

Archiwalia izb przemysłowo- handlowych. Stan i perspektywy badań

red. Karol Dąbrowski

Ryki 2012

ISBN: 978-83-933847-1-6

**Archiwalia izb przemysłowo-
handlowych.
Stan i perspektywy badań**

red. Karol Dąbrowski

Ryki 2012

Archiwalia izb przemysłowo-handlowych. Stan i perspektywy badań, red. Karol Dąbrowski, Fundacja Obywatelskiego Rozwoju-Ryki, Ryki 2012.

autorzy: Wojciech Chudzik, Karol Dąbrowski, Piotr Janus

wydanie pierwsze

Recenzja: prof. nadzw. dr hab. Antoni Mieczkowski

Wydawca:

Fundacja Obywatelskiego Rozwoju-Ryki

ul. Stuart 6

08 500 Ryki

<http://www.forr.org.pl>

KRS: 354725 | REGON: 060627896 | NIP: 5060099536

nr konta: 32124024251111001034014076

Pracownia Badań nad Samorządami

<http://pracowniasamorzad.jimdo.com/>

Projekt, skład, korekta i okładka: Redakcja

dokument elektroniczny - w razie powstania egzemplarzy papierowych egzemplarz elektroniczny stanowi wersję pierwotną publikacji

ISBN: 978-83-933847-1-6

Słowa kluczowe: izby przemysłowo-handlowe, Pracownia Badań nad Samorządami

Publikacja jest dostępna na licencji "Creative Commons Uznanie autorstwa. Użycie niekomercyjne. Bez utworów zależnych 3.0 Polska" (CC BYNCND 3.0). Utwór wolno kopiować, rozpowszechniać, odtwarzać i wykonywać na następujących warunkach: Uznanie autorstwa — Utwór należy oznaczyć w sposób określony przez Twórcę lub Licencjodawcę. Użycie niekomercyjne — Nie wolno używać tego utworu do celów komercyjnych. Bez utworów zależnych — Nie wolno zmieniać, przekształcać ani tworzyć nowych dzieł na podstawie tego utworu. Więcej informacji na: <http://creativecommons.org/licenses/byncnd/3.0/pl/>

Spis treści

Wstęp	6
Rozdział I	
Archiwalia izb przemysłowo-handlowych II RP (Karol Dąbrowski).....	8
Rozdział II	
Archiwalia izb przemysłowo-handlowych Polski Ludowej (Karol Dąbrowski).	28
Rozdział III	
Archiwalia izb przemysłowo-handlowych na Ziemiach Odzyskanych (Piotr Janus).....	45
Rozdział IV	
Archiwalia izb dystryktowych w Generalnym Gubernatorstwie (Karol Dąbrowski).....	79
Rozdział V	
Archiwalia pruskich izb handlowych oraz izb gospodarczych III Rzeszy (Karol Dąbrowski).....	91
Rozdział VI	
Źródła archiwalne na temat Centralnego Okręgu Przemysłowego w aktach instytucji samorządu gospodarczego (Wojciech Chudzik).....	100
Zakończenie	114
Noty o autorach	115
Indeks izb przemysłowo-handlowych	116
Indeks nazwisk	118
Aneksy	

Wstęp

Przedkładamy Państwu pierwszą monografię Pracowni Badań nad Samorządami przy Fundacji Obywatelskiego Rozwoju-Ryki. Poświęcona jest archiwaliom izb przemysłowo-handlowych istniejącym na ziemiach polskich w wieku XIX i XX, tj. od momentu powstania pierwszych izb w Galicji (rok 1850) do likwidacji izb na mocy ustawy o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości (1950). Momentami wykracza jednak poza tak określone ramy chronologiczne, gdyż w opracowaniu omówiono akta Izby Arbitrażowej Bawełny, Izby Wełny oraz Polskiej Izby Handlu Zagranicznego.

Celem monografii jest ukazanie niszowego, trudnego do naukowego opracowania i mało znanego problemu istnienia (także obecności w naukowym obiegu), zawartości i jakości archiwaliów instytucji samorządu przemysłowo-handlowego. Poza tym praca przedstawia stan i perspektywy badawcze nad aktami izb przemysłowo-handlowych. Dokumenty tych instytucji samorządu gospodarczego są bowiem ważnymi źródłami do poznania dziejów społecznych, gospodarczych i politycznych Polski. W zamyśle autorów ma być również praktycznym przewodnikiem dla osób zainteresowanych prowadzeniem kwerendy archiwalnej w zespołach izb.

Dlatego też starano się każdej z izb poświęcić osobny podrozdział, w którym zawarto: krótki rys historyczny, wykaz najważniejszych działaczy, opis zespołu akt izby oraz innych zespołów, w których akta na temat danej izby mogą się znajdować. Uwzględniono nie tylko źródła archiwalne, ale też zbiory specjalne bibliotek, czy Narodowego Archiwum Cyfrowego. Nie opracowywano zespołów izb we Lwowie i Wilnie.

W trakcie pracy nad monografią korzystano przede wszystkim z wyników badań własnych i prowadzonej, w trakcie przygotowywania rozdziałów, kwerendy archiwalnej. Uzupełniając sięgano do internetowych baz archiwalnych: bazy SEZAM oraz szukajwarchiwach.pl.

Praca składa się z sześciu rozdziałów. Pierwsze trzy tyczą się archiwaliów izb polskich z okresu Drugiej Rzeczypospolitej oraz Polski Ludowej, z wyróżnieniem izb działających na Ziemiach Odzyskanych. Następnie umieszczono dwa rozdziały o izbach niemieckich: Generalnego Gubernatorstwa, Prus oraz III Rzeszy. Jako dodatek zamieszczono rozdział o źródłach na temat Centralnego Okręgu Przemysłowego w aktach samorządu gospodarczego.

Każdy z rozdziałów złożony jest ze wstępu, podrozdziałów opisujących daną instytucję samorządu przemysłowo-handlowego; sformułowania perspektyw badawczych; streszczenia; bibliografii połączonej niekiedy z podaniem literatury uzupełniającej. Na końcu książki umieszczono aneksy zawierające materiał fotograficzny.

Z ważniejszych zespołów archiwalnych przebadanych przez autorów wskazać można akta izb przemysłowo-handlowych w Krakowie, Lublinie i Poznaniu; grup głównych gospodarki przemysłowej i komunikacji w Krakowie i Warszawie; Grupy Głównej Gospodarki Żywnościowej i Rolnictwa w Warszawie; jak również opolskiej ekspozytury Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach.

Monografia stanowi opracowanie źródłowe. Autorzy celowo nie odwołali się w szerszym stopniu do czasopism ani normatywów. Prasie samorządu gospodarczego będzie poświęcona kolejna monografia planowana na lata 2013 - 2014, zaś normatywnym podstawom działania izb przemysłowo-handlowych następna (ze szczególnym uwzględnieniem słabo znanych przepisów pruskich i austriackich).

Jak już wspomniano, monografia została napisana przez autorów zaangażowanych w działalność Pracowni Badań nad Samorządami. Wydana została ze środków własnych Pracowni w wersji elektronicznej. Pracownia jest niezależną placówką badawczą stworzoną przez naukowców z różnych ośrodków akademickich. Działa na rzecz rozwoju badań nad samorządem gospodarczym, zawodowym i terytorialnym oraz integracji środowiska badaczy, zajmujących się tą problematyką. Celem strategicznym Pracowni jest stworzenie najlepszego ośrodka badań nad samorządem gospodarczym w Polsce. W skład zespołu Pracowni wchodzi: dr Zbigniew Adamowicz, dr Antoni Chuchła, mgr Wojciech Chudzik, dr Karol Dąbrowski, dr Piotr Janus, dr Jarosław Jastrzębski, dr Martyna Jurzyk oraz mgr Aneta Pawłowska.

Redaktor pragnie jednocześnie podziękować autorom, pozostałym członkom zespołu Pracowni - swoim współpracownikom, bez których Pracownia nie istniałaby - zarządowi i działaczom Fundacji Obywatelskiego Rozwoju-Ryki, najbliższej rodzinie oraz wszystkim sympatykom Pracowni za udzielane wsparcie.

Ryki, grudzień 2012 roku
Karol Dąbrowski

Rozdział I. Archiwalia izb przemysłowo-handlowych II RP

Wstęp

Izby przemysłowo-handlowe nie były tworem nieznanym na ziemiach Polskich. Za wzorem napoleońskim w Księstwie Warszawskim utworzono w 1809 roku rady handlowe, zaś w Królestwie Polskim w 1817 roku izby handlowe i rękodzielnicze. Zlikwidowano je po powstaniu listopadowym i w zaborze rosyjskim już się nie odrodziły, mimo różnych usiłowań ze strony polskich sfer przemysłowych. Od połowy XIX w. izby handlowe działały natomiast w pozostałych zaborach - pruskim i austriackim. Oparte były o ustawodawstwo obce. Należy podkreślić, gdyż w literaturze pojawiają się nieścisłości, że w Prusach izby nazywały się "izbami handlowymi", a w Galicji "izbami handlowymi i przemysłowymi". Poza tym pruskie izby różnie w swoich nazwach oficjalnych dookreślały siedzibę; raz z użyciem przyimka "zu", a innym razem "in". Przykładowo: nazwy Handelskammer zu Thorn lub Handelskammer in Thorn po polsku oznaczały Izbę Handlową w Toruniu.

Polska w 1918 roku "odziedziczyła" izby pruskie i galicyjskie. Próby utworzenia izb na terenie byłej Kogresówki nie udawały się aż do momentu, gdy inicjatywę przejął minister Eugeniusz Kwiatkowski. Wola polityczna sanacji doprowadziła do tego, że w 1927 roku zostało wydane rozporządzenie z dnia 15 lipca 1927 roku o izbach przemysłowo-handlowych^[1]. Na jego podstawie ujednociono samorząd przemysłowo-handlowy w okresie II RP. Część "starych" izb zostało zlikwidowanych, powołano nowe w Lublinie, Warszawie i Wilnie, a w 1931 roku otworzono Izbę Przemysłowo-Handlową w Gdyni. Zniesiono w 1933 roku samodzielną Izbę bydgoską, dzieląc jej okręg między okręgi Izby gdyńskiej i poznańskiej. W miejsce Izby Przemysłowo-Handlowej w Bydgoszczy powstał z dniem 7 grudnia 1933 roku bydgoski oddział Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdyni. Jako ostatnia do grona zreformowanych izb dołączyła - istniejąca od 1922 roku - Izba Handlowa w Katowicach, gdyż w 1933 roku Sejm Śląski wyraził zgodę na wejście w życie na obszarze województwa śląskiego rozporządzenia o izbach^[2].

Łącznie w okresie istnienia II Rzeczypospolitej izby działały w:

1. Bielsku (1919 - 1935), z czasem jako oddział Izby katowickiej
2. Brodach (1850 - 1927)
3. Bydgoszczy (1875 - 1933)
4. Gdyni (1931 - 1939), z oddziałem w Bydgoszczy (1933 - 1939)
5. Grudziądzu (1899 - 1931)
6. Katowicach (1922 - 1939), z oddziałem w Bielsku
7. Krakowie (1850 - 1939)

8. Lublinie (1929 - 1939)
9. Lwowie (1850 - 1939)
10. Łodzi (1929 - 1939)
11. Poznaniu (1851 - 1939)
12. Sosnowcu (1929 - 1939)
13. Toruniu (1852 - 1927)
14. Warszawie (1929 - 1939)
15. Wilnie (1929 - 1939).

W rozdziale omówiono więc archiwalia tych instytucji.

Izba Handlowa i Przemysłowa w Bielsku

Jak wynika z bazy archiwalnej SEZAM oraz portalu szukajwarchiwach.pl z zespołu Izby Handlowej i Przemysłowej w Bielsku ostała się tylko jedna jednostka archiwalna. Umieszczono ją w zespole "Izba Przemysłowo-Handlowa w Katowicach Ekspozytura w Bielsku". Znajduje się on w Archiwum Państwowe w Katowicach - Oddział w Bielsku-Białej pod numerem 187/13. Trzeba wyjaśnić, iż Izba Handlowa i Przemysłowa w Bielsku (co nie było jasno opisane w literaturze) na przełomie 1934 i 1935 roku została przekształcona w oddział Izby katowickiej. Owa jedna jednostka pochodzi z roku 1935 - roku likwidacji Izby jako samodzielnej instytucji. Prawdopodobnie w Bielsku utrzymano oddział Izby katowickiej do 1939 roku. Zresztą na stronie Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Bielsku-Białej widnieje informacja, iż był dyrektorem bielskiej Izby Teofil Adamecki kierował nią do 1938 roku^[3]. Dla uściślenia kwestii organizacyjnych należałoby przeprowadzić kwerendę w przedwojennych aktach Izby katowickiej oraz sprawdzić jej sprawozdania z lat trzydziestych.

Zespół numer 187/13 był katalogowany w bazie SEZAM jako "stowarzyszenia i związki". Utrudniało to wyszukanie drugiego zespołu: Izba Przemysłowo-Handlowa w Katowicach Ekspozytura w Bielsku 1945 - 1949 o numerze 162. Dla odróżnienia liczy on 19 jednostek, jest zinwentaryzowany i dobrze opisany we wstępie do inwentarza.

Izba Handlowa i Przemysłowa w Brodach

Izba Handlowa w Brodach powołana została w 1850 roku jako trzecia izba w Galicji. Jak inne izby, delegowała swoich przedstawicieli na Sejm krajowy i można ich znaleźć w wykazach posłów, zeskanowanych w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej. Faktycznie przestała działać w trakcie I wojny światowej i już nie podniosła się z upadku. Powstała zresztą w Brodach tylko dlatego, że w czasie zaborów miasto to leżało na granicy między Austrią a Rosją i czerpało korzyści z międzynarodowego handlu. Działo się tak tym bardziej, że w 1779 roku otrzymało przywilej wolnego handlu,

z którego korzystało do roku 1879. Po 1914 roku wskutek wojny i zmian granic utraciło całkiem na znaczeniu^[4]. Jak napisał Stanisław Waschko, Izba "na skutek spustoszeń wojennych, które pociągnęły za sobą nawet zburzenie gmachu Izby, w zmienionych warunkach i to znacznie pogorszonych, nie mogła wyjść z powodu braku funduszków poza ramy opiniodawczo-doradcze"^[5]. Herbert Sand twierdził, że w trakcie walk o miasto Izba straciła wszystko: budynek, kasę, dokumentację, kataster i bibliotekę^[6]. Izba formalnie została zlikwidowana w dniu wejścia w życie rozporządzenia Ministra Przemysłu i Handlu z 30 listopada 1927 roku o utworzeniu izb przemysłowo-handlowych, wyznaczeniu ich siedzib i okręgów^[7].

Na temat jej archiwaliów autorowi nic nie wiadomo. Pracownia Badań nad Samorządami nie zarejestrowała też żadnego polskiego artykułu poświęconego tej Izbie. Sadok Barącz - autor monografii o Brodach - podał, iż Izba ukonstytuowała się 25 września 1850 roku i wydawała własny biuletyn: "Handelskammerberichte Brodzkie". Uściślając, periodyk Izby zwał się "Berichte der Handelskammer Brody". Jak wynika z kwerendy internetowej badania nad Brodami były prowadzone w Austrii^[8]. Poza tym w polskich zbiorach on line można znaleźć zdjęcie budynku Izby na pocztówce z 1905 roku, które pokazano w aneksie do niniejszej monografii.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Bydgoszczy

Izba Przemysłowo-Handlowa w Bydgoszczy powstała w 1875 roku. Do lat 1918 - 1920 była czysto niemiecką izbą handlową (Handelskammer in Bromberg). Znanym prezesem Izby był Lewin Louis Aronsohn (1850 - 1928). Za czasów pruskich wydawała rocznik "Jahresbericht der Handelskammer zu Bromberg", notowany zresztą w bibliografii Estreichera. Potem została przejęta przez Polaków. W latach 1927 - 1929 została zreorganizowana po wejściu w życie rozporządzenia o izbach z 1927 roku. Swoim zasięgiem obejmowała część województwa poznańskiego. W 1933 roku została zniesiona, ponieważ jej okręg podzielono między Izbę gdyńską i Izbę poznańską. Wówczas w jej miejsce powstał bydgoski oddział Izby gdyńskiej. W 1939 roku została przejęta przez Niemców. Pierwszym polskim prezesem Izby był znany gnieźnieński przemysłowiec i filantrop Bolesław Michał Kasprowicz (1859 - 1943).

Akta Izby Przemysłowo-Handlowej w Bydgoszczy przechowywane są w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy. Jest to zespół numer 649, liczący aż 733 jednostek i 8 metrów bieżących akt. Należy podkreślić, iż jest to jeden z niewielu zachowanych w takim rozmiarze zespołów przedwojennych izb. Dlatego też koniecznie powinien być brany pod uwagę w badaniach nad samorządem przemysłowo-handlowym II RP, gdyż może zawierać korespondencję z innymi izbami oraz Związkiem Izb Przemysłowo-Handlowych

(która gdzie indziej się nie zachowała); protokoły konferencji międzyizbowych, dokumenty władz nadzorczych; pisma okólne oraz sprawozdania; informacje na temat polityki eksportowej, wystaw i targów.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Gdyni

Izba Przemysłowo-Handlowa w Gdyni powstała w 1931 roku. Początkowo w Gdyni mieścił się Wydział Morski Izby Przemysłowo-Handlowej w Grudziądzu. Izba obejmowała swoim zasięgiem województwo pomorskie. Kierownikiem oddziału, a potem wieloletnim dyrektorem Izby był Józef Kawczyński (1892 - 1957). Prezesem Izby był Stanisław Tor (zm. w 1941 r.) - dyrektor spółki "Paged". Izba została zlikwidowana przez Niemców w 1939 roku.

Brak jest akt przedwojennych Izby gdyńskiej, gdyż zostały zniszczone w czasie wojny. Wiadomości na temat Izby można czerpać z prasy, niepublikowanych źródeł drukowanych, sprawozdań, akt - o ile takowe się znajdują - zawartych w zespołach siostrzanych izb w Krakowie i Poznaniu, a także bydgoskiego oddziału Izby.

Fragmentaryczne akta znaleźć można w zespole numer 75: "Komunalna Kasa Oszczędności miasta Gdyni", gdzie interesować badaczy może teczka o sygnaturze 15 (Izba Przemysłowo-Handlowa - kredyt otwarty; 1931-1934). Ponadto z zespołu numer 217: "Morski Urząd Rybacki w Gdyni" teczka numer 276, gdzie włożono biuletyn Izby "Komunikat z Portu Rybackiego w Gdyni". Jak wynika z danych bibliograficznych "Komunikaty" wydawano nieregularnie od 1934 do 1939 roku. Redaktorem był B. Sotkowski znany z publikacji na temat rybołówstwa.

Skoro omawiane są akta Izby Gdyńskiej, to w tym miejscu warto wskazać na interesujące dokumenty Izby Arbitrażowej Bawełny, Izby Wełny oraz Polskiej Izby Handlu Zagranicznego - Oddział Morski w Gdyni. Akta te wykraczają chronologicznie poza temat rozdziału, dlatego też akta Izby Handlu Zagranicznego zostaną omówione w rozdziale o izbach przemysłowo-handlowych Polski Ludowej.

Jeśli zaś chodzi o akta **Izby Arbitrażowej Bawełny**, to znajdują się one w Archiwum Państwowym w Gdańsku - oddział Gdynia. Zespół otrzymał numer 141 i liczy 36 jednostek, co daje 1 metr bieżący akt. Wśród akt znajdują się statuty z lat 1936 - 1964; dokumenty z otwarcia Izby po wojnie; protokoły posiedzeń; dokumenty komisji; sprawozdania i księgi arbitrażu.

Opracowania dziejów tej Izby podjął się na początku lat siedemdziesiątych Ryszard Pfeiffer^[9]. Izba Arbitrażowa Bawełny została utworzona w latach 1934 - 1935 jako zrzeszenie przemysłowe, na podstawie znowelizowanych w 1934 roku przepisów prawa przemysłowego z 1927 roku^[10]. W okresie II RP działała jako Zrzeszenie Interesentów Handlu

Bawełną w Gdyni, które w latach 1938 - 1939 otrzymało uprawnienia do prowadzenia sądu arbitrażowego. Zostało reaktywowane po II wojnie światowej i przekształcone w Izbę Arbitrażową Bawełny. Na podstawie przepisów ustawy z dnia 30 maja 1989 roku o samorządzie zawodowym niektórych podmiotów gospodarczych, Izba Arbitrażowa Bawełny przemieniła się w obecną Izbę Bawełny w Gdyni^[11].

Oprócz Izby Arbitrażowej Bawełny w Gdyni istniała od 1965 roku **Izba Wełny**, która w 2001 roku została przekształcona w Polską Izbę Odzieżowo-Tekstylną, a w 2011 roku na jej bazie został utworzony Związek Pracodawców Przemysłu Odzieżowego i Tekstylnego^[12]. Akta sprzed przekształcenia w Polską Izbę Odzieżowo-Tekstylną przekazano do Archiwum. Zespół ten liczy 143 jednostki - 4 metry bieżące akt i przypisano mu numer 226. Może być przydatny dla badaczy polityki gospodarczej PRL.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Grudziądzu

Izba w Grudziądzu (Handelskammer in Graudenz / Handelskammer zu Graudenz) powstała w 1899 roku. Do lat 1918 - 1920 była Izbą niemiecką, a potem została przejęta przez Polaków. Polskim dyrektorem Izby był Henryk Krupski. Obok izby w Toruniu była jedną z dwóch izb na terenie województwa pomorskiego. Do 1938 roku Bydgoszcz należał bowiem do województwa poznańskiego. Po zniesieniu Izby Handlowej w Toruniu obejmowała swoim zasięgiem województwo pomorskie. W 1931 roku przeniesiono ją do Gdyni, a w Grudziądzu ostał się prawdopodobnie oddział gdyńskiej Izby.

Ścisły zespół aktowy Izby Przemysłowo-Handlowej w Grudziądzu trudno jest odszukać w obecnym czasie. Nie rejestruje go baza SEZAM, nie ma go w zbiorach ani bydgoskiego, ani toruńskiego archiwum. Trzeba więc sięgać do akt Izby bydgoskiej, gdyńskiej i poznańskiej, jak również źródeł drukowanych i czasopism przedwojennych.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Katowicach

W 1922 roku powstała w Katowicach polska Izba Handlowa, na mocy rozporządzenia Ministra Przemysłu i Handlu z 27 czerwca 1922 roku o ustanowieniu Izby Handlowej w Katowicach^[13]. W 1933 roku upodobniła się do pozostałych izb, gdyż wówczas na województwo śląskie rozciągnięto moc obowiązującą rozporządzenia o izbach z 1927 roku. Wtedy została nazwana Izbą Przemysłowo-Handlową w Katowicach. Swoim zasięgiem obejmowała województwo śląskie i posiadała oddział w Bielsku.

Akta Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach - wbrew przypuszczeniom - nie zostały całkowicie spalone przez Niemców. Zniszczeniu prawdopodobnie uległy akta zniemczonej Izby Przemysłowo-Handlowej prowadzonej przez Niemców w latach 1939 - 1945. Ważną jest jednak

informacja, że Niemcy nie zlikwidowali Izby w Katowicach, ale ją przejęli, przekształcili i włączyli w struktury hitlerowskich izb gospodarczych^[14]. Zniesiona przez okupantów została sąsiednia Izba sosnowiecka, gdyż od początku swego powstania była postrzegana jako konkurencyjna dla Katowic i "niemieckiego" Śląska.

Akta Izby katowickiej czasem trudno jest wyszukać w bazach archiwalnych, ale znajdują się w Archiwum Państwowym w Katowicach pod numerem 464. Jest to obszerny zespół, liczący 884 jednostki i 9 metrów bieżących akt. Jest on podzielony na dwie części, obejmujące akta Izby do 1939 roku (sygnatury 1 - 154) oraz od 1945 roku (155 - 884). Dodatkowo należy uwzględnić akta osobowe: 49 jednostek z lat 1922 - 1939.

Akta przedwojenne dotyczą spraw ogólnych i organizacyjnych (protokoły zebrań, sprawozdania); przemysłu (ceny węgla i koks, zamówienia); handlu (kontrola cen, eksport i import, ankiety, statystyka); komunikacji (polityka morska, żegluga na Dunaju); statystyki (kataster, świadectwa przemysłowe); spraw socjalnych (zestawienia płac); szkolnictwa zawodowego; spraw personalnych (wykazy pracowników) oraz - czego nie ma w aktach innych izb - akta komisji wyborczych do Sejmu i Senatu.

Podsumowując, akta Izby katowickiej są ważne dla badaczy samorządu gospodarczego, gdyż dają możliwość porównania działalności izb przemysłowo-handlowych przed wojną z izbami powojennymi. Poza tym uwzględniają specyfikę instytucji gospodarczej działającej na terenie autonomicznego województwa śląskiego, w której udzielało się sporo osób narodowości niemieckiej. Być może pokażą zmiany, jakie zachodziły w Izbie po objęciu władzy na tym terenie przez wojewodę Michała Grażyńskiego.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie

Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie powstała w 1850 roku. W latach 1927 - 1929 przeorganizowała się i rozpoczęła działalność na podstawie przepisów polskich, a nie austriackich. Zasięg terytorialny Izby obejmował województwo krakowskie i zachodnią część województwa lwowskiego z Krosnem i Rzeszowem. Wieloletnim dyrektorem Izby był Henryk Mianowski (1882 - 1955). Wcześniej biurem kierował Rudolf Beres. Przed wojną prezesami Izby byli: Wincenty Antoni Kirchmajer (1791 - 1857); Wincenty Marcin Kirchmajer (1820 - 1893); Albert Mendelsburg (1820 - 1911); Jan Kanty Fedorowicz (1858 - 1924); Tadeusz Epstein (1870 - 1939); Jan Brzozowski (1883 - 1941); Antoni Goetz-Okocimski (1895 - 1962). Znanym działaczem Izby krakowskiej był Roger Battaglia (1873 - 1950).

W Archiwum Państwowym w Krakowie osobno zebrano akta przedwojenne oraz osobno powojenne. Pierwsze zgromadzone są w zespole 318 a drugie w zespole numer 731. Akta przedwojenne są najlepiej

przebadane i opracowane przez historyków. Podzielone są na trzy części: 1) akta prezydialne; 2) ewidencję przedsiębiorstw oraz 3) mapy. Są połączone z aktami z XIX wieku i liczą 538 jednostek, co daje 59 metrów bieżących akt. Dla badacza samorządu przemysłowo-handlowego ważne będą akta prezydialne, w szczególności dotyczące spraw organizacyjnych izb przemysłowo-handlowych, działalności Izby, ekspozytury w Rzeszowie utworzonej w związku z budową Centralnego Okręgu Przemysłowego oraz materiały Związku Izb Przemysłowo-Handlowych. Badania ułatwiają sprawozdania Izby dostępne w bibliotekach.

W Archiwum Państwowym w Rzeszowie, w zespole numer 1: "Akta miasta Rzeszowa" jest teczka o sygnaturze 2579, gdzie złożono materiały dotyczące się przemysłu i handlu związane z samorządem przemysłowo-handlowym. Mogą odnosić się albo do Izby krakowskiej, albo Izby lwowskiej. Narodowe Archiwum Cyfrowe pod sygnaturą 1-G-856 przechowuje fotografię z otwarcia w sierpniu 1937 roku rzeszowskiej ekspozytury krakowskiej Izby.

Wracając do archiwum krakowskiego, to pod numerem 634 zawarte jest obszerne Archiwum Götza-Okocimskiego. Z tej rodziny wywodził się ostatni przedwojenny prezes Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie. Krakowianie mają do dyspozycji ponadto akta Kongregacji Kupieckiej w Krakowie od XV do XIX wieku (numer zespołu 33/69) oraz bliźniacze akta od XVIII do XX wieku zgromadzone w zespole numer 532. Kongregacja posiadała wiele oddziałów na terenie Małopolski i Podkarpacia. Jeśli chodzi o jej akta, to Archiwum Państwowe w Krakowie - oddział w Nowym Sączu posiada dwa zespoły: Kongregacja Kupiecka w Nowym Targu (numer zespołu 740) oraz Stowarzyszenie Przemysłowców i Rękodzielników w Nowym Targu (numer zespołu 701).

Na uboczu pozostają: jedna jednostka zespołu numer 536/5 "Izba Stowarzyszeń Przemysłowych i Rękodzielniczych w Krakowie" z 1907 roku; 10 jednostek zespołu numer 532/1: "Zgromadzenie Subiektów Handlowych w Krakowie" z lat 1808 - 1922; jedna jednostka zespołu numer 536/14: "Korporacja Przemysłowa Dorożkarzy Konnych w Krakowie" z lat 1927 - 1937; 40 jednostek zespołu numer 1239: "Zrzeszenie Winiarzy Zaprzysiężonych w Polsce Oddział w Krakowie" z lat 1934 - 1949; a ponadto 24 jednostki zespołu "Izba Stowarzyszeń Rękodzielniczych w Tarnowie" przechowywanego w tarnowskim oddziale krakowskiego archiwum (numer zespołu 210).

Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie

Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie swoją działalność rozpoczęła w 1929 roku. Swym zasięgiem obejmowała województwo lubelskie oraz wołyńskie. Do wybuchu II wojny światowej nie utworzono na Wołyniu - mimo

ponawianych projektów - oddziału Izby. Izba przyczyniła się do zorganizowania giełd zbożowo-towarowych w Lublinie oraz Równem.

Specyfiką Izby lubelskiej przed wojną był znaczący - praktycznie 50-procentowy - udział w jej pracach osób pochodzenia żydowskiego. Jak wynika z przeprowadzonej przez autora kwerendy prasowej spory antysemickie przenosiły się na forum Izby. Mimo różnych nacisków, a także kampanii prasowych, polityka władzy Izby była stale ukierunkowana na zachowanie interesów obu grup narodowościowych: polskiej i żydowskiej. Było to zasługą pierwszego prezesa Izby Michała Michniewskiego oraz dyrektorów Teodora Millera (zm. w 1937 r.) i Tadeusza Kryńskiego (ur. 1883). Oprócz Michała Michniewskiego (zm. w 1936 r.) Izbą kierowali Franciszek Papiewski (1879 - 1956) oraz Ignacy Puławski (1886 - 1944).

Pełny zespół Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie się nie zachował. Jednak akta przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie (numer zespołu 640) zawierają nieco materiałów przedwojennych. Łącznie obejmują 623 jednostki, 6 metrów bieżących i posiadają inwentarz ksiązkowy.

Dla okresu międzywojennego najważniejsze będą statuty i regulaminy, sprawozdania oraz księga protokołów (sygnatura 4). Dodatkowo pod sygnaturą 13 jest regulamin powoływania księgowych z 1933 roku; sygnaturą 303 drobne materiały o Giełdzie Mięsnej; sygnaturą 366 projekt przeprowadzenia linii kolejowej przez Roztocze; sygnaturami 475 - 477 wykazy przedsiębiorstw; sygnaturami 612 - 614 sprawozdania eksportowe; sygnaturą 617 projekt reform gospodarczych. Interesujące są dzienniki kasowe i memoriałowe (sygnatury 48, 49 i 52), które szczęśliwie dochowały się do naszych czasów. Pozostałe informacje na temat samorządu przemysłowo-handlowego II RP znaleźć można choćby w teczkach z materiałami ze zjazdów izb (sygnatury 127 - 141), a o lubelskich Targach Chmielowych w teście z informacjami prasowymi (sygnatura 158).

Informacji na temat działalności przedwojennej Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie należy szukać też w aktach Giełdy Zbożowo-Towarowej w Lublinie (zespół numer 643); Aktach miasta Lublina (zespół numer 22); Wydziału Przemysłowego oraz Wydziału Społeczno-Politycznego Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego (zespół numer 403). W aktach Wydziału Ogólnego tegoż Urzędu raczej nie ma materiałów o Izbie, ale pod sygnaturą 269 jest "Sprawozdanie z dorobku dziesięcioletniej działalności władz administracji ogólnej na terenie województwa lubelskiego (w latach 1918 do 1928)..." z numeru 33a "Lubelskiego Dziennika Wojewódzkiego". Napisano w nim: "Wielkie nadzieje w kierunku obrony interesów zawodowych, pokładają sfery kupieckie w uruchomionych obecnie izbach przemysłowo-handlowych" (s. 44).

W aktach lubelskiego oddziału Banku Gospodarstwa Krajowego (zespół numer 646) pod sygnaturą 139 są materiały pożyczki hipotecznej zaciąganej

przez Izbę. Dokumenty na temat budynku Izby są w teczkach Inspekcji Budowlanej miasta Lublina (numer zespołu 22).

Dodatkowe materiały na temat samorządu przemysłowo-handlowego można, będąc w Lublinie, znaleźć w zbiorach specjalnych Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego. Będą to zbiory Ewy Gulbinowej (numer zespołu 2061): "Materiały do historii szkolnictwa zawodowego w Okręgu Wileńskim 1932 - 1939"; Jana Dąbrowskiego (numer zespołu 2101): "Etapy. Zbiór materiałów wspomnieniowych" i dodatkowo zespoły numer 2173 oraz 2177.

W Archiwum Państwowym w Zamościu można przejrzeć zespół numer 184: Zakłady Chemiczne "Alwa" inż. A. Waligóry w Szczepieszynie. W zachowanym tam dwóch teczkach o sygnaturach 86 i 87 przechowywana jest korespondencja prowadzona z Izbą w sprawach handlowych.

Uzupełniając sięgnąć można do materiałów zgromadzonych w Archiwum Akt Nowych. W zespole Ministerstwa Opieki Społecznej (numer zespołu 15) znaleźć można sygnaturę 727 z materiałami Poradni Psychotechnicznej lubelskiej Izby. Zaś pod sygnaturami 52 - 53 są projekty utworzenia izb pracy.

Z zespołu Ministerstwa Przemysłu i Handlu (numer zespołu 12) wykorzystać można sprawozdania z działalności ministerstwa; materiały o eksporcie i standaryzacji (na przykład sygnatury 109 - 113). W Archiwum Akt Nowych jest też zespół Ministerstwa Przemysłu, Handlu i Żeglugi rządu emigracyjnego z lat 1939 - 1945 (numer zespołu 132). Można tam znaleźć materiały o izbach polsko-zagranicznych, organizacjach przedsiębiorców, tekst prawa przemysłowego, jak również pożyteczne opracowanie o administracji przemysłowej (sygnatura 1123).

W zespole Najwyższej Izby Kontroli (numer zespołu 7) zawarte są interesujące sprawozdania kontrolne. Nie zawierają one danych o samorządzie gospodarczym, ale rzucają one nowe światło na "sztandarowe" inwestycje II Rzeczypospolitej firmowane przez ministra Eugeniusza Kwiatkowskiego. Budowę zakładów azotowych w Mościcach określono mianem chybionej inwestycji, niepotrzebnej, nieprzemysłowej, realizowanej ze znacznym przekroczeniem budżetu, ewidentną niegospodarnością i marnotrawstwem środków publicznych. Zaś dyrekcji zakładów "Polmin" w Drohobyczu zarzucono nadużycia, zawieranie podejrzanych umów z dostawcami, wypłacanie wygórowanych tantiem, umarzanie długów niesprawdzonym kontrahentom, defraudacje, udzielanie niedozwolonych kredytów, nieprawidłowe księgowanie należności, znaczne braki nafty i benzyny w magazynach, a także brak zabezpieczenia przeciwpożarowego magazynów. Dokumenty te powinny znaleźć swe miejsce w badaniach naukowych nad życiem gospodarczym II RP.

Być może materiały na temat samorządu przemysłowo-handlowego są w aktach Polskiego Instytutu Rozrachunkowego (numer zespołu 669). Autor zastrzega jednak, iż nie badał tego zespołu.

Izba Przemysłowo-Handlowa we Lwowie

Izba Przemysłowo-Handlowa we Lwowie została założona w roku 1850. Po 1927 roku swoim zasięgiem obejmowała wschodnią część województwa lwowskiego, województwa stanisławowskie i tarnopolskie. W 1939 roku została zlikwidowana przez Sowieców. Potem w 1941 roku powstała we Lwowie niemiecka Izba Dystryktowa. W raporcie Delegatury Rządu RP na Kraj tak opisano powstanie tej placówki: "We Lwowie, gdzie bolszewicy zupełnie skasowali Izbę P-H i poniszczyli jej archiwa, i urzędnicy, tworzy się obecnie nowa organizacja życia gospodarczego, z tym jednak, że naczelnice stanowiska obejmują obok Niemców Ukraińcy. Dawny dyrektor polski został wprawdzie również zaangażowany, ale w charakterze referenta^[15]". Współcześnie, o obsadzeniu przez Ukraińców reaktywowanej Izby we Lwowie pisał Grzegorz Hryciuk^[16]. W okresie międzywojennym znanymi dyrektorami Izby byli Władysław Byrka (1878 - 1945) oraz Michał Jasiński.

Akta Izby lwowskiej powinny znajdować się w archiwach ukraińskich. Autor nie prowadził kwerendy w tym zakresie. Jeśli chodzi o archiwalia instytucji gospodarczych z terenu województwa lwowskiego, to w skołszyńskim oddziale Archiwum Państwowego w Rzeszowie jest jedna jednostka archiwalna zespołu "Krajowe Towarzystwo Naftowe we Lwowie" (numer zespołu 245/8); a ponadto 7 jednostek zespołu "Izba Pracodawców w Przemyśle Naftowym w Krośnie" (numer zespołu 245/5).

Izba Przemysłowo-Handlowa w Łodzi

Izba Przemysłowo-Handlowa w Łodzi powstała w latach 1927 - 1929. Obejmowała swoim zasięgiem województwo łódzkie. Reprezentowała głównie interesy przemysłu włókienniczego. W okresie międzywojennym prezesem Izby był generał Feliks Maciszewski (1884 - 1957). Wieloletnim dyrektorem Izby był Karol Bajera (1889 - 1972). W 1939 roku Izba została przejęta przez Niemców, gdyż Łódź (jako Litzmannstadt) została wcielona do III Rzeszy i okręgu Rzeszy Kraj Warty.

Akta Izby znajdują się w Archiwum Państwowym w Łodzi. Zebrano je w zespole numer 812 i podzielono na dwie części: do 1940 roku oraz po 1945 roku. Wydaje się, że akta przedwojenne nie są obszerne tematycznie, gdyż obejmują wykazy przedsiębiorstw, dane z rejestru handlowego oraz zestawienia świadectw przemysłowych.

Z ciekawszych zdjęć zawartych w Narodowym Archiwum Cyfrowym można wymienić fotografię samolotów RWD-8 ufundowanych wojsku przez

Izbę wraz ze Zrzeszeniem Producentów Przędzy Bawełnianej (sygnatura zdjęcia 1-P-3004-2).

Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu

Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu powstała w 1851 roku. W 1919 roku została spolszczona a kierownictwo nad Izłą powierzono komisarzowi rządowemu. W 1923 roku zwołano pierwsze zebranie plenarne w niepodległej Polsce, a w 1927 roku dostosowano organizację Izby do przepisów rozporządzenia o izbach. W okresie II RP do 1938 roku województwo poznańskie było podzielone między Izby w Poznaniu i Bydgoszczy. Po przeniesieniu Bydgoszczy do województwa pomorskiego okręg Izby poznańskiej objął całe województwo poznańskie. W 1939 roku Izba została przejęta przez Niemców. W latach 1918 - 1939 Izłą kierowali: Stanisław Pernaczyński (1872 - 1930); Seweryn Samulski (1866 - 1935); Stefan Kałamajski (1882 - 1949). Wieloletnim dyrektorem Izby był Stanisław Waschko (1895 - 1984).

Zespół Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu znajduje się w Archiwum Państwowym w Poznaniu. Pod numerem 707 złożono 2458 jednostek, co daje 56 metrów bieżących akt. Obok zespołu Izby krakowskiej jest to największy zbiór akt instytucji samorządu przemysłowo-handlowego w Polsce. Podzielony jest na dwie części: okres międzywojenny oraz okres Polski Ludowej.

Wśród akt przedwojennych znajdują się protokoły z zebrań plenarnych i posiedzeń prezydium; sprawy przemysłu, koncesji i Rejestru Handlowego; kwestie podatkowe (normy dochodowości, podatki scalone, świadectwa przemysłowe, księgi handlowe, ordynacja podatkowa); wymiany handlowej z zagranicą (istotne, gdyż w innych izbach te materiały się nie zachowały); działalności opiniodawczej (projekty aktów prawnych, opiniowanie posunięć władz lokalnych i centralnych); sprawy upadłościowe; szkolnictwa zawodowego; komunikacji; wystaw i targów; turystyki; jak również - co ważne - Związku Izb Przemysłowo-Handlowych. Akta pokazują jak kształtowała się polityka Izby na każdym z tych obszarów. Już pobieżne przejrzanie inwentarza wskazuje, iż w przypadku Izby poznańskiej można znaleźć akta praktycznie z każdego zakresu działalności przewidzianych rozporządzeniem o izbach z 1927 roku oraz przepisami szczególnymi. Ważne będą zebrane tam sprawozdania innych izb oraz korespondencja z nimi prowadzona. Poza tym nasuwa się konstatacja, iż dzięki archiwaliom poznańskim można dostrzec większą różnorodność działań izb przedwojennych w stosunku do izb powojennych. Akta powojenne pokazują, iż rzeczywiście wraz z narastaniem totalitarnego ustroju stalinowskiego następowało

stopniowe centralizowanie i ujednocianie działalności samorządu przemysłowo-handlowego.

Oprócz zespołu Izby dane archiwalne na jej temat znajdują się także w innych zespołach. W zespole Komunalna Kasa Oszczędności miasta Poznania (numer zespołu 726, sygnatura 88) są akta kredytowe Izby. W zespole numer 740: Zachodnio-Polskie Towarzystwo Kredytowe Miejskie w Poznaniu są teczki numer 392 i 393 z dokumentami pożyczkowymi. Można zajrzeć do zespołu numer 5249, zawierającego spuściznę Stanisława Waschko.

Izba prowadziła szkoły, więc warto sprawdzić akta szkół i kuratorium. Jednak w zespole numer 5517: Liceum Handlowe Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu jest tylko jedna jednostka i są to świadectwa szkolne. W zespole numer 805: Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego w Poznaniu znajduje się przykładowo teczka numer 477 z materiałami Liceum Handlowego Izby.

Jako dodatek służą akta miasta Poznania (zespół numer 474) - dla przykładu teczki numer 2309 i 3245; poza tym przedwojenne akta Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego (numer zespołu 296). Z organów administracji specjalnej wchodzi w grę zespół Inspektorat Pracy X Okręgu w Poznaniu (zespół numer 747), na przykład teczka numer 88. Ciekawostką mogą być akta Starostwa Powiatowego w Nowym Tomysłu (numer zespołu 4350 - sygnatura 1012), gdyż mogą zawierać informacje o wyborach do Izby w 1934 roku. Być może dodatkowe materiały byłyby w teczce numer 121 z zespołu numer 4048: Starostwa Powiatowego w Jarocinie. Podobnie w teczce numer 300, zespołu numer 4383: Akta miasta Lwówka (pow. nowotomyski).

Izba współpracowała ze stowarzyszeniami kupieckimi i zrzeszeniami przemysłowymi. Dlatego też warto zajrzeć do zespołu numer 2103: Związek Towarzystw Kupieckich w Poznaniu.

Jeśli chodzi o akta zakładów przemysłowych, to portal szukajwarchiwach.pl wskazuje zespół numer 755: Związek Zachodnio-Polskiego Przemysłu Cukrowniczego w Poznaniu i teczkę numer 156. Z doświadczenia autora wynika, że warto przejrzeć jak najwięcej inwentarzy zakładów przemysłowych właśnie pod kątem zachowanej korespondencji z Izba.

Dla osób poszukujących zbiorów fotograficznych i audiowizualnych można polecić zespół 4046: Zbiór widokówek, gdzie pod sygnaturą 150 jest pocztówka z widokiem gmachu Izby.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Sosnowcu

Izba Przemysłowo-Handlowa w Sosnowcu została utworzona w latach 1927 - 1929. Swoją właściwością obejmowała województwo kieleckie. Znaczny udział w działalności Izby miały sprawy górnicze. W okresie międzywojennym

Prezesami Izby byli Stanisław Gadomski i Zygmunt Sowiński (1892 - 1945), a dyrektorami Ryszard Dittrich i Kazimierz Gadomski^[17]. W Izbie udzielał się Juliusz Braun (1904 - 1990) - doktor nauk prawnych, znany na forum samorządu gospodarczego z publikacji na temat kartelizacji.

Akta tej Izby zostały zniszczone w czasie II wojny światowej. Drobne rzeczy, trudno powiedzieć na ile wartościowe, zebrano w zespole Izba Przemysłowo-Handlowa w Sosnowcu (numer zespołu 2318) w Archiwum Państwowym w Katowicach. Są to cztery jednostki zawierające dokumenty z lat trzydziestych i 1945 roku. Być może dotyczą one odbudowy samorządu przemysłowo-handlowego po II wojnie światowej, gdy nie reaktywowano Izby sosnowieckiej, a izby w Częstochowie i Katowicach. Jednak warto przeprowadzić kwerendę w aktach zakładów przemysłowych, gdzie zachowały się pisma wymieniane z Izbą.

Jeśli chodzi o Archiwum Państwowe w Katowicach, to w zespole numer 906: "Fabryka Szkła dawniej S. Reich i Spółka w Zawierciu" będą to sygnatury 95, a następnie 98 - 102. Na marginesie warto dodać, że pod sygnaturą 96 widnieje sprawozdanie dla niemieckiej Industrie- und Handelskammer in Katowitz z 1941 roku. Zaś pod kolejną sygnaturą 97 - statystyka produkcyjna dla grupy gospodarczej przemysłu szklanego z lat 1940 - 1945. Zespół ten generalnie zawiera sporo interesujących materiałów.

W Archiwum Państwowym w Kielcach (z zastrzeżeniem, że może chodzić o akta z oddziału w Pińczowie) jest zespół numer 176: Cukrownia Łubna w Kazimierzy Wielkiej. Tam trzymana jest jednostka numer 468, zawierająca korespondencję finansową zakładu z Izbą sosnowiecką.

W zbiorach Narodowego Archiwum Cyfrowego zachowała się fotografia siedziby Izby sosnowieckiej (sygnatura I-G-862) pochodząca z archiwum ilustracji Ilustrowanego Kuriera Codziennego. Zaś ze sprawozdań izby sosnowieckiej korzystali badacze z kieleckiego ośrodka badań nad historią społeczną i gospodarczą II RP, między innymi Mieczysław Bolesław Markowski^[18].

Izba Handlowa w Toruniu

Izba Handlowa w Toruniu istniała od 1850 do lat 1927 - 1929. Zespół tej Izby przechowywany jest w Archiwum Państwowym w Toruniu (numer zespołu 202). Liczy jedynie 6 jednostek.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie

Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie powstała w latach 1927 - 1929. Swoim zasięgiem obejmowała województwo warszawskie. Przez cały okres przedwojenny prezesem Izby i zarazem Prezesem Związku Izb Przemysłowo-Handlowych w Polsce był Czesław Klarner (1872 - 1957).

Dyrektorem Izby był między innymi Stanisław Wartalski (1880 - 1932). Do znanych działaczy zaliczali się Andrzej Wierzbicki (1877 - 1961) i Brunon Sikorski (1896 - 1976).

Przedwojennego zespołu akt Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie nie ma. Nie zachował się w czasie wojny oraz wskutek brakowania akt na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych. Być może część dokumentów znajduje się w aktach przekazanych do Archiwum Państwowego m.st. Warszawy przez ostatniego prezesa Izby - Kordiana Tarasiewicza.

Dla uzupełnienia można sięgnąć do spuścizny Czesława Klarnera w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (numer zespołu 532, sygnatura 72). Chodzi w tym przypadku o teczkę: "Stosunki społeczno-gospodarcze w odrodzonej Polsce 1918 - 1939. Autograf niedrukowanej pracy: Stosunki społeczno-gospodarcze w Polsce 1918 - 1939".

Zainteresowanym należy polecić dokumenty życia społecznego Biblioteki Narodowej w Czytelni Dokumentów Życia Społecznego. Są tam materiały izb przemysłowo-handlowych, izb bilateralnych, stowarzyszeń kupieckich i zrzeszeń przemysłowych. Głównie chodzi o druki ulotne, które są dowodem na istnienie wielu, drobnych stowarzyszeń kupieckich na Kresach. Poza tym można zajrzeć do spuścizny Andrzeja Wierzbickiego - rękopisy BN III 9753 - 9756, mikrofilmy 74774 - 74778.

Centralne materiały archiwów warszawskich uzupełnić należy archiwaliami z innych miast. W zbiorach bibliotecznych Oddziału IV Archiwum Państwowego w Krakowie przy ul. Orzeszkowej przechowywane są te czki Państwowej Rady Kolejowej. Są to protokoły z lat 1927, 1930 i 1931. Mogą być one cenne biorąc pod uwagę, że akta przedwojennego Ministerstwa Przemysłu i Handlu uległy zniszczeniu w czasie wojny.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Wilnie

Izba Przemysłowo-Handlowa w Wilnie została zorganizowana w latach 1927 - 1929. Obejmowała swoim zasięgiem działania województwa białostockie, nowogródzkie, poleskie i wileńskie. Prezesem Izby był Roman Ruciński, dyrektorem Władysław Barański (1898 - 1944), a wicedyrektorem Mikołaj Szyszkowski - po wojnie ostatni dyrektor Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie.

Autor nie prowadził kwerendy na temat akt Izby Przemysłowo-Handlowej w Wilnie. W zbiorach Narodowego Archiwum Cyfrowego umieszczono fotografię fresku autorstwa Józefa Horyda, namalowanego w siedzibie Izby (sygnatura 1-K-3178).

***

Poza wyżej wymienionymi izbami w polskich archiwach przechowywane są zespoły izb bilateralnych: amerykańsko-polskiej, polsko-bułgarskiej oraz polsko-rumuńskiej. Ciekawe jest to, jak wiele fotografii dotyczących samorządu przemysłowo-handlowego ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego dotyczy właśnie izb polsko-zagranicznych lub zagraniczno-polskich oraz wizyt przedstawicieli państw obcych w polskich izbach. Dzięki temu można precyzyjnie ustalić personalia osób oraz daty wydarzeń i uzupełnia to wiedzę, wyniesioną z kwerendy czasopism.

Amerykańsko-Polska Izba Handlowa i Przemysłowa w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej w Nowym Jorku

Zespół tej Izby znajduje się w Archiwum Akt Nowych (numer zespołu 591). Posiada inwentarz książkowy i liczy 90 jednostek. Z punktu widzenia badań nad polskim samorządem przemysłowo-handlowym wartościowe jest - umieszczone pod sygnaturą 18 - przemówienie Rogera Bataglii na temat działalności izb polsko-zagranicznych.

Izba Handlowa Polsko-Bułgarska w Warszawie

Akta tej Izby również przechowywane są w Archiwum Akt Nowych (numer zespołu 937). Zespół jest niewielki, ponieważ obejmuje tylko 8 jednostek. Zawierają one informacje na temat obrotów handlowych między Polską a Bułgarią, sprawozdania, notatki, materiały o Targach Wschodnich we Lwowie. Najważniejsze są sprawozdania z działalności Izby oraz zestawienia obrotów handlowych. Część z akt jest w języku bułgarskim. Mogą być one przydatne dla historyków gospodarki interesujących się rozwojem handlu kompensacyjnego w drugiej połowie lat trzydziestych.

Izba Handlowa Polsko-Rumuńska w Warszawie

Ten zespół znajduje się w Archiwum Państwowym m. st. Warszawy (numer zespołu 522). Liczy 37 jednostek. Ważne są sprawozdania izby z lat dwudziestych oraz trzydziestych oraz wydawnictwa. Stosunkowo sporo publikacji tej Izby można znaleźć w bibliotekach oraz zespołach innych izb.

Izba Morska w Gdańsku

Jeśli chodzi o lata 1918 - 1939, to być może informacje o polskim samorządzie przemysłowo-handlowym znajdują się w aktach niemieckiej Izby Morskiej w Gdańsku, która znalazła się na terenie Wolnego Miasta Gdańska. Zespół numer 281 liczy 101 jednostek i posiada inwentarz książkowy.

Perspektywy badawcze

W przypadku badań nad izbami przemysłowo-handlowymi II RP łatwiej jest powiedzieć, co zostało przebadane i opublikowane, niż co zostało do zrobienia. Spośród izb jedynie cztery posiadają opracowane monografie naukowe. Są to izby w Łodzi, Krakowie, Lublinie i Poznaniu. Julian Kuciński napisał doktorat o Izbie Przemysłowo-Handlowej w Łodzi, Tomasz Kargol o Izbie Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, autor niniejszego tekstu o Izbie Przemysłowo-Handlowej w Lublinie (ale za okres powojenny), a Mirosław Grzelak o Izbie Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu. Z tych prac pierwsza (Kucińskiego) i ostatnia (Grzelaka) pozostają w maszynopisach; druga (Kargola) została wydana, a trzecia (autora) jest na etapie prac wydawniczych. Uprzednio badania nad Izbą lubelską prowadziła Martyna Jurzyk, pisząc rozprawę doktorską pt. "Samorząd gospodarczy województwa lubelskiego w dwudziestoleciu międzywojennym". Ponadto o Izbie krakowskiej wartościowe prace przygotowali: Aniela Kiełbicka, jak również Leszek Zachuta i Andrzej Zdebski. Zaś Izba poznańska doczekała się opracowania autorstwa Andrzeja Zarzyckiego.

Z akt Izby poznańskiej korzystali badacze z ośrodka poznańskiego skupieni wokół prof. Stanisława Wykrętowicza. Artykuły w czasopismach ukazały się o izbach w Bydgoszczy, Gdyni i Polsko-Amerykańskiej Izbie Handlowej. Mimo obszernych źródeł drukowanych, rękopiśmiennych oraz czasopiśmienniczych nie ma opracowania na temat Izby warszawskiej. Nie było - a przynajmniej nic autorowi o tym nie wiadomo - prowadzonych badań w Polsce nad izbami w Wilnie i Lwowie. Brak jest artykułu naukowego o Izbie Handlowej w Brodach, ale po dotarciu do wydawanych przez nią biuletynów oraz uwzględnieniu udziału jej reprezentantów w pracach sejmu galicyjskiego przygotowanie takowego tekstu byłoby możliwe.

Streszczenie

W rozdziale omówiono archiwalia izb przemysłowo-handlowych istniejących w okresie II Rzeczypospolitej. Były to izby w Bielsku, Brodach, Bydgoszczy, Gdyni, Grudziądzu, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Lwowie, Łodzi, Poznaniu, Sosnowcu, Toruniu, Warszawie i Wilnie. Oprócz tego wspomniano o aktach Izby Arbitrażowej Bawełny w Gdyni, Izby Wełny oraz Izby Morskiej w Gdańsku. Osobno wymieniono izby bilateralne: Amerykańsko-Polską; Polsko-Bułgarską oraz Polsko-Rumuńską. Wskazano na możliwości badawcze, jakie dają zespoły akt innych instytucji, w tym zakładów przemysłowych.

Słowa kluczowe

- izby przemysłowo-handlowe
- samorząd gospodarczy
- samorząd przemysłowo-handlowy

Przypisy

[1] Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 15 lipca 1927 r. o izbach przemysłowo-handlowych, Dz. U. 1927 Nr 67, poz. 591.

[2] Oświadczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 12 lipca 1933 r. o wyrażeniu zgody Sejmu Śląskiego na wejście w życie na obszarze województwa śląskiego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 lipca 1927 r. o izbach przemysłowo-handlowych, Dz. U. 1933 Nr 56, poz. 429.

[3] http://www.bielsko.ptt.org.pl/?page_id=93 [dostęp 09.08.2012].

[4] Zob. S. Barącz, Wolne Miasto Handlowe Brody, Lwów 1865, s. 160 [on line]; Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa 1880 - 1914, t. 1, s. 372 [on line]; <http://homepage.univie.ac.at/boerries.kuzmany/Brody/index.html> [dostęp 09.08.2012].

[5] S. Waschko, Samorząd gospodarczy w Polsce, [w:] Bilans gospodarczy dziesięciolecia Polski Odrodzonej, red. W. Schramm, E. Taylor, S.L. Zaleski, t. 2, Poznań 1929, s. 435.

[6] H. Sand, Rola izb przemysłowo - handlowych w życiu gospodarczem Rzeczypospolitej Polskiej, Katowice 1926, s. 20.

[7] Rozporządzenie z 30 listopada 1927 r. o utworzeniu izb przemysłowo-handlowych, wyznaczeniu ich siedzib i okręgów, Dz. U. RP 1927 Nr 111, poz. 945.

[8] Zob. P. Adelsgruber, L. Cohen, B. Kuzmany, Getrennt und doch verbunden. Grenzstädte zwischen Österreich und Russland 1772 - 1918, Wien 2011; B. Kuzmany, Die Stadt Brody im langen 19. Jahrhundert – Eine Misserfolgsgeschichte?, Dissertation, Wien 2008 [on line].

[9] Zob. R. Pfeiffer, Geneza i dzieje Izby Arbitrażowej Bawełny w Gdyni, Gdańsk 1976.

[10] Zob. rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym, Dz. U. 1927 Nr 53, poz. 468 oraz ustawę z dnia 10 marca 1934 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym, Dz. U. 1934 Nr 40, poz. 350.

[11] <http://www.gca.org.pl/> [dostęp 11.08.2012].

[12] <http://www.textiles.pl/> [dostęp 11.08.2012] oraz informacje uzyskane z wywiadu telefonicznego z pracownikami oddziału Związku w Gdyni w dniu 14 sierpnia 2012 roku.

[13] Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 27 czerwca 1922 r. o ustanowieniu Izby Handlowej w Katowicach, Dz. U. RP 1922 Nr 53, poz. 487.

[14] Na temat niemieckich izb przemysłowo-handlowych w czasie rządów Hitlera zob. opracowanie: T. Hertz, Die Industrie- und Handelskammer zu Berlin: Ein Beitrag zur

Wirtschaftsgeschichte Berlins, Berlin 2008.

[15] Archiwum Akt Nowych, zespół: Delegatura Rządu RP na Kraj, Departament Sprawiedliwości, sygn. 202/IV/2, mfilm 2282/1, k. 22.

[16] G. Hryciuk, Polacy we Lwowie 1939 - 1944. Życie codzienne, Warszawa 2000, s. 202.

[17] Zob. A. Krzemień, Górnictwo węgla kamiennego w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1945 - 1949, rozprawa doktorska, Katowice 2007, s. 33.

[18] Zob. np. M.B. Markowski, Sfery przemysłowe i ziemiaństwo w województwie kieleckim 1918 - 1939, Kielce 1990.

Bibliografia

Źródła

1. Kasprowicz B., Jak powstał Związek Towarzystw Kupieckich w Poznaniu. Jak wyglądał u nas handel i przemysł przed pięćdziesięciu laty, Bydgoszcz 1929.
2. Pierwszy rok pracy w jednorocznych szkołach przysposobienia kupieckiego Izby Handlowej w Katowicach, oprac. W. Piotrowski, Katowice 1928.

Literatura

1. Adelsgruber P., Cohen L., Kuzmany B., Getrennt und doch verbunden. Grenzstädte zwischen Österreich und Russland 1772 - 1918, Wien 2011.
2. Barącz S., Wolne Miasto Handlowe Brody, Lwów 1865.
3. Hertz T., Die Industrie- und Handelskammer zu Berlin: Ein Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte Berlins, Berlin 2008.
4. Hryciuk G., Polacy we Lwowie 1939 - 1944. Życie codzienne, Warszawa 2000.
5. Krzemień A., Górnictwo węgla kamiennego w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1945 - 1949, rozprawa doktorska, Katowice 2007.
6. Kuzmany B., Die Stadt Brody im langen 19. Jahrhundert - Eine Misserfolgsgeschichte?, Dissertation, Wien 2008.
7. Markowski M.B., Sfery przemysłowe i ziemiaństwo w województwie kieleckim 1918 - 1939, Kielce 1990.
8. Sand H., Rola izb przemysłowo - handlowych w życiu gospodarczem Rzeczypospolitej Polskiej, Katowice 1926.
9. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa 1880 - 1914, t. 1.
10. Waschko S., Samorząd gospodarczy w Polsce, [w:] Bilans gospodarczy dziesięciolecia Polski Odrodzonej, red. W. Schramm, E. Taylor, S.L. Zaleski, t. 2, Poznań 1929.

Akty prawne

1. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 15 lipca 1927 r. o izbach przemysłowo-handlowych, Dz. U. 1927 Nr 67, poz. 591.
2. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym, Dz. U. 1927 Nr 53, poz. 468.
3. Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym, Dz. U. 1934 Nr 40, poz. 350.
4. Rozporządzenie z dnia 27 czerwca 1922 r. o ustanowieniu Izby Handlowej w Katowicach, Dz. U. RP 1922 Nr 53, poz. 487.
5. Rozporządzenie z 30 listopada 1927 r. o utworzeniu izb przemysłowo-handlowych, wyznaczeniu ich siedzib i okręgów, Dz. U. RP 1927 Nr 111, poz. 945.
6. Oświadczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 12 lipca 1933 r. o wyrażeniu zgody Sejmu Śląskiego na wejście w życie na obszarze województwa śląskiego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 lipca 1927 r. o izbach przemysłowo-handlowych, Dz. U. 1933 Nr 56, poz. 429.

Internet

- http://www.bielsko.ptt.org.pl/?page_id=93
- <http://homepage.univie.ac.at/boerries.kuzmany/Brody/index.html>
- <http://www.gca.org.pl/>
- <http://www.textiles.pl/>

Literatura uzupełniająca

1. Dobrowolski H., Krakowska Izba Przemysłowo-Handlowa i jej akta z lat 1850 - 1939, "Archeion" 1965, t. 42.
2. Kargol T., Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850 - 1939. Dzieje - ludzie - polityka gospodarcza, Kraków 2003.
3. Kiełbicka A., Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850 - 1950, Kraków 2003.
4. Kiełbicka A., Przemiany ustrojowo-organizacyjne Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie w latach 1945 - 1951 i jej akta, "Archeion" 1966, t. 43.
5. Kuciński J., Ujednoczenie ustawodawstwa w zakresie samorządu przemysłowo-handlowego w Polsce (1927 - 1939), "Acta Universitatis Lodzianensis, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Ekonomiczne" seria III 1977, zesz. 4, s. 21.
6. Landau Z., Zapomniani Ministrowie Skarbu Drugiej Rzeczypospolitej, Warszawa 2005.
7. Mazany M., Izba Przemysłowo-Handlowa w Bydgoszczy i Gdyni w latach 1920 - 1939, "Kronika Bydgoska" 2000, t. 22.

8. Pfeiffer R., Geneza i dzieje Izby Arbitrażowej Bawełny w Gdyni, Gdańsk 1976.
9. Winid B.W., Towarzystwo Polsko-Amerykańskie i Polsko-Amerykańska Izba Handlowa 1919 - 1939, "Niepodległość" 1989, t. 22.
10. Zarzycki A., Wielkopolska Izba Przemysłowo - Handlowa. Tradycja i współczesność 1851 - 2001, Poznań 2001.

Rozdział II. Archiwalia izb przemysłowo-handlowych Polski Ludowej

Wstęp

Izby Przemysłowo-Handlowe zostały reaktywowane w latach 1944 - 1945 samorzutnie z inicjatywy przedwojennych radców oraz pracowników biur, z których część pracowała w izbach w okresie okupacji, działając jednocześnie w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego. Jako pierwsza została otworzona Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie, potem w Rzeszowie i Krakowie. Z czasem zakładano nowe izby na Ziemiach Odzyskanych.

Łącznie na terenie Polski, w latach 1944 - 1950, istniały izby przemysłowo-handlowe w:

- * Bydgoszczy (od marca 1945 r.), z oddziałami w Grudziądzu, Toruniu i Włocławku (później zamienionymi na oddziały Izby gdyńskiej, gdyż formalnie Izbę bydgoską reaktywowano jako oddział gdyńskiej Izby),
- * Częstochowie (od 5 maja 1945 r.), z oddziałami w Kielcach i Radomiu,
- * Gdyni (od połowy 1945 r.), z oddziałami w Grudziądzu, Toruniu i Włocławku,
- * Katowicach (od 1945 r.), z oddziałami w Bielsku i Opolu,
- * Krakowie (od 20 stycznia 1945 r.), z oddziałem w Białej Krakowskiej,
- * Lublinie (od końca lipca 1944 r.),
- * Łodzi (od 1945 r.),
- * Poznaniu (od końca lutego 1945 r.), z oddziałami w Gorzowie Wielkopolskim, Słubicach i Zielonej Górze,
- * Rzeszowie (od 28 września 1944 r.),
- * Szczecinie (od 16 sierpnia 1946 r.), z oddziałem w Słupsku (od 15 października 1945 r.),
- Warszawie (od 7 grudnia 1944 r.), z oddziałami w Białymstoku i Olsztynie,
- Wrocławiu (od 15 listopada 1945 r.), z oddziałami w Jeleniej Górze, Legnicy, Nowej Soli, Świdnicy i Wałbrzychu.

Często oddziały izb zwano delegaturami lub ekspozyturami. Oddział Izby poznańskiej w Gorzowie Wielkopolskim uruchomiono 12 grudnia 1945 r., zaś w Zielonej Górze 17 stycznia 1946 roku. Izba Przemysłowo-Handlowa w Szczecinie funkcjonowała początkowo (od 15 września 1945 roku do sierpnia 1946 roku) jako oddział Izby gdyńskiej; podobnie jak oddział w Słupsku, który powstał wcześniej niż Izba szczecińska. Warto też dodać, iż do połączenia Białej Krakowskiej i Bielska doszło w 1951 roku, już po likwidacji izb. Stąd z powodu zaszczości tradycyjnych w Białej, należącej do Małopolski, oddział posiadała Izba krakowska; a w Bielsku przynależnym do Śląska Cieszyńskiego - Izba katowicka. Często "stare" izby zakładały nowe izby na Ziemiach Odzyskanych, którymi potem się opiekowały. Działy więc

w układzie filialnym - izb macierzystych i izb siostrzanych. Tym sposobem Izba krakowska otworzyła Izbę we Wrocławiu. Natomiast Izba warszawska pełniła funkcję Izby Urzędującej, zwanej inaczej Koordynującą, czyli surogatu Związku Izb Przemysłowo-Handlowych. W drugiej połowie lat czterdziestych w Izbie warszawskiej stworzono Wydział Koordynacji Izb Przemysłowo-Handlowych^[1].

Izba Przemysłowo-Handlowa w Bydgoszczy

Zespół tej Izby przechowywany jest w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy (numer zespołu 1227). Posiada inwentarz książkowy i liczy 523 jednostki, co daje 10 metrów bieżących akt. Izba bydgoska działała od marca 1945 roku, formalnie jako oddział Izby gdyńskiej, gdyż przed wojną Bydgoszcz znajdował się w okręgu Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdyni. Powstanie oddziału w Bydgoszczy wyprzedziło ukonstytuowanie się w połowie 1945 roku Izby gdyńskiej. Zaś organizowane przez Bydgoszczan oddziały w Grudziądzu, Toruniu i Włocławku, zamienione zostały na oddziały Izby gdyńskiej. W 1948 roku Izba bydgoska usamodzielniała się, a tak jak inne izby została zlikwidowana w 1950 roku. Jeśli chodzi o akta, to warto przyjrzeć się prowadzonym przez Izbę sprawom żeglugi śródlądowej, ponieważ to odróżniało ją od innych izb.

Ponadto w archiwum bydgoskim zgromadzono - co nie jest częste - akta zrzeczeń kupieckich sprzed okresu wprowadzenia przymusowych zrzeczeń prywatnego handlu i usług:

- * Zrzeszenie Kupców Zbożowo-Nasiennych Województw Pomorskiego i Gdańskiego z lat 1945 - 1948 (numer zespołu 1149),
- * Stowarzyszenie Restauratorów w Bydgoszczy z lat 1945-1950 (numer zespołu 1150),
- * Zrzeszenie Samodzielnych Kupców w Chojnicach z lat 1948 - 1951 (numer zespołu 1151),
- * Zrzeszenie Samodzielnych Kupców w Gniewkowie, pow. Inowrocław z lat 1946 - 1950 (numer zespołu 1152),
- * Zrzeszenie Polsko-Chrześcijańskie Kupców w Inowrocławiu z lat 1945 - 1947 (numer zespołu 1153),
- * Zrzeszenie Restauratorów w Inowrocławiu z lat 1945 - 1950 (numer zespołu 1154),
- * Zrzeszenie Kupców i Restauratorów w Kruszwicy, pow. Inowrocław z lat 1948 - 1950 (numer zespołu 1394),
- * Zrzeszenie Kupców Samodzielnych w Świeciu nad Wisłą z roku 1945 (numer zespołu 1395),
- * Związek Zrzeczeń Kupieckich na Pomorzu w Bydgoszczy z lat 1945 - 1950 (numer zespołu 1396).

Na tym jednak zbiory bydgoskiego archiwum się nie kończą. Są tam bowiem akta owych zrzeszeń prywatnego handlu i usług:

- * Powiatowe Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Bydgoszczy z lat 1947 - 1972 (numer zespołu 1398),
- * Powiatowe Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Chojnicach z lat 1951 - 1971 (numer zespołu 1400),
- * Powiatowe Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Inowrocławiu z lat 1948 - 1972 (numer zespołu 1402),
- * Powiatowe Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Mogilnie z lat 1946 - 1971 (numer zespołu 1403),
- * Powiatowe Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Świeciu nad Wisłą z lat 1948 - 1971 (numer zespołu 1404),
- * Powiatowe Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Żninie z lat 1947 - 1972 (numer zespołu 1407),
- * Wojewódzki Związek Zrzeszeń i Wojewódzkie Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Bydgoszczy z lat 1946 - 1976 (numer zespołu 1408).

Do Archiwum Państwowego w Toruniu przekazano:

- * Powiatowe Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Brodnicy (numer zespołu 1363),
- * Powiatowe Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Chełmnie (numer zespołu 1364),
- * Powiatowe Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Grudziądzu (numer zespołu 1401),
- * Powiatowe Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług w Toruniu (numer zespołu 1365).

Według bazy SEZAM zespół numer 1406: "Powiatowe Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług we Włocławku" miał zostać przeniesiony z archiwum bydgoskiego do archiwum w Toruniu. Z korespondencji prowadzonej przez autora, w trakcie przygotowywania monografii, z archiwami w Bydgoszczy, Toruniu oraz Włocławku wynika, że tak się nie stało. Jak się autor dowiedział, Archiwum Państwowe w Bydgoszczy nie posiada danych na temat obecnej ewidencji tego zespołu (pismo z dnia 19 września 2012 r., Nr II-841-22/2012 BS). W dokumentacji Archiwum Państwowego w Toruniu brak jest informacji na temat przekazanych akt (pismo z dnia 25 września 2012 roku, Nr 812-44/12). Zaś Archiwum Państwowe w Toruniu o/Włocławek nie przejęło dokumentacji Powiatowego Zrzeszenia Prywatnego Handlu i Usług we Włocławku (pismo z 28 września 2012 roku, Nr 812-12/12).

W trakcie badań nad Izbą bydgoską uzupełniająco trzeba wziąć pod uwagę zespół Giełdy Zbożowo-Towarowej w Bydgoszczy (numer 1228). Liczy 138 jednostek z lat 1946 - 1951. Może być on o tyle ciekawy, że Giełda obejmowała swą właściwością terytorialną także teren województwa

olsztyńskiego. Na temat giełd Polski Ludowej pisali między innymi Marek Dul i Robert Jastrzębski^[2]. Zaś na temat przedwojennych giełd - Roman Macyra^[3].

Izba Przemysłowo-Handlowa w Częstochowie

Zespół znajduje się w Archiwum Państwowym w Kielcach. Nadano mu numer 417. Liczy aż 900 jednostek i 9 metrów bieżących akt. Posiada inwentarz książkowy. Układ i zawartość aktowa zespołu jest identyczna, jak w przypadku innych powojennych izb. Zaznaczyć należy, iż Izba częstochowska posiadała oddziały w Kielcach i Radomiu, zwane ekspozyturami. Mimo, iż stolicą województwa były Kielce, to siedziba Izby znajdowała się w Częstochowie. Po II wojnie światowej nie doszło do dostosowania podziału terytorialnego administracji samorządu przemysłowo-handlowego do zmienionych granic województw. Zanim w roku 1950 dokonano zmian podziału terytorialnego i przeniesiono powiat częstochowski do województwa katowickiego, to 30 marca weszła w życie ustawa o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości znosząca izby przemysłowo-handlowe^[4].

Po wojnie dyrektorem częstochowskiej Izby był przedwojenny radca prawny Izby sosnowieckiej - Juliusz Braun (1904 - 1990), uwięziony na przełomie 1948 i 1949 roku. Kolejny z prezesów Klemens Kanczewski (1896 - 1961) także był aresztowany. Potem dyrektorem został Jan Bolesław Palczewski (1901 - 1990) - działacz Stronnictwa Demokratycznego i poseł na Sejm Ustawodawczy w latach 1947 - 1952^[5].

Poza tym w bogatym zespole radomskiego archiwum "Zbiór afiszów, plakatów i druków ulotnych po 1945 r." (numer zespołu 1193) można znaleźć dwa druki: "Zawiadomienie Izby Przemysłowo-Handlowej w Częstochowie w sprawie rejestracji przemysłu" z 1947 roku (sygnatura 137) oraz "Ogłoszenie o rejestracji prywatnych Przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych i usługowych" z 1949 roku (sygnatura 141).

Izba Przemysłowo-Handlowa w Częstochowie - oddział w Kielcach

Zespół "Kielecka Ekspozytura Izby Przemysłowo-Handlowej w Częstochowie" znajduje się w Archiwum Państwowym w Kielcach pod numerem 418. Obejmuje 48 jednostek. Spośród dokumentów interesujące mogą być akta referatu turystycznego i protokoły Komisji Turystycznej. Dokumentują bowiem działalność samorządu przemysłowo-handlowego na polu turystyki.

Warto dodać, że ani przed wojną, ani w czasie wojny w Kielcach nie było instytucji samorządu przemysłowo-handlowego. Przed wojną Kielce leżały w okręgu Izby sosnowieckiej, a w okresie II wojny światowej - najpierw

niemieckiej Izby Przemysłowo-Handlowej w Radomiu, a potem radomskiej Izby Dystryktowej.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Częstochowie - oddział w Radomiu

Zespół "Radomska Ekspozytura Izby Przemysłowo-Handlowej w Częstochowie" przechowywany jest w Archiwum Państwowym w Kielcach i nadano mu numer 419. Liczy 34 jednostki. Akta dotyczą spraw lokalnych z terenu Radomia i sąsiednich powiatów.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Gdyni

Akta Izby zostały zgromadzone w Archiwum Państwowym w Gdańsku - oddział w Gdyni. Zespołowi nadano numer 5, a obejmuje on 347 jednostek, tj. 8 metrów bieżących akt. Są to wyłącznie akta powojenne. Inwentarz jest książkowy - opublikowany w bazie SEZAM, co ułatwia prowadzenie badań archiwalnych.

Akta są bardzo dobrze posegregowane - wedle wydziałów Izby, analogicznie do akt Izby lubelskiej, co znakomicie ułatwia orientację w działalności Izby. Sygnatury od 1 do 74 to akta Wydziału Ogólnego; 75 - 168 - Wydziału Przemysłowego; 169 - 239 - Wydziału Handlowego; 240 - 275 - Wydziału Żeglugowo-Portowego; 276 - 302 - Komunikacyjnego; 303 - 321 - Zaopatrzenia; 322 - 332 - Finansowego. Reszta (333 - 347) to akta likwidacyjne, personalia, sprawy prasowe i dopływy. W okresie powojennym dyrektorem Izby był Józef Kawczyński, a prezesem Tadeusz Ocioszyński (1893 - 1969)^[6].

Izba Przemysłowo-Handlowa w Katowicach

Akta Izby są zgromadzone w Archiwum Państwowym w Katowicach pod numerem 464. Jako, że zespół ten dzieli się na dwie części, to akta powojenne zawarte są pod sygnaturami 155 - 884. Łącznie z aktami przedwojennymi daje to 884 jednostek, tj. 9 metrów bieżących akt. Izbę wyróżniała rozbudowana struktura wewnętrzna. Wskazywałoby to na szerszy niż w przypadku innych izb zakres zainteresowań i może być istotne przy prowadzeniu badań nad samorządem przemysłowo-handlowym Polski Ludowej.

Powojennym dyrektorem Izby był Tadeusz Siekański. Przed wojną był referentem podatkowym Izby sosnowieckiej, a następnie wicedyrektorem^[7].

Izba Przemysłowo-Handlowa w Katowicach - oddział w Bielsku

Delegatura Izby Przemysłowo-Handlowej w Bielsku została reaktywowana w lutym 1945 roku. Istniała do 1949 roku. Jej zespół znajduje się w Archiwum Państwowym w Katowicach. Nosi numer 162, liczy 19 jednostek, opisanych i zinwentaryzowanych. Zgromadzone są w nim akta

czterech jednostek organizacyjnych oddziału. Z Wydziału Przemysłowo-Handlowego są to rejestry zakładów przemysłowych, akta nacjonalizacyjne, sprawy celne, handlu zagranicznego i korespondencji z władzami publicznymi. W Wydziale Administracyjno-Finansowym ujęto budżety. Samodzielny Referat Prawny załatwiał sprawy opiniowania aktów prawnych i zapewne przygotowywał wystąpienia do władz. Samodzielny Referat Planowania i Statystyki zajmował się sprawozdawczością, a sprawozdania z działalności oddziału są ważnym źródłem dla badaczy.

Podsumowując, niewielki zespół delegatury Izby katowickiej w Bielsku jest ważny dla badaczy, gdyż pokazuje bieżącą działalność przykładowego oddziału powojennej izby przemysłowo-handlowej.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Katowicach - oddział w Opolu

Akta opolskiej delegatury Izby katowickiej zostały opisane w rozdziale autorstwa Piotra Janusa.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie

Zespół tej Izby jest przechowywany w Archiwum Państwowym w Krakowie pod numerem 731. Zawiera 527 jednostek i 36 metrów bieżących akt. Nie doczekał się własnej monografii naukowej takiej, jaką posiada zespół przedwojenny autorstwa Tomasza Kargola. Działalność Izby została za to opisana przez Anielę Kiełbicką, a także Leszka Zachutę i Andrzeja Zdebskiego.

Poza tym w krakowskim archiwum jest też zespół - liczący 37 jednostek - numer 829: "Zrzeszenie Przedsiębiorstw Budowlanych w Krakowie". Jest to rzadki przypadek zachowania się odrębnego zespołu archiwalnego zrzeszenia przemysłu prywatnego. Zrzeszenia były tworzone przez izby w latach 1944 - 1945 jako związki branżowe zakładów przemysłu prywatnego oparte na przepisach przedwojennego prawa przemysłowego. Faktycznie działały jako agendy izby, a w 1947 roku na mocy zarządzenia Eugeniusza Szyra zostały przekształcone w samodzielne instytucje samorządu gospodarczego. W omawianym zespole znajdziemy okólniki rządowe; statut zrzeszenia i protokoły zebrań; korespondencję z Izbą; materiały statystyczne na temat produkcji, zaopatrzenia, przydziałów, płac i zatrudnienia; jak również bilanse przedsiębiorstw. Ogólnie rzecz biorąc zespół ten może być ciekawy dla badaczy sytuacji gospodarczej zakładów przemysłowych sektora prywatnego w okresie Polski Ludowej.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie

Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie została otworzona już pod koniec lipca 1944 roku, zaraz po wyparciu Niemców z miasta. Pierwszym prezesem był Roman Petschl (zm. prawdopodobnie w 1966 r.) - dyrektor

gdyńskiego oddziału Banku Handlowego, którego losy wojenne rzuciły do Lublina. Po nim prezesurę objął znany lubelski przemysłowiec Roman Laśkiewicz (1903 - 1970), a następnie Jan Luboiński (ur. w 1904 r.). Przez cały okres powojenny dyrektorem Izby był Tadeusz Kryński (ur. w 1883 r.).

Zespół akt przechowywany jest w Archiwum Państwowym w Lublinie. Liczy 623 jednostek i 6 metrów bieżących akt. Wśród nich jest nieco archiwaliów przedwojennych, ale w przeważającej części są to akta powojenne.

Dane o działalności Izby i sytuacji gospodarczej województwa lubelskiego w okresie Polski Ludowej uzupełnić można sięgając do innych zespołów z lubelskiego Archiwum. W pierwszej kolejności chodzi o akta instytucji publicznych: miasta Lublina z lat 1944 - 1950 (numer zespołu 22); Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego (numer zespołu 698) - głównie Wydział Ogólny, Wydział Przemysłu, Wydział Handlu; Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie 1944 - 1950 (numer zespołu 697); Starostwa Powiatowego w Lublinie 1944 - 1950 (numer zespołu 727); Powiatowej Rady Narodowej w Lublinie (numer zespołu 724) - tam są dokumenty społecznych komisji kontroli cen.

Wśród akt organizacji partyjnych będą to: Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie (numer zespołu 1233); Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie (numer zespołu 1266).

Jeśli chodzi o administrację specjalną, to w grę wchodzi akta Izby Skarbowej w Lublinie 1944 - 1950 (numer zespołu 704); Okręgowego Inspektoratu Ochrony Skarbowej (numer zespołu 705); Inspektora Pracy V Okręgu w Lublinie (numer zespołu 703). W aktach Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w Lublinie (numer zespołu 702) są informacje na temat szkolnictwa kupieckiego.

Działalność lubelskiej Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (numer zespołu 771) została opisana przez Bohdana Sekścińskiego, więc autor zrezygnował z prowadzenia kwerendy tych akt i ograniczył się do przejrzenia inwentarza. Okazało się, że wytypowane sygnatury zostały wykorzystane w doktoracie Sekścińskiego. Ewentualnie może udałoby się uściślić informacje na temat zatrzymania przedwojennego pracownika Izby Wieńczysława Szczerby, gdy po wojnie zajmował się działalnością gospodarczą.

Wśród instytucji gospodarczych warto brać pod uwagę akta Banku Gospodarstwa Krajowego o/Lublin (numer zespołu 646) - raczej do okresu przedwojennego, ale dla okresu powojennego w aktach banku powinny być dokumenty z rejestracji akcji prowadzonej przez izby w latach czterdziestych; Dyrekcji Przemysłu Miejscowego (numer zespołu 815); Giełdy Zbożowo-

Towarowej (numer zespołu 643); Lubelskiego Międzykomunalnego Związku Elektryfikacyjnego w Lublinie "Lubzel" (numer zespołu 676), gdyż tam pracował radca Izby Jan Czerwiński.

Dla pewności można zajrzeć do inwentarzy browarów Jeleń (numer zespołu 685) oraz browaru Popkowice (numer zespołu 686). Informacje o radcach i pracownikach można znaleźć w portalu historycznym Teatru NN w Lublinie, np. o radcy Stanisławie Magierskim.

Zainteresowanym autor sugerowałaby wybrać się do Archiwum Państwowego w Zamościu, gdzie oprócz zespołu Stowarzyszenia Kupców Polskich Oddział w Zamościu (numer zespołu 1021) badacz ma do dyspozycji akta zakładów przemysłowych oraz druki ulotne. W zespole numer 182: Czerski i Jakimowicz Fabryka Mebli Giętych i Tartak w Bondyrzu pod sygnaturą 159 zawarta jest korespondencja z Izbą z 1949 roku. Warto też przejrzeć zespół numer 184: Zakłady Chemiczne "Alwa" inż. A. Waligóry w Szczepieszynie. Wśród druków ulotnych (numer zespołu 215) Izby dotyczą teczki o sygnaturach 930, 932 i 933. Zawierają one ogłoszenia o obowiązku rejestracji przedsiębiorstw handlowych, przemysłowych i usługowych. Są one zapewne identyczne z ogłoszeniami innych izb.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Łodzi

Akta Izby znajdują się w zespole numer 812 w części akt po 1945 roku. Łącznie zespół jest znaczący, gdyż liczy 943 jednostek, tj. 18 metrów bieżących akt. Z tego część przypada jednak na dane statystyczne. Z akt powojennych interesujące mogą być materiały na temat odbudowy przemysłu łódzkiego po wojnie, nacjonalizacji, handlu zagranicznego oraz sprawozdania stowarzyszeń kupieckich z terenu województwa łódzkiego. Powojennym prezesem Izby był Karol Bajera (1889 - 1972), a jednym z dyrektorów Stefan Luciński - przedwojenny wicedyrektor Izby.

Zbierając informacje na temat sektora prywatnego można zajrzeć do akt zespołu Zrzeszenia Transportu Prywatnego w Sieradzu. Przechowywany jest w sieradzkim oddziale łódzkiego archiwum pod numerem 340. Liczy niestety tylko 3 jednostki kategorii A, ale aż 710 jednostek kategorii B - osobowych. Mogłoby to znaczyć, że składa się głównie z wykazów osób prowadzących działalność transportową.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu

Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu została reaktywowana po wojnie w 1945 roku. Prezesurę - jak przed wojną - objął Stefan Kałamański (1882 - 1949). Po jego śmierci prezesem został Antoni Skowroński. Biurem

kierował, przez cały okres powojenny, przedwojenny dyrektor Stanisław Waschko (1895 - 1984).

Zespół Izby jest przechowywany w Archiwum Państwowym w Poznaniu pod numerem 707. W przypadku okresu powojennego chodzi o drugą część zespołu, wydzieloną w inwentarzu. Układ akt jest standardowy i podobny do akt innych izb. Znajdziemy tam akta Wydziału Ogólnego (protokoły, sprawozdania, budżety, korespondencję z władzami, sprawy międzyizbowe); akta związane z działalnością opiniodawczą (jako Wydział Prawno-Ekonomiczny); szkolnictwem zawodowym; statystyki przemysłowej i handlowej; sprawami przemysłu (Wydział Przemysłu); handlu (w odróżnieniu od innych izb akta są podzielone na handel wewnętrzny i zagraniczny). Osobno wyróżniono akta ekspozytury w Gorzowie Wielkopolskim.

Oprócz zespołu Izby, dla okresu powojennego sporo dokumentów na jej temat jest w zespole Urząd Wojewódzki Poznański (numer zespołu 471). Kolejno warto spojrzeć na akta Wojewódzkiej Rady Narodowej (numer zespołu 472). W zespole numer 1204 Izba Rzemieśnicza w Poznaniu są dokumenty o rozgraniczaniu przemysłu fabrycznego i rzemiosła (sygnatura 964).

Powojenna dokumentacja szkolna jest w zespole numer 1495: Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego. Teczka numer 381 poświęcona jest kursowi przetwórstwa zbożowego prowadzonego przez Izbę w 1946 roku.

Ważny jest zespół Wojewódzkiego Zrzeszenia Prywatnego Handlu i Usług w Poznaniu (zespół numer 1482). Zawiera 197 jednostek z lat 1945 - 1975 i jest porównywalny do zespołu szczecińskiego, o którym będzie niżej mowa.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Rzeszowie

Izba rzeszowska została utworzona już pod koniec września 1944 roku. Jej dyrektorem był znany działacz poakowskiego podziemia niepodległościowego Jan Andrykowski. Należał do Brygad Wywiadowczych Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość. W siedzibie Izby urządził między innymi skrytkę na dokumenty^[8]. Ujawnił przed władzami swoją przynależność do AK, a nawet złożył deklarację wstąpienia do Polskiej Partii Robotniczej. W poufnym raporcie o dyrektorach izb przemysłowo-handlowych napisano o nim^[9]:

Dyrektorem tej Izby jest Andrykowski Jan. Andrykowski był w AK już nawet po zakończeniu działań wojennych, ale później ujawnił się. Według jego relacji jest w bezpośrednim kontakcie i współpracy z Miejskim Komitetem PPR i w dniu 26 listopada b.r. złożył deklarację na ręce sekretarza tow. Kruczka Władysława z Miejskiego Komitetu PPR co do wstąpienia do szeregów PPR. Należałoby to sprawdzić na terenie Rzeszowa. Poza tym Ob. Andrykowski jest pracowity i wykazuje operatywność.

Akta Izby są zgromadzone w Archiwum Państwowym w Rzeszowie oraz w Archiwum Państwowym w Przemyślu. Nie jest to typowa sytuacja, a same akta - w porównaniu do akt innych izb z okresu Polski Ludowej - są niekompletne. W Rzeszowie zespół nosi numer 983 i obejmuje tylko 54 jednostek. Zespół posiada inwentarz książkowy. W Przemyślu zespół ma numer 411 i zawiera 183 jednostek - 3 metry bieżące. Również dołączono do niego inwentarz książkowy. Badania nad aktami przeprowadził Jan Basta - dyrektor rzeszowskiego archiwum^[10].

Izba Przemysłowo-Handlowa w Szczecinie

Zespół Izby opisany został w rozdziale o izbach przemysłowo-handlowych na Ziemiach Odzyskanych.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie

W Izbie Przemysłowo-Handlowej po wojnie pracowali przedwojenni działacze oraz pracownicy, skupieni wokół Czesława Klarnera, który objął funkcję wiceprezesa Izby. Prezesem został Mieczysław Hartwig, a po nim znany warszawski literat Kordian Tarasiewicz. Biurem Izby kierowali Andrzej Czarnecki, Tadeusz Kijeński, Tadeusz Kołodziej (1902 - 1974), Andrzej Marchwiński (1905 - 1946), Franciszek Pacyński - skazany w procesie "andersowców" i wreszcie Mikołaj Szyszkowski - ostatni dyrektor Izby.

Akta Izby warszawskiej zostały rozdzielone - wskutek przypadkowych tak naprawdę zdarzeń - między dwa archiwa: Archiwum Akt Nowych oraz Archiwum Państwowe m.st. Warszawy. W Archiwum Państwowym m. st. Warszawy znalazły się akta Izby P-H w Warszawie mimo, iż większość zespołu przechowuje Archiwum Akt Nowych. Do Archiwum m.st. Warszawy trafiły tylko te dokumenty, które zatrzymał ostatni prezes Izby warszawskiej - Kordian Tarasiewicz. Jako, że Izba P-H w Warszawie była instytucją ogólnopolską, spełniając funkcje Izby Urzędującej, całość jej akt winna trafić do Archiwum Akt Nowych.

Łącznie chodzi więc o dwa zespoły: numer 521 z Archiwum Państwowego m. st. Warszawy oraz numer 259 z Archiwum Akt Nowych. Z zespołu numer 521, który liczy 54 jednostki, najważniejsze jest sprawozdanie z działalności izb z lat 1944 - 1950 (sygnatura 16).

Akta z zespołu numer 259 liczą 1610 jednostek i 28 metrów bieżących. Posiadają inwentarz kartkowy. Badaczka już na początku prowadzenia kwerendy dziwić może brak jednolitej księgi protokołów prezydium i księgi protokołów walnych zebrań. Zespół wydaje się obszerny, jednak po głębszej analizie widać, iż akt merytorycznie nie jest aż tak wiele. Osobliwy jest ich podział według nazwisk prezesów Izby i dyrektorów. Na szczęście układa się to w spójny chronologicznie obraz. W aktach Wydziału Ogólnego warto sprawdzić

protokoły zebrań z 1944 roku i zjazdy izb. Osoby zainteresowane bieżącą działalnością izb powinny też zajrzeć do akt Wydziału Komunikacyjno-Turystycznego. Ważne będą memoriały, projekty i opinie kierowane do rządu. W aktach Wydziału Prawnego są wykazy ukaranych przedsiębiorców przesyłane do Izby przez Komisję Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym. Akta Wydziału Koordynacji zbierają materiały dotyczące nie tyle polityki władz wobec samorządu przemysłowo-handlowego, co przydziałów i kredytów inwestycyjnych. Informacje o stosunku władzy ludowej do samorządu przemysłowo-handlowego dają notatki na przykład po spotkaniach z Hilarym Mincem i Eugeniuszem Szyrem, a także korespondencja ze Stronnictwem Demokratycznym. Wiele informacji wnoszą akta z roku 1950, gdy izby były likwidowane.

Osoby będące w Archiwum Akt Nowych nie powinny pomijać akt władz i urzędów centralnych. Autor ma na myśli akta Ministerstwa Przemysłu i Handlu (zespół numer 195), gdzie są też akta Ministerstwa Przemysłu. Kolejno Centralnego Urzędu Planowania (zespół numer 192) oraz Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego (zespół numer 274). Potem akta Centralnego Urzędu Drobnej Wytwórczości (zespół numer 400). Następnie akta Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej oraz Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (zespoły numer 400 i 1354). Tło polityczne ukazują zmikrofilmowane (co jest bardzo wygodne dla badaczy, gdyż przyspiesza znacznie badania) akta PKWN (zespół numer 185). Oryginały aktów prawnych zgromadzono w zespole Ministerstwa Sprawiedliwości (zespół numer 285).

Zastrzec należy, iż są to zespoły naprawdę obszerne i kwerenda w nich nie należy do łatwych. Zespół Ministerstwa Przemysłu i Handlu to 78 metrów bieżących akt. Zespół Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego to aż 411 metrów bieżących akt i 16 tysięcy jednostek. Zaś Ministerstwo Sprawiedliwości - 209 metrów. Część z zespołów nie posiada inwentarzy książkowych, a kartkowe. Jednak zawarte w nich akta odsłaniają kulisy procesu stalinizacji samorządu przemysłowo-handlowego oraz jego likwidacji.

Osoby sięgające do akt Ministerstwa Sprawiedliwości powinny sugerować się nie tylko numerami kart w teczkach (które w trakcie kwerendy prowadzonej przez autora zwykle nie były paginowane), czy sygnaturami, lecz także numerami zakładek w poszczególnych teczkach (jeśli nie zostały usunięte) i numerami spraw, wynotowanymi na kartach inwentarza kartkowego w opisie danej jednostki archiwalnej. Przykładowo, chcąc odszukać dokumenty dotyczące ustawy o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości należy się kierować numerem sprawy P 006/5.

Można zrezygnować z części akt Centralnego Urzędu Planowania, gdyż tożsame materiały są w aktach Izby warszawskiej. Wiedzę o Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego warto skonfrontować z raportami Najwyższej Izby Kontroli (numer zespołu 356). Poza tym w zespole Ministerstwa Oświaty (numer zespołu 283) są materiały oświatowe izb przemysłowo-handlowych (sygnatura 1926).

Brak jest informacji o izbach - a przynajmniej autor nie znalazł - w aktach Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów (zespół numer 191). Spuścizna Hilarego Minca (zespół numer 1423) z ciekawszych materiałów (ale niestety nie dotyczących izb) zawiera jego przemówienie w sprawie skupu zboża z 1950 roku. Niewiele dowiedzieć się można z akt Ministerstwa Handlu Wewnętrznego (zespół numer 1097) chyba, że szuka się wzmianek o likwidacji giełd zbożowo-towarowych. Autor nie badał akt grup operacyjnych (numer zespołu 292), lecz poznane akta izb przemysłowo-handlowych nie zawierają korespondencji z grupami. Poza tym działalność grup została opisana przez Marka Kinstlera^[11].

Jako interesujące uzupełnienie wiadomości o izbach i w ogóle realiach życia gospodarczego Polski Ludowej trzeba wskazać akta Biura Organizacji Dostaw (numer zespołu 374); Głównej Komisji ds. Upaństwowienia Przedsiębiorstw (numer zespołu 316). Wymowne są szczególnie sprawozdania inspektorów Biura Organizacji Dostaw, a w aktach Głównej Komisji znajdują się dokumenty z postępowań nacjonalizacyjnych.

W Narodowym Archiwum Cyfrowym zachowało się nagranie przemówienia prezesa Izby Mieczysława Hartwiga z marca 1946 roku na temat inicjatywy prywatnej (sygnatura 33-P-295). Zaś pod sygnaturą 33-T-200 wywiad z Mikołajem Szyszkowskim z czerwca 1957 roku.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie - oddział w Białymstoku

Akta białostockiego oddziału Izby warszawskiej są przechowywane w Archiwum Państwowym w Białymstoku, pod numerem 325. Obejmują 218 jednostek, tzn. 3 metry bieżące akt. Posiadają inwentarz książkowy. Oprócz tego w bazie archiwalnej ELA umieszczono wykazy pracowników (sygnatury 215 - 216) oraz właścicieli młynów (125) z drugiej połowy lat czterdziestych.

Białostocki Oddział Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie rozpoczął działalność 25 czerwca 1945 roku. Biurem Izby kierował Leon Adamowski (1911 - 1983) poseł Stronnictwa Demokratycznego. Akta oddziału są typowe dla powojennych izb przemysłowo-handlowych. Dotyczą spraw ogólnych, zebrań radców, prac komisji, korespondencji z Izbą Urzędującą (tj. warszawską) oraz innymi izbami; działalności opiniodawczej i mandatowej, spraw przemysłu i handlu, statystyki, szkolnictwa zawodowego. Są to

identyczne sprawy z jakimi spotkać się można na przykład w aktach Izby lubelskiej.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie - oddział w Olsztynie

Akta delegatury olsztyńskiej znajdują się w Archiwum Państwowym w Olsztynie. Zespół posiada numer 521, liczy 133 jednostki, co daje 1 metr bieżący akt. Akta te mogą być interesujące, gdyż mogą dać obraz tworzenia się polskiej przedsiębiorczości na terenie b. Prus Wschodnich w ciężkich warunkach politycznych. Stąd też na uwagę będą zasługiwać protokoły posiedzeń władz delegatury, sprawozdania zrzeszeń kupieckich, informacje na temat szkolnictwa zawodowego, o przejmowaniu opuszczonych i porzuconych zakładów przemysłowych, zakładaniu placówek handlowych.

Po wojnie dyrektorem oddziału był Adolf Gozdawa-Reutt, działacz niepodległościowej organizacji "Konfederacja Narodu".

Izba Przemysłowo-Handlowa we Wrocławiu

Archiwalia Izby opisano w rozdziale o izbach przemysłowo-handlowych z terenu Ziemi Odzyskanych. Zespół Izby przechowywany jest w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, nosi numer 435, liczy 333 jednostek i 6 metrów bieżących. Pomocniczo można sięgać do zespołu Giełdy Zbożowo-Towarowej we Wrocławiu - numer 440, zawierającego 42 jednostki archiwalne.

Polska Izba Handlu Zagranicznego

Jako dodatkowe dla poznania dziejów samorządu gospodarczego Polski Ludowej trzeba wskazać akta Polskiej Izby Handlu Zagranicznego. Izba ta przejęła kompetencje instytucji samorządu gospodarczego oraz władz publicznych w sprawach wymiany handlowej z zagranicą w 1949 roku^[12]. Podlegała Ministrowi Handlu Zagranicznego. Zajmowała się między innymi wydawaniem świadectw pochodzenia towarów, legalizowaniem faktur, wydawaniem zaświadczeń dla przedsiębiorstw eksportowych, organizowaniem targów i wystaw, ustanawianiem ekspertów w zakresie towaroznawstwa, spedycji i ubezpieczeń, standaryzacją artykułów eksportowych i działalnością wydawniczą. W Archiwum Państwowym w Gdańsku - oddział w Gdyni znajduje się zespół "Polska Izba Handlu Zagranicznego - Oddział Morski w Gdyni". Liczy 91 jednostek i 2 metry bieżące akt. Inwentarz jest podany w bazie SEZAM. W Archiwum Państwowym w Szczecinie pod numerem 736 znajduje się zespół "Polska Izba Handlu Zagranicznego - Oddział Morski w Szczecinie". Mieści 245 jednostek i 6 metrów bieżących akt. Do obydwu zespołów mogą sięgać osoby zainteresowane polityką eksportową PRL.

Perspektywy badawcze

Mimo prowadzonych stale badań nad historią gospodarczą Polski Ludowej na polu samorządu przemysłowo-handlowego pozostaje nadal wiele do zrobienia, co otwiera dogodne perspektywy badawcze szczególnie dla młodych naukowców i doktorantów. Przede wszystkim brakuje monografii Izby warszawskiej. Nie ma zebranych wiadomości na temat kooperacji między izbami a Stronnictwem Demokratycznym lub Stronnictwem Pracy. Powinno zostać przygotowane opracowanie porównawcze omawiające działalność delegatur i ekspozytur izb z różnych województw (tych "starych" jak w Białymstoku i nowych jak w Opolu). Opracowania naukowego w formie rozprawy doktorskiej doczekała się tylko jedna izba - lubelska. Nie ma publikacji na temat zrzeszeń prywatnego przemysłu, ani wiadomości o ich sytuacji po wprowadzeniu Stanu Wojennego. Brakuje ustalonej polityki archiwalnej odnośnie akt izb przemysłowo-handlowych. Akta izb rzeszowskiej i warszawskiej są rozdzielone pomiędzy różne archiwa. Akta delegatur i ekspozytur są albo powiązane z aktami izby macierzystej, albo wydzielane. Z punktu widzenia badacza samorządu przemysłowo-handlowego powinny być łączone; tym bardziej, że tych akt nie jest objętościowo wiele a oddział izby nie był samodzielny podmiotem, a wewnętrzną jednostką organizacyjną danej izby.

Abstrahując od okresu Polski Ludowej, to w archiwalnych bazach danych można znaleźć akta współczesnej izby gospodarczej. Mowa jest o zespole "**Izba Gospodarcza Rynków Wschodnich w Suwałkach**" (numer zespołu 723), złożonym w Archiwum Państwowym w Suwałkach. Jest to obszerny zespół, liczący 606 jednostek z lat 1992 - 2007.

Streszczenie

W rozdziale przedstawiono archiwalia izb przemysłowo-handlowych w okresie Polski Ludowej; czyli izb w Bydgoszczy, Częstochowie (z oddziałami w Kielcach i Radomiu), Gdyni, Katowicach (z oddziałem w Opolu), Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Warszawie (z oddziałami w Białymstoku i Olsztynie). Jako dodatkową ujęto Polską Izbę Handlu Zagranicznego. Zwrócono uwagę także na akta zrzeszeń prywatnego handlu i usług. Podkreślono wagę dokumentów urzędów centralnych (ministerstw, Centralnego Urzędu Planowania, Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego itp.).

Słowa kluczowe

- gospodarka Polski Ludowej
- izba przemysłowo-handlowa
- Polska Izba Handlu Zagranicznego

- zrzeczenia prywatnego handlu i usług
- zrzeczenia prywatnego przemysłu

Przypisy

[1] Zob. Sieć organizacyjna izb przemysłowo-handlowych wg stanu na luty 1946 r. (Archiwum Akt Nowych, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie, sygn. 1461); Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego w okresie od dn. 22 lipca 1944 r. do marca - kwietnia 1945 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie, sygn. 71); Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie i stosunków gospodarczych jej okręgu za czas od 22 lipca 1944 do 15 czerwca 1945 r. (ibidem, sygn. 63); spis izb przemysłowo-handlowych z 1947 r. (ibidem, sygn. 59); Informator o izbach przemysłowo-handlowych według stanu na 1948 r. (ibidem, sygn. 134, k. 19; Archiwum Państwowe w Krakowie, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1945 - 1950, sygn. 1, k. 1103); Informator o izbach przemysłowo-handlowych według stanu na 1949 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie, sygn. 135, k. 111; Archiwum Państwowe w Krakowie, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, sygn. 1, k. 1217).

[2] M. Dul, R. Jastrzębski, Prawne regulacje działalności giełd towarowych w Polsce, Warszawa 2007.

[3] R. Macyra, Na rynku hossy i bessy. Giełdy towarowe w II Rzeczypospolitej, Poznań 2004.

[4] Zob. ustawę z dnia 7 marca 1950 r. o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości, Dz. U. 1950 Nr 10, poz. 104. oraz ustawę z dnia 28 czerwca 1950 r. o zmianach podziału administracyjnego Państwa, Dz. U. 1950 Nr 28 poz. 255.

[5] Na temat Juliusza Brauna: http://www.gim1dt.republika.pl/cc_brat.htm; <http://region.czyst.pl/cz27/opozytkach.php>; http://www.forumakad.pl/archiwum/2005/02/29-rody_uczone.htm [dostęp 16.08.2012].

[6] Zob. biogram na stronie Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Gdańskiego: <http://ekonom.ug.edu.pl/web/znani/index.html> [dostęp 18.08.2012].

[7] Zob. "Codzienna Gazeta Handlowa" nr 122 z 31 maja 1939 r., s. 2; "Gazeta Handlowa" 1931, nr 26 (1 - 3 luty 1931 r.), s. 4; Sprawozdanie ze zjazdu jubileuszowego. Dodatek do Księgi pamiątkowej 70-lecia Państwowego Gimnazjum imienia Króla Stanisława Leszczyńskiego w Jaśle 1868 - 1938, oprac. K. Krajewski, Jasło 1938, s. 21.

[8] Zob. G. Ostasz, Wywiad specjalny polskich konspiracji - "Brygady Wywiadowcze" na Rzeszowszczyźnie 1945 - 1946, "Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej" nr 219 - "Ekonomia i Nauki Humanistyczne" 2004, zesz. 14, s. 123.

[9] Analiza personalna, dotycząca Dyrektorów i Wicedyrektorów Izb Przemysłowo-Handlowych (Archiwum Akt Nowych, zespół KC PPR, Wydział Ekonomiczny, sygn.

295/XI/46, mikrofilm 2315/9, k. 106 - 108; sygn. 295/XI/349, mfilm 2334/30, k. 8 - 10).

[10] Zob. J. Basta, Izba Przemysłowo-Handlowa w Rzeszowie 1944 - 1951, "Prace Historyczno-Archiwalne" 1996, t. 4.

[11] Oprócz artykułów w czasopismach zob. M. Kinstler, Grupy Operacyjne Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów i Ministerstwa Przemysłu. Dolny Śląsk, kwiecień - wrzesień 1945, Wrocław 1987.

[12] Zob. dekret z 28 września 1949 r. o utworzeniu Polskiej Izby Handlu Zagranicznego, Dz. U. 1949 Nr 53, poz. 403.

Bibliografia

Źródła

1. Analiza personalna, dotycząca Dyrektorów i Wicedyrektorów Izb Przemysłowo-Handlowych (Archiwum Akt Nowych, zespół KC PPR, Wydział Ekonomiczny, sygn. 295/XI/46, mikrofilm 2315/9, k. 106 - 108; sygn. 295/XI/349, mfilm 2334/30, k. 8 - 10).
2. Informator o izbach przemysłowo-handlowych według stanu na 1948 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie, sygn. 134; Archiwum Państwowe w Krakowie, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1945 - 1950, sygn. 1),
3. Informator o izbach przemysłowo-handlowych według stanu na 1949 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie, sygn. 135; Archiwum Państwowe w Krakowie, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, sygn. 1),
4. Materiały do historii samorządu przemysłowo-handlowego w okresie od dn. 22 lipca 1944 r. do marca - kwietnia 1945 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie, sygn. 71),
5. Sieć organizacyjna izb przemysłowo-handlowych wg stanu na luty 1946 r. (Archiwum Akt Nowych, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie, sygn. 1461),
6. Spis izb przemysłowo-handlowych z 1947 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie, sygn. 59), Sprawozdanie z organizacji Izby P-H w Lublinie i stosunków gospodarczych jej okręgu za czas od 22 lipca 1944 do 15 czerwca 1945 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie, sygn. 63).

Literatura

1. Dul M., Jastrzębski R., Prawne regulacje działalności giełd towarowych w Polsce, Warszawa 2007.
2. Kinstler M., Grupy Operacyjne Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów

i Ministerstwa Przemysłu. Dolny Śląsk, kwiecień - wrzesień 1945, Wrocław 1987.

3. Macyra R., Na rynku hossy i bessy. Giełdy towarowe w II Rzeczypospolitej, Poznań 2004.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 7 marca 1950 r. o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości, Dz. U. 1950 Nr 10, poz. 104.

2. Ustawa z dnia 28 czerwca 1950 r. o zmianach podziału administracyjnego Państwa, Dz. U. 1950 Nr 28 poz. 255.

3. Dekret z 28 września 1949 r. o utworzeniu Polskiej Izby Handlu Zagranicznego, Dz. U. 1949 Nr 53, poz. 403.

Internet

1. http://www.gim1dt.republika.pl/cc_brat.htm

2. <http://region.czyst.pl/cz27/opozytkach.php>

3. http://www.forumakad.pl/archiwum/2005/02/29-rody_uczone.htm

4. <http://ekonom.ug.edu.pl/web/znani/index.html>

Literatura uzupełniająca

1. Basta J., Izba Przemysłowo-Handlowa w Rzeszowie 1944 - 1951, "Prace Historyczno-Archiwalne" 1996, t. 4.

2. Battaglia R., Dzieje Gospodarcze Okręgu Krakowskiego Izby P-H w stuleciu 1850 - 1950. Wydawnictwo pamiątkowe na jubileusz stulecia istnienia Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, Kraków 1950.

3. Izby przemysłowo-handlowe RP. Sprawozdanie z działalności w latach 1944 - 1950, wstęp M. Szyszkowski, Warszawa 1951.

4. Kamosiński S., Izba Przemysłowo-Handlowa w Bydgoszczy 1945 - 1950, "Kronika Bydgoska" 2001, t. 23.

5. Kiełbicka A., Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850 - 1950, Kraków 2003.

6. Kot A., Samorząd gospodarczy w pracy nad zagadnieniami morskimi (1945 - 49), "Ogólnopolski Tygodnik Gospodarczy" 1949, nr 14.

7. Zachuta L., Zdebski A., Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850 - 2000. Monografia jubileuszowa z okazji 150 rocznicy powstania Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, wstęp T. Szczypiński, Kraków 2000.

Rozdział III. Archiwalia izb przemysłowo-handlowych na Ziemiach Odzyskanych

Wstęp

W niniejszym rozdziale przedstawiono materiały instytucji samorządu gospodarczego, szczególnie izb przemysłowo-handlowych, zgromadzone w polskich archiwach. Zakres terytorialny opisywanego zagadnienia ograniczony został do archiwów znajdujących się w największych ośrodkach na Ziemiach Odzyskanych. Ponadto z racji dostępności materiałów szczególnie dużo uwagi poświęcono opolskiej Ekspozyturze Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach. W rozdziale, oprócz wspomnianej powyżej Ekspozytury, omówione zostaną archiwalia dotyczące:

1. Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie - Ekspozytura w Olsztynie,
2. Izby Przemysłowo-Handlowej w Szczecinie,
3. Izby Przemysłowo-Handlowej we Wrocławiu.

Na wstępie warto wyjaśnić termin Ziemie Odzyskane, zawarty zarówno w temacie rozdziału, jak i używany w treści tekstu. Ziemie Odzyskane to teren, który składa się z krain historycznych związanych w różnych okresach dziejowych z Polską i Niemcami. Można upraszczając stwierdzić, że stanowią one integralną część historii polskich ziem zachodnich i jednocześnie niemieckich ziem wschodnich. Ziemie Zachodnie rozciągają się na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej na terenie Śląska, Ziemi Kłodzkiej, Ziemi Lubuskiej i Pomorza Zachodniego. Największym miastem Ziem Odzyskanych jest Wrocław. Wśród mniejszych ośrodków należy wskazać Zabrze, Opole, Zieloną Górę, Gliwice, Wałbrzych i Szczecin. Natomiast Ziemie Północne, czyli rejon Warmii i Mazur, to część przedwojennej prowincji niemieckiej – Prusy Wschodnie. Największe ośrodki miejskie przyznane Polsce to Olsztyn i Elbląg. Całość Ziem Odzyskanych obejmuje powierzchnie ok. 102.000 km², czyli ponad jedną czwartą II Rzeczypospolitej lub też jedną trzecią obecnego terytorium Polski^[1]. Warto również w tym miejscu wyjaśnić pojawiające się kontrowersje wokół terminu Ziemie Odzyskane. Szczególne nasilenie nowej interpretacji pewnych faktów wystąpiło po 1989 roku. Wówczas to w prasie niemal powszechnie ujmowano to określenie w cudzysłów bądź pisano tzw. Ziemie Odzyskane. Tym samym jak słusznie zauważył Jerzy Jasiński starano się zakwestionować słuszność tego sformułowania lub nadać mu ironiczne, lekceważące znaczenie^[2]. Wspomnianą powyżej pisownię stosowali przede wszystkim w swoich tekstach dziennikarze „Gazety Wyborczej” a także „Rzeczypospolitej” oraz „Tygodnika Powszechnego”^[3]. Ten sposób zapisu pojawił

się również w publikacjach książkowych, a środowisko naukowe podzieliło się na grupę autorów, którzy powtarzali nowy termin zaczerpnięty z opiniotwórczych mediów (m.in. m.in. J.M. Piskorski, W. Borodziej, H. Szczegółka, G. Strauchold, J. Borkowicz), oraz grono złożone głównie z historyków, którzy okazali się odporni na nowe trendy i używali starej terminologii (B. Domagała, T. Baryła, K. Grünberg, A. Paczkowski, Z. Mazur, A. Sakson, J. Sikorski, J. Szydłowska)^[4]. Kwestionowanie opisywanego pojęcia budzi tym większe zdziwienie, gdy zestawia się je z innymi terminami administracyjnymi i pojęciami tworzonymi w latach minionych w różnych uwarunkowaniach politycznych. Takie terminy jak Księstwo Warszawskie, Królestwo Kongresowe, czy Wielkie Księstwo Poznańskie zostały powszechnie zaakceptowane i nie dodaje się do nich określenia „tak zwane” lub zapisuje z cudzysłowem. Podobnie hitlerowskie nazwy, jak Generalne Gubernatorstwo (Generalna Gubernia), czy rejencja ciechanowska nie są źródłem kontrowersji i zarówno historycy, jak i publicyści nie odzegnują się od nich. Zatem poprzez analogie dla podanych przykładów wypada się zgodzić z opinią, iż stosowanie pojęcia Ziemie Odzyskane, niezależnie od jego ścisłości historycznej nie powinno być z powyższych powodów kwestionowane. Tym bardziej, że jak wskazuje tradycja polskiej historiografii nazwy oficjalne, a taką było pojęcie Ziemie Odzyskane (1945 – 1948) nie są z reguły zmieniane^[5]. Wypada także ponownie podzielić pogląd Jerzego Jasińskiego, że należy unikać w dyskursie naukowym dystansowania się od terminu Ziemie Odzyskane, gdyż jeżeli zostanie zakwestionowana sensowność tego terminu, wówczas prowadzić to będzie do stwierdzenia, że były one niepolskie, czyli niemieckie. Tymczasem dzieje tych ziem są znacznie bardziej skomplikowane^[6].

Uwzględniając powyższe w tytule niniejszego rozdziału jak i w samym tekście konsekwentnie używane będzie pojęcie Ziemie Odzyskane.

Archiwum Państwowe w Olsztynie. Akta Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie Ekspozytura w Olsztynie

Zespół akt olsztyńskiej Ekspozytury Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie nie jest zbyt obszerny i liczy 133 j.a. tj. 1 mb uporządkowanych akt z lat 1946 - 1951. Zespół jest opracowany i sporządzony został inwentarz książkowy dla całego zbioru.

Na opisywany zespół składają się materiały wytworzone przez następujące komórki organizacyjne Ekspozytury: Wydział Ogólny, Wydział Planowania i Statystyki, Wydział Szkolnictwa Zawodowego, Wydział Przemysłu, Wydział Handlu.

Wydział Ogólny akta z lat 1946 - 1950 - na pozostałość aktową składają się m.in. protokoły z posiedzeń i konferencji Wydziału Ogólnego Ekspozytury, jak również korespondencja pomiędzy Ekspozyturą, a organizacjami zewnętrznymi i osobami prywatnymi.

Wydział Planowania i Statystyki akta z lat 1947 - 1950 - znajdują się tutaj cenne dla badaczy wykazy zarejestrowanych przedsiębiorstw i sprawozdania zrzeszeń kupieckich. Zachowały się również materiały statystyczne, w których można odnaleźć informacje o działalności handlowej i przemysłowej przedsiębiorstw działających w poszczególnych powiatach podległych olsztyńskiej Ekspozyturze.

Wydział Szkolnictwa Zawodowego akta z lat 1947 - 1949 - znajdują się tu materiały związane z organizacją wydziału, sprawozdania z działalności i korespondencja.

Wydział Przemysłu akta z lat 1946 - 1950 - dokumenty występujące w tym wydziale zawierają plany i sprawozdania dotyczące rozwoju przemysłu w regionie, a także sposobu kredytowania pewnych inwestycji. Znajdują się tam również teksty referatów, w których zawarto między innymi rozważania o rodzaju i potrzebach produkcji przemysłowej.

Wydział Handlu akta z lat 1946 - 1949 - na uwagę zasługują w przypadku tego wydziału materiały dotyczące funkcjonowania zrzeszeń kupieckich, które intensywnie rozwijały się w pierwszych latach powojennych (1945 - 1947). Ponadto znajdują się tam archiwalia związane z pierwszym zjazdem kupiectwa województwa olsztyńskiego, który odbył się w miejscowym teatrze 6 czerwca 1946 roku. Interesującym materiałem wydaje się sprawozdanie (protokół) z tego wydarzenia, w którym opisano jego przebieg wraz z wystąpieniami uczestników. Dokument ten był następnie prawdopodobnie rozsyłany po siostrzanych izbach, gdyż znajduje się również w aktach opolskiej Ekspozytury Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach zgromadzonych w opolskim Archiwum Państwowym^[7].

W skład opisywanego zbioru, jako suplement wchodzi także preliminarze budżetowe, sprawozdania rachunkowe, na podstawie których możnaby chociaż częściowo odtworzyć politykę finansową olsztyńskiej Ekspozytury. Ponadto zawarto tam akta likwidacyjne Ekspozytury.

Zarys monograficzny Ekspozytury

Ekspozytura Izby Przemysłowo-Handlowej w Olsztynie rozpoczęła swą działalność 1 listopada 1945 roku, jednostką założycielską była Izba

Przemysłowo-Handlowa w Warszawie. Przy tworzeniu Ekspozytury władze Izby warszawskiej wykorzystały personel przedwojennej wileńskiej Izby Przemysłowo-Handlowej^[8]. Pierwszym dyrektorem Ekspozytury był Adolf Gozdawa-Reutt^[9], aktywnym działaczem przez cały okres jej funkcjonowania był również Janusz Jagusiewicz - pierwszy przewodniczący Komisji Radców Ekspozytury Izby w Olsztynie.

Archiwum Państwowe w Szczecinie. Akta Izby Przemysłowo-Handlowej w Szczecinie

Zespół akt Izby Przemysłowo-Handlowej składa się z 216 j.a. tj. 2,40 mb akt z lat 1945 - 1951 i według inwentarza stanowi to jedynie 16 % całości akt wytworzonych w trakcie funkcjonowania Izby Przemysłowo-Handlowej w Szczecinie. W skład zespołu wchodzi materiały wytworzone przez Prezydium Izby, Sekretariatu Dyrektora, Wydziału Ogólnego, Wydziału Przemysłowego, Wydziału Żeglugi i Handlu Zagranicznego, Wydziału Handlowego, Wydziału Finansowo-Gospodarczego oraz Wydziału Szkolnictwa Zawodowego. Dla zespołu został opracowany inwentarz książkowy ze wstępem Mieczysława Stelmacha, który wraz z kwerendą internetową stanowił podstawę niniejszego opracowania.

Prezydium Izby Przemysłowo-Handlowej akta z lat 1946 - 1950 – znajdują się tutaj księgi zawierające protokoły zebrań plenarnych i Prezydium Izby. Materiały w nich zawarte dotyczą organizacji i działalności tej instytucji.

Sekretariat Dyrektora akta z lat 1945-1950 – w skład opisywanego zbioru wchodzi akta dotyczące przede wszystkim kwestii organizacyjnych i sprawozdawczych Izby. Do najistotniejszych materiałów związanych z organizacją Izby należą projekty statutu oraz jego ostateczna i zatwierdzona wersja, a także regulaminy, przepisy organizacyjne, wykazy sekcji i komisji.

Kolejną grupę znaczących akt stanowią, niestety niekompletne, sprawozdania z działalności Izby. Pomimo wspomnianych ubytków pozostałe dokumenty pozwalają na w miarę szczegółowe odtworzenie funkcjonowania Izby. W aktach Sekretariatu gromadzono również materiały sprawozdawcze i protokoły posiedzeń międzyizbowych ciał kolegialnych, jak na przykład Międzyizbowej Komisji Ziem Odzyskanych, czy Międzyizbowej Komisji Gospodarczej. Znajdują się tam również dokumenty Sądu Honorowego^[10].

Wydział Ogólny akta z lat 1946 - 1950 – spuściznę archiwalną tego wydziału tworzą materiały wytworzone przez referaty: ewidencyjny, statystyczny, personalny oraz prawny.

W grupie akt stanowiących pozostałość referatu ewidencyjnego znalazły się dokumenty związane z organizacją Izby, przeprowadzanymi przez nią kontrolami oraz działalnością o charakterze społecznym i filantropijnym, jak na przykład zbiórki pieniężne (między innymi na Polski Czerwony Krzyż i odbudowę stolicy) oraz wspieranie akcji osiedleńczej szczególnie istotnej na terenie Ziemi Odzyskanych.

Natomiast wśród materiałów referatu statystycznego zachowały się akta dotyczące przedsiębiorstw, skali zatrudnienia w maklerstwie i cumownictwie oraz ogólne zestawienia Gdańskiego Urzędu Morskiego z obrotów towarowych, ruchu statków i pasażerów. W kolejnej części akt znalazły się dokumenty personalne radców Izby oraz zestawienia pracowników Izby szczecińskiej i ekspozytury. W materiałach referatu prawnego zachowały się akta, gdzie omówiona jest jego organizacja a także zbiór okólników i przepisów stanowiących podstawę prawną funkcjonowania referatu socjalnego oraz podatkowego.

Wydział Przemysłowy akta z lat 1946 - 1950 – cenne wydają się materiały, w których zawarto ocenę stanu przemysłu na terenie Pomorza Zachodniego (między innymi protokół z posiedzenia Międzyizbowej Komisji Polityki Gospodarczej w Warszawie). Zostały w nich omówione zniszczenia wojenne i struktura odbudowującego się przemysłu.

Istotną grupę akt stanowią materiały, w których zawarte są informacje o rejestracji zakładów przemysłowych, spółek i stowarzyszeń przemysłowo-budowlanych. Znajdują się w nich między innymi dane o wielkości zakładu, zatrudnionych pracownikach, charakterze i wielkości produkcji, w tym wartościowe sprawozdania Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu i Prywatnego Zrzeszenia Przemysłu Młynarskiego, Fermentacyjnego, Drzewnego, Metalowego, Spożywczego. Ciekawym elementem akt opisywanego wydziału są również dokumenty dotyczące przygotowań i koncepcji ekspozycji Izby na Wystawę Ziemi Odzyskanych we Wrocławiu.

Wydział Żeglugi i Handlu Zagranicznego akta z lat 1946 - 1950 – wytworzone przez ten wydział i zachowane akta dotyczą przede wszystkim statystyki związanej z maklerstwem i spedycją morską poszczególnych firm, klarowaniem i czarterowaniem statków w portach: Szczecin, Ustka, Darłowo, Kołobrzeg, w tym wykazy pracowników firm maklerskich i spedytorskich w Szczecinie. Cennym materiałem są również dokumenty, funkcjonującego w ramach opisywanego wydziału, referatu rzeczoznawców, szczególnie akta personalne. Znajdują się tam również szcątkowe dokumenty dotyczące komunikacji, turystyki i rybołówstwa. Zachowały się także akta dotyczące funkcjonowania w 1947 roku Biura Odbudowy Portu w Szczecinie.

Wydział Handlowy akta z lat 1948 - 1949 – materiały z tego wydziału zachowały się w postaci szczątkowej. Wśród dokumentów znajdują się tam informacje dotyczące organizacji central handlowych, przedsiębiorstw handlowych oraz spraw podatkowych między innymi ankiety w sprawach obciążeń podatkowych, notowania cen maksymalnych oraz sprawozdanie z działalności Izby i Wojewódzkiej Komisji Cen za 1947 rok.

Wydział Finansowo-Gospodarczy akta z lat 1946 - 1950 – na pozostałość aktową składają się tutaj budżety, preliminarze również Ekspozytury w Słupsku, sprawozdania budżetowo-kasowe oraz bilanse. Zachowana dokumentacja pozwala na dość szczegółowe odtworzenie finansowej działalności Izby Przemysłowo-Handlowej.

Wydział Kształcenia Zawodowego akta z lat 1948 - 1949 – zachowały się akta związane z funkcjonowaniem i organizacją wydziału a także protokoły rad kursów oraz protokoły komisji egzaminacyjnych.

Ekspozytura w Słupsku akta z lat 1945 - 1950 – materiał dotyczący organizacji i działalności Ekspozytury, który zachował się, jest stosunkowo rozległy. W jego skład wchodzi sprawozdania z działalności, preliminarze budżetowe, wycinki prasowe, wykazy przedsiębiorstw podległych Ekspozyturze, sprawozdania statystyczne dotyczące działalności handlowej, usługowej i przemysłowej przedsiębiorstw w poszczególnych powiatach podległych Ekspozyturze. Występują także niezbyt obszerne materiały dotyczące działalności Gimnazjum i Liceum Handlowego dla pracujących, działających pod patronatem Izby.

Zrzeszenie Rzecznawców Izby Przemysłowo-Handlowej oraz Firm Kontrolnych akta z lat 1948 - 1949 – w opisywanym zespole zachowały się: statut Zrzeszenia, protokoły posiedzeń zarządu oraz walnych zebrań Zrzeszenia Rzecznawców, które zawiązali rzeczoznawcy w celu sprawniejszej i pełniejszej kontroli oraz właściwej oceny tworzonych przedsiębiorstw. Zachowany materiał pozwala na w miarę dokładne odtworzenie funkcjonowania tego zrzeszenia.

Likwidator Izby Przemysłowo-Handlowej w Szczecinie i jej Ekspozytury w Słupsku akta z lat 1950 - 1951 – znajdują się tu instrukcje i zarządzenia dotyczące likwidacji Izby Przemysłowo-Handlowej, protokoły zdawczo-odbiorcze akt i majątku Izby Przemysłowo-Handlowej, sprawozdania z działalności oraz preliminarze wydatków związanych z pracą likwidatora.

Wartościowym uzupełnieniem wyżej wymienionych materiałów mogą być archiwalia znajdujące się poza zespołem Izby: mianowicie dwie teczki ze sprawozdaniami zlokalizowano w trakcie kwerendy internetowej w zespole numer 825: "Komitet Wojewódzki PPR w Szczecinie" (sygnatura 916) oraz zespole numer 826: "Komitet Miejski PPR w Szczecinie" (sygnatura 259). Ponadto przyszli badacze szczecińskiej Izby Przemysłowo-Handlowej mogą skorzystać z bogatego (i chyba jedynego w swoim rodzaju) zespołu Wojewódzkiego Zrzeszenia Prywatnego Handlu i Usług w Szczecinie. Chodzi o zespół numer 564, który obejmuje 332 jednostek aktowych z całego okresu socjalizmu w Polsce od 1945 do 1989 roku i w dodatku jest w pełni zinwentaryzowany. Mało które archiwum może się pochwalić podobnym zbiorem.

Cennym materiałem wydają się także zgromadzone archiwalia w bibliotekach cyfrowych, na przykład w Książnicy Pomorskiej im. S. Staszica znaleźć można pod sygnaturą POM II 6 1949 93 afisz Izby z 1949 roku wzywający do rejestracji przedsiębiorstw. Są też i inne druki, na przykład plakat z 1948 roku informujący o rozpoczęciu kursów księgowości I stopnia oraz druk świadectwa ich ukończenia, jak również odezwa o dokonywanie wpłat na sztandar dla Wojewódzkiej Komendy Milicji Obywatelskiej. Co ważne wszystkie są w domenie publicznej i wybrane z nich opublikowano w aneksie.

Zarys monograficzny

Izba Przemysłowo-Handlowa w Szczecinie powstała w oparciu o istniejącą od września 1945 roku. Ekspozyturę Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdyni. W rezultacie inicjatywy podjętej przez Karola Zagórskiego, dyrektora Banku Spółek Zarobkowych dotychczasowa delegatura przekształciła się 16 sierpnia 1946 roku. w Izbę Przemysłowo-Handlową w Szczecinie. Na odbytym następnego dnia pierwszym inauguracyjnym posiedzeniu wybrano prezydium i zatwierdzono projekt statutu. W skład pierwszego prezydium weszli: Michał Banachowicz - wiceprezes Sekcji Przemysłowej, Stanisław Cecerko^[11] - wiceprezes Sekcji Handlowej i Konstanty Jacynicz - wiceprezes Sekcji Żeglugowo-Portowej^[12]. Dyrektorem Izby został Jan Zdanowicz, który stworzył również schemat organizacyjny biura Izby. Pierwszym prezesem Izby został Artur Zajder, wybrany na to stanowisko na posiedzeniu plenarnym w dniu 17 października 1948 roku. Wówczas w strukturach Izby działały: zebranie plenarne, Prezydium, Prezes, sekcje, Komisja Rewizyjna, komisje stałe oraz dyrektor Izby. Szczecińskiej Izbie podporządkowana została 1 stycznia 1947 roku Ekspozytura w Słupsku. Powstała ona 15 października 1945 roku, jako słupska część Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdyni. Ekspozytura zasięgiem swojego działania obejmowała powiaty: Białogard, Bytów, Człuchów, Koszalin, Miastko, Sławno, Słupsk, Szczecinek i Złotów. Początkowo prowadzona była

przez kierownika, który w lutym 1947 roku otrzymał tytuł II wicedyrektora Izby Przemysłowo-Handlowej w Szczecinie. Szczecińska Izba Przemysłowo-Handlowa zakończyła swą działalność w dniu 1 lipca 1950 roku.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Izba Przemysłowo - Handlowa we Wrocławiu

Zespół Akt Izby Przemysłowo-Handlowej we Wrocławiu liczy 333 j. a., tj. 6 mb akt z lat 1945 - 1950 i jest największym z opisywanych zbiorów archiwaliów. W skład zespołu wchodzi materiały wytworzone przez Wydział Ogólny, Wydział Budżetowo-Gospodarczy, Wydział Przemysłowy, Wydział Handlowy, Dom Wzorów Ziem Odzyskanych, Wydział Statystyki i Planowania. Zespół został zinwentaryzowany i sporządzono do niego inwentarz książkowy.

Wydział Ogólny akta z lat 1945 - 1950 – zachowały się materiały wytworzone przez dziewięć referatów, które wchodziły w skład Wydziału Ogólnego. Były to referaty: samorządowy, delegatur Izby, organizacji Biura Izby, ogólnej polityki gospodarczej, szkolenia zawodowego, socjalny, mandatowy, prasowy i podatkowy. Wśród materiałów pochodzących od pierwszego z wymienionych referatów znajdują się normatywy określające organizację i funkcjonowanie wrocławskiej Izby Przemysłowo-Handlowej, w tym protokoły zebrań oraz uchwały i zarządzenia władz Izby. Akta będące pozostałością po działalności delegatur, to głównie dokumentacja związana z ekspozyturami wrocławskiej Izby na terenie terenu Dolnego Śląska. Liczba tych delegatur zmieniała się w trakcie funkcjonowania Izby Przemysłowo-Handlowej we Wrocławiu. W opisywanym zbiorze znajduje się głównie korespondencja z kierownictwem delegatur, między innymi instrukcje określające zakres ich zadań, poza tym okólniki przesyłane przez wrocławską Izbę, informujące o istotnych kwestiach związanych z funkcjonowaniem samorządu gospodarczego na Dolnym Śląsku i w całym kraju. Wśród zachowanej spuścizny aktowej referatu ogólnej polityki gospodarczej można odnaleźć dokumenty dotyczące zjazdów Izby, korespondencję przedstawiającą problemy, z którymi borykali się przedsiębiorcy prywatni. Znajdują się tam także wnioski o pomoc Izby w udzieleniu kredytów a także okresowe sprawozdania o sytuacji gospodarczej na Dolnym Śląsku przesyłane następnie do Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie. Część materiałów dotyczy również spraw związanych z popieraniem rozwoju turystyki. Władze Izby Przemysłowo-Handlowej dostrzegały potencjał turystyczny tkwiący w południowej części Dolnego Śląska i podejmowały inicjatywy mające rozwijać ruch uzdrowiskowo-turystyczny. Zachowała się częściowa

dokumentacja prezentująca ten obszar aktywności Izby, który doprowadził między innymi do zorganizowania Związku Popierania Turystyki.

Natomiast wśród materiałów referatu szkolenia zawodowego istotnymi archiwaliami są niewątpliwie dokumenty dotyczące powołania Wyższej Szkoły Handlowej we Wrocławiu (dzisiejszy Uniwersytet Ekonomiczny), której inicjatorami powstania byli pochodzący ze Lwowa profesorowie Uniwersytetu Jana Kazimierza: Kamil Stefko (znany prawnik specjalizujący się w prawie cywilnym) i Władysław Bartyński (prawnik, dyrektor Liceum Spółdzielczego). Pierwotnie zakładano, że inicjatywa powołania szkoły wyjdzie od Izby Przemysłowo-Handlowej we Wrocławiu. Rozwiązanie takie nawiązywałoby do tradycji Akademii Handlu Zagranicznego (AHZ) we Lwowie, która była własnością tamtejszej Izby. Jednakże w związku ze słabą kondycją finansową Izby było to w ówczesnej rzeczywistości nierealne. Natomiast Izba udzieliła wsparcia i włączyła się w tworzenie Komitetu organizacyjnego, a następnie Towarzystwa Popierania Nauk Ekonomiczno-Handlowych. Bez wątplenia duże znaczenie dla wsparcia inicjatywy prof. Stefki miał fakt, że dyrektor wrocławskiej Izby Przemysłowo-Handlowej dr Jan Blum był jego studentem. Dyrektor Blum wielokrotnie indywidualnie i jako członek większych delegacji interweniował w Warszawie oraz aktywnie wspierał otwarcie szkoły.

Wśród akt opisywanego referatu znajdują się również materiały Międzyizbowej Komisji Szkolenia Zawodowego, protokoły posiedzeń i sprawozdania ze zjazdów, w tym programy nauczania dla szkół prowadzonych przez Izbę. Zachowała się częściowo również dokumentacja dotycząca Kupieckiego Instytutu Wiedzy Zawodowej oraz schemat szkół zawodowych na Dolnym Śląsku. Natomiast do pozostałości aktowej referatu socjalnego należą normatywy dotyczące kwestii socjalnych, a także materiały związane z Biurem Pośrednictwa Pracy założonym przez Izbę w celu pomocy pracownikom poszukującym zatrudnienia.

Z pozostałości aktowej referatu mandatowego zachowały się zestawienia składu Sądu Ubezpieczeń Społecznych a także dokumenty Wojewódzkiej Komisji Klasyfikacyjno-Szacunkowej Mienia Nierolniczego, jak też Komisji Osadnictwa.

Kolejną grupę akt stanowią materiały referatu prasowego, na który składają się dokumenty dotyczące prowadzonej przez Izbę akcji informującej przedsiębiorców w samym Wrocławiu, jak i w terenie, o różnych zarządzeniach i postanowieniach władz. W celu lepszej komunikacji pracownicy Izby postanowili wydawać okresowe czasopismo gospodarcze. Był to „Dolnośląski Biuletyn Gospodarczy”, którego okoliczności powstania i funkcjonowania dotyczy również część materiałów zgromadzonych w opisywanym zbiorze. Biuletyn, jako dwutygodnik wychodził od 15 maja 1946 roku a wsparcia finansowego udzieliła m.in. Izba Rzemieśnicza we Wrocławiu i Wojewódzki

Związek Zrzeszeń Kupieckich Dolnego Śląska. Naczelnym redaktorem „Dolnośląskiego Biuletynu Gospodarczego” była Irena Wieczorkówna.

Z kolei na spuściznę referatu podatkowego składają się dokumenty dotyczące opiniowania projektów ustaw oraz umów zawieranych przez Izbę. Istotną część zbioru stanowią materiały związane z ruchomościami pozostawionymi przez Niemców a także remontami budynków Izby we Wrocławiu oraz w siedzibach Ekspozytur w Jeleniej Górze, Świdnicy, Żaganiu i Nowej Soli. Izba Przemysłowo-Handlowa od początku funkcjonowania we Wrocławiu nie posiadała odpowiedniego zarówno do swoich potrzeb, jak i stanu technicznego budynku. Dopiero w pierwszych miesiącach 1947 roku przydzielono Izbie gmach uprzednio zajmowany przez „Dom Żołnierza” (ul. Kościuszki 34). Remont Izba przeprowadziła wiosną 1947 roku. Z kolei naprawę zdewastowanego budynku Ekspozytury w Jeleniej Górze, w której przed II wojną światową znajdowała się niemiecka Izba Przemysłowo-Handlowa przeprowadzono - jak wskazują materiały zawarte w zbiorze - przy pomocy jeleniogórskiego Stowarzyszenia Kupców Polskich.

Wydział Budżetowo-Gospodarczy akta z lat 1945 - 1950 – zachowały się tutaj materiały dotyczące organizacji i funkcjonowania wydziału, preliminarze budżetowe, protokoły kontroli przeprowadzonych przez Wydział.

Wydział Przemysłowy akta z lat 1945-1950 – na pozostałość aktową tego wydziału składają się materiały wytworzone przez referaty: kierownictwa prac wydziału, nadzoru nad zrzeszeniami, zaopatrzenia surowcowego, organizacji przemysłu i planowania, rejestracji przemysłowej, informacji przemysłowo-gospodarczej, rzeczoznawców przemysłowych, kredytów i inwestycji, targów i wystaw. W skład grupy akt pierwszego z wymienionych referatów wchodzi głównie zarządzenia i sprawozdania z działalności.

Spuścizna aktowa wytworzona przez referat nadzorujący zrzeszenia składa się ze statutów Zrzeszeń, które Izbie udało się zorganizować od końca 1946 roku. Znajdują się tam dokumentacja dotycząca m.in. zrzeszeń przemysłu młynarskiego, drzewnego, metalowego, chemicznego, papierniczo-przetwórczego, spożywczego, transportowego, budowlanego. Są tam również materiały związane z wykonywaniem przez Izbę zadań nadzorczych nad Zrzeszeniami. Ze zgromadzonych materiałów można wywnioskować, że pierwsze trzy zrzeszenia Izba powołała w 1946 roku a pozostałe rok później. Zrzeszeniem zatrudniającym najwięcej pracowników było zrzeszenie przemysłu budowlanego.

Materiały z kolejnego referatu uzupełniają pozostałość aktową omawianą powyżej, gdyż wśród dokumentów działu surowcowego znajdują się opinie i tzw. rozdzielnik surowców. Izba na wniosek przedsiębiorców

skupionych w zrzeszeniach wystawiała zaświadczenia, na podstawie których składały one, na przykład do Centrali Zbytu Przemysłu Węglowego, prośby o przydział. Z zachowanych archiwaliów można również częściowo wywnioskować, jakich surowców brakowało na rynku, szczególnie w latach 1946 - 1947.

W materiałach referatu rejestracji przemysłowej zachowały się wykazy przedsiębiorstw i zakładów znajdujących się na terenie funkcjonowania poszczególnych starostw. Poza tym znajdują się tutaj wydawane przez Izbę koncesje i kwestionariusze rejestracyjne wraz z prośbami przedsiębiorców o przesyłanie wzorów takich zgłoszeń.

W zbiorze akt wytworzonych przez referat rzeczoznawców przemysłowych znajduje się zachowana ewidencja rzeczoznawców oraz wydawane przez nich dowody fachowości. Znajdują się również prośby do Izby o skierowanie rzeczoznawcy do wyceny maszyn, urządzeń pozostałych w zniszczonych przedsiębiorstwach.

Natomiast spuścizna po działalności referatu kredytów i inwestycji, to głównie sprawozdanie z opinii przedstawianych przez Izbę odnośnie udzielenia kredytu. Zachowana dokumentacja obrazuje również ogromne trudności, jakie napotykali przedsiębiorcy, aby takie wsparcie kredytowe uzyskać. Związane to było przede wszystkim z niemożnością wykazania się zabezpieczeniem (nieuregulowane kwestie własnościowe na Ziemiach Odzyskanych). W tym celu Izba zaproponowała Izbie Rzemieślniczej i Związkowi Zrzeszeń Kupieckich powołanie wspólnej spółdzielczej instytucji pożyczkowej. Ostatecznie w pierwszych miesiącach 1947 roku powołano „Dolnośląski Bank Spółdzielczy dla Handlu, Rzemiosła i Przemysłu” we Wrocławiu, którego prezesem Rady Nadzorczej został dyrektor Izby Jan Blum.

Wśród akt wytworzonych przez referat targów i wystaw znajdują się materiały dotyczące targów zagranicznych, jak i krajowych, tj. dokumentacja zawierająca m.in. zaproszenia przedstawicieli Izby do uczestnictwa w targach lub ich organizacji. Poza tym znajduje się obszerny zbiór dotyczący wspomianej już Wystawy Ziemi Odzyskanych, w której organizacji Izba miała współuczestniczyć. Izba przygotowywała wraz z Izbą Rzemieślniczą tzw. część B wystawy tj. Wystawę Społeczno-Gospodarczą. Znajduje się tutaj liczna korespondencja między współorganizatorami, a oprócz powyżej wymienionych również ze Zrzeszeniem Prywatnego Przemysłu Budowlanego i Instalacyjnego, Zrzeszeniem Prywatnych Wytwórców Materiałów Izolacyjno-Budowlanych, Zrzeszeniem Prywatnego Przemysłu Fermentacyjnego. Ponadto zachowały się: zgłoszenia wystawców, wykaz surowców potrzebnych do zagospodarowania terenu dawnych Międzynarodowych Targów Wrocławskich, dokumentacja

dotycząca budowy wystawy i dokumentacja pawilonów wystawienniczych, cenniki towarów, materiały sprawozdawcze^[13].

Było to, jak wskazują akta opisywanego referatu oraz literatura, duże przedsięwzięcie organizacyjne, o którego skali świadczą pozostające do dzisiaj elementy terenu wystawienniczego Przemysłu Prywatnego i Rzemiosła specjalnie wybudowane na te okazje, które na trwałe wpisały się w krajobraz architektoniczny Wrocławia, jak między innymi pawilon wytwórczości prywatnej, czy też domek pracownika wystawiony przez Zrzeszenie Prywatnych Wytwórców Materiałów Izolacyjno-Budowlanych.

Wydział Handlowy akta z lat 1946 - 1950 – w tym zbiorze akt zachowały się głównie dokumenty dotyczące spraw związanych z handlem wewnętrznym i zagranicznym na terenie podległym Izbie. W pierwszym przypadku jest to spuścizna zawierająca archiwalia prowadzonego przez wrocławską Izbę, szeroko rozumianego doradztwa prawnego, szczególnie w zakresie formalności przy zakładaniu przedsiębiorstw handlowych. Poza tym znajdują się tutaj różnego rodzaju opinie wydawane przez Izbę, na przykład w sprawie poszerzenia przedmiotu działalności przez przedsiębiorstwa lub wydawania koncesji na prowadzenie działalności w danej branży. Poza tym są też dokumenty przedstawiające udział Izby w tzw. walce ze spekulacją i handlem bez licencji uprawianym przez domokrażców. W tej sprawie kierowano pisma do władz miast z prośbą o wsparcie przez odpowiednie organy w przeciwdziałaniu handlowi bez pozwolenia. Znajdują się również archiwalia z lat 1947 - 1949 świadczące o stopniowej likwidacji handlu prywatnego, głównie są to pisma informujące władze Izby o zamknięciu kolejnych przedsiębiorstw i tym samym wnioski o rezygnację ze stanowisk zajmowanych w Izbie.

Natomiast w spuściźnie dotyczącej handlu zagranicznego można znaleźć dokumenty związane z wydawaniem przez Izby opinii w sprawie wniosków o import lub eksport towarów. Poza tym znajdują się tam wykazy norm kwalifikacyjnych dla eksporterów i importerów, którzy chcieli przystąpić do powołanego pod koniec 1945 roku Zrzeszenia Eksporterów i Importerów RP, a także pisma wrocławskiej Izby do organizacji zrzeszonych, np. Stowarzyszenia Kupców, o wskazywanie firm funkcjonujących na danym terenie a zainteresowanych handlem zagranicznym.

Wydział Statystyki i Planowania akta z lat 1945 - 1950 - znajduje się w tym zbiorze dokumentacja wytworzona przez ten wydział w zakresie rejestracji firm oraz notowania cen wybranych artykułów np. spożywczych i przemysłowych na terenie działania Izby. Prowadzone zestawienia

statystyczne były następnie z reguły przesyłane do poszczególnych ministerstw.

Zarys monograficzny

Izba Przemysłowo-Handlowa we Wrocławiu powstała wskutek inicjatywy podjętej na zjeździe izb zorganizowanym w sierpniu 1945 roku w Łodzi. Wówczas to postanowiono przy poparciu Ministerstwa Przemysłu zorganizować Izbę Przemysłowo-Handlową dla Dolnego Śląska, na terenie którego w okresie przedwojennym działało sześć niemieckich Izb (Wrocław, Żagań, Świdnica, Jelenia Góra, Zgorzelec). Zarys organizacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej we Wrocławiu wraz z kilkoma ekspozyturami wypracowali pracownicy Izby w Krakowie. Z Krakowa został wydelegowany również dr Jan Blum pierwszy dyrektor i organizator Izby we Wrocławiu. Jan Blum przybył do Wrocławia 16 października i zajął na biuro Izby kilka pokoi w budynku byłej niemieckiej Izby Przemysłowo-Handlowej przy ulicy Krupniczej 15. Następnie wraz z dwoma urzędnikami lwowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej Julią Truttino i Marią Laskowską w dniu 26 listopada 1945 roku uruchomił biuro Izby. W powojennych warunkach opanowanie przez nowoutworzone biuro Izby całego terenu Dolnego Śląska, jednego z największych województw Polski było praktycznie niemożliwe. Pragnąc jednak jak najszybciej poznać, ująć w ewidencję i obsługiwać przedsiębiorców w terenie, władze wrocławskiej Izby postanowiły utworzyć ekspozytury terenowe. Pierwsza powstała w ostatnich dniach listopada 1945 roku Ekspozytura w Jeleniej Górze a następnie 1 lutego w Świdnicy, Wałbrzychu, Legnicy. Ekspozytury tworzyli i zostali ich pierwszymi kierownikami Tadeusz Linke (Jelenia Góra), Jerzy Marian Czajkowski (Legnica), Jan Pic de Replonge (Świdnica), Bronisław Wysoczański (Wałbrzych). W następnych miesiącach biuro Izby zostało zasilone kolejnymi osobami z urzędniczym doświadczeniem Stanisławem Laskowskim, Marianem Truttino i Celestynem Galasiewiczem, byłym naczelnikiem Wydziału Samorządu w Urzędzie Wojewódzkim w Nowogrodku i Brześciu, który z czasem został zastępcą Jana Bluma. W styczniu 1948 roku nastąpiła reorganizacja Izby, powołano wówczas prezesa, którym został Roman Jankowski, a jego zastępcą Jarosław Tyszkowski, natomiast dyrektorem mianowano Wiktora Łyszczaka. Z racji specyfiki i wielkości regionu była niewątpliwie Izbą najbardziej prężną i dynamiczną w działaniu spośród opisywanych instytucji powojennego samorządu gospodarczego. Wiele z przedsięwzięć, w które była zaangażowana na trwałe wpisało się w historię Wrocławia i Dolnego Śląska. Przykładem może być Wyższa Szkoła Handlowa (dzisiejszy Uniwersytet Ekonomiczny) i Wystawa Ziem Odzyskanych. Z dniem 1 lipca 1950 roku na podstawie ustawy

o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości Izba Przemysłowo-Handlowa we Wrocławiu przeszła w stan likwidacji.

Archiwum Państwowe w Opolu. Akta Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach - Ekspozytura w Opolu

Zespół akt opolskiej Ekspozytury Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach składa się z 17 j. a., tj. 0,4 mb akt z lat 1945 - 1950. Akta zachowały się w około 70 procentach. Nie jest to zespół zbyt rozległy i z pewnymi brakami. Nie przetrwały dane dotyczące struktury organizacyjnej Ekspozytury, co może być szczególnie dotkliwym ubytkiem zwłaszcza dla przyszłych badaczy zajmujących się jej funkcjonowaniem lub dziejami samorządu gospodarczego na Opolszczyźnie. Tym samym nie można przedstawić archiwaliów w sposób przyjęty przy omawianiu wcześniejszych instytucji samorządu gospodarczego na Ziemiach Odzyskanych. Poza tym brakuje pewnej jednolitości w rozkładzie dokumentów i tak na przykład sprawozdania miesięczne kierownika można odnaleźć w trzech różnych teczkach (sygn. 4, sygn. 9, sygn. 12) Do zespołu został opracowany inwentarz kartkowy wraz ze wstępem autorstwa Stefana Czecha. Zespół został całościowo przebadany przez autora podczas kwerendy przeprowadzonej w lipcu 2012 roku.

Akta opisywanego zespołu po likwidacji Ekspozytury w Opolu zostały przejęte przez Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach. Powróciły do Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Opolu w 1962 roku. Zawartość treściowa akt przedstawia się, jak następuje:

Ewidencja przedsiębiorstw – sygn. 1 akta z lata 1946 - 1947 (t. I), sygn. 2 akta z lat 1948 - 1949 (t. II), sygn. 3 akta wytworzone w 1950 roku (t. III). Na pozostałość aktową tej teczki składają się dokumenty dotyczące rejestracji przedsiębiorstw w Opolu i powiatach podległych Ekspozyturze. W przeważającej mierze jest to korespondencja przedsiębiorców z terenu zwracających się o zarejestrowanie w Izbie lub prośby o przesłanie kart rejestracyjnych. W opisywanym zbiorze znajdują się również wykazy przedsiębiorstw przemysłowych na terenie powiatów, które starostwa przesyłały Ekspozyturze. Cennym materiałem są zestawienia firm i przedsiębiorstw z samego Opola, jak i terenów powiatów (np. zestawienie dla Banku Narodowego oddział w Opolu lub sprawozdanie ze sprzedaży kwestionariuszy dla Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach).

Interesującą częścią dokumentacji są również prośby firm z całego kraju o wykaz przedsiębiorstw z danej branży funkcjonujących na terenie działalności Ekspozytury. Za sporządzenie i przesłanie takiego spisu

Ekspozytura pobierała opłaty, co - jak się wydaje - było istotnym zasileniem jej szczupłego budżetu.

Organizacja rynku – sygn. 4 akta z lata 1945 - 1946 (t. I), sygn. 5 akta wytworzone w 1947 roku (t. II), sygn. 6 akta z lat 1948 - 1950 (t. III). Najcenniejszym materiałem w tym zbiorze są sprawozdania kwartalne Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach o sytuacji gospodarczej w przemyśle i handlu głównie z lat 1945 - 1946 i częściowo z 1948 - 1950. Dotyczą one głównie okręgu katowickiej Izby, czyli obszaru województwa śląsko-dąbrowskiego i wchodzących w jego skład dawnych powiatów zawierciańskiego, będzińskiego, miast Sosnowiec, Katowice, Chorzów i Bielsko oraz powiatów lublinieckiego, katowickiego, pszczyńskiego, rybnickiego, bielskiego i cieszyńskiego. Częściowo dotyczy również spraw gospodarczych na Śląsku Opolskim, w powiatach opolskim, kozielskim, kluczborskim, oleskim, strzeleckim, niemodlińskim, nyskim, grodkowskim i prudnickim. W szczegółowych sprawozdaniach przedstawiona jest między innymi kwestia wymiany waluty, która zdaniem autora sprawozdania odbiła się negatywnie na tempie odbudowy życia gospodarczego na opisywanym terenie. Poza tym poruszono kwestie funkcjonowania zakładów związanych z hutnictwem i przemysłem węglowym, chociaż w myśl wytycznych władz komunistycznych była to dziedzina wyłączona spod zainteresowania izb przemysłowo-handlowych, które miały ograniczyć się do reprezentacji jedynie interesów drobnego przemysłu i handlu prywatnego. W sprawozdaniach, szczególnie w pierwszych latach powojennych, poświęcono przemysłowi węglowemu i hutniczemu dużo miejsca, gdyż jak stwierdzano, trudno jest pominąć w okręgu, w którym dominuje przemysł państwowy, całkowicie sytuację w poszczególnych jego gałęziach. Tym bardziej, że zakłady te zatrudniały, jak zauważał autor sprawozdania, poważną ilość pracowników, którzy następnie w znacznym stopniu są klientami prywatnego handlu i częściowo prywatnego przemysłu.

Znaczną część zbioru stanowią dokumenty dotyczące szeroko rozumianej kwestii handlu zagranicznego. Znajduje się tutaj stworzony w Ekspozyturze lub przesłany z katowickiej Izby m. in. wzór ankiety rejestracyjnej dla firm zainteresowanych handlem zagranicznym. Jest to w miarę szczegółowa ankieta, w której oprócz danych kontaktowych pytano o to, czy firma przed 1939 rokiem współpracowała z zagranicą w zakresie importu lub eksportu towarów. Poza tym w ankiecie należało wskazać banki, które takie transakcje finansowały i czy przedsiębiorca korzystał z tzw. pomocy eksportowej (zwrot cła, premie eksportowe, subsydia). Przedsiębiorca w takiej ankiecie pytany był również o rodzaj artykułów, który zamierza eksportować i do jakiego kraju oraz czy posiada towar zmagazynowany.

Należało w tej ankiecie wskazać również znajomość języków zarówno w mowie jak i piśmie. Wypełnienie opisanego formularza było pierwszym krokiem dla firm, które planowały rozpoczęcie handlu z podmiotami zagranicznymi. Formularz ten był rozsyłany, jak wskazują zachowane archiwalia do organizacji w terenie między innymi Stowarzyszenia Kupców Polskich z prośbą o wypełnienie przez firmy zainteresowane handlem zagranicznym.

Wspomniana akcja opolskiej Ekspozytury była odpowiedzią, w świetle zachowanej spuścizny, na inicjatywę powołania przez władze centralne Zrzeszenia Eksporterów i Importerów RP. Powstała organizacja rozesłała do Izb, w tym również opolskiej Ekspozytury, Normy Kwalifikacyjne dla Eksporterów i Importerów. Do podstawowych kryteriów według znajdującego się w tym zbiorze dokumentu należało: solidność i etyka kupiecka kandydata, fachowość oparta na wykształceniu lub pracy w przedsiębiorstwach zajmujących się handlem zagranicznym. Poza tym należało posiadać zasoby kapitałowe, fundusze własne lub legitymować się zdolnościami kredytowymi. Trzeba było również dysponować biurem, składami, środkami transportowymi. W opisywanym dokumencie wskazywano również, że do każdej deklaracji na członka zrzeszenia musi być dołączona opinia terytorialnie właściwej izby przemysłowo-handlowej stwierdzająca, w jakim stopniu dany kandydat odpowiada poszczególnym wymogom.

Z obowiązkiem sporządzenia opinii przez Izbę związane są kolejne dokumenty w omawianym zbiorze dotyczące przedstawienia opolskiej Ekspozyturze dodatkowych danych aby stać się członkiem wzmiankowanego powyżej zrzeszenia. Ekspozytura prosiła przedsiębiorców, którzy zostali wstępnie zakwalifikowani do przyjęcia w poczet członków Ogólnopolskiego Zrzeszenia Eksporterów i Importerów RP w Warszawie o dopełnienie następujących formalności przed wydaniem opinii: przedłożenia potwierdzenia zgłoszenia prowadzenia działalności gospodarczej wystawionego przez właściwą władzę przemysłową; złożenia w biurze Ekspozytury kartę rejestracyjną wykupioną na bieżący rok i jeżeli firma podlegała rejestracji w rejestrze handlowym także aktualny wyciąg z tego rejestru. Firmy handlowe powinny również wykazać się przynależnością do lokalnego stowarzyszenia kupców, względnie innej organizacji wchodzącej w skład Naczelnej Rady Zrzeszeń Kupiectwa Polskiego w Warszawie. Ponadto musiały wpłacić do kasy Izby 1000 zł, jako zaliczki na przyszłe wpisowe i składki.

Kolejną grupą w tym zbiorze są archiwalia z 1946 roku dotyczące przeprowadzenia akcji osiedleńczej z województwa rzeszowskiego na Ziemię Odzyskane. Pierwszym dokumentem z tej grupy akt jest pismo z Izby w Katowicach, w którym wicedyrektor Józef Ziemięcki informował kierownika Ekspozytury, że Ministerstwo Przemysłu wydało polecenie Izbie w Rzeszowie zorganizowania planu akcji osiedleńczej, w której oprócz przesiedlenia kupców

i przemysłowców dokonano również osiedlenia na Ziemiach Odzyskanych pracowników przemysłu i handlu prywatnego. W tym celu Józef Ziemięcki prosił o podanie informacji, czy na terenie funkcjonowania opolskiej Ekspozytury istnieją warunki do osiedlenia kupców, prywatnych przemysłowców oraz pracowników przemysłu i handlu prywatnego. Szczególnie prosił o bardzo dokładne informacje odnośnie miejscowości, obiektów przemysłowych i handlowych, które mogą być objęte i nadają się do uruchomienia, mieszkań i miejsc pracy dla pracowników przemysłu i handlu prywatnego, zaopatrzenia w żywność i artykuły codziennego użytku. Następnymi archiwaliami z opisywanej grupy są pisma kierownika Ekspozytury do Stowarzyszeń Kupców Polskich w Opolu, Kluczborku, Strzelcach Opolskich, Nysie, Prudniku (Prądniku) i Oleśnie niemal z identycznie sformułowaną prośbą, jaką otrzymał z Izby w Katowicach.

Znajdują się tutaj ponadto te materiały, które w większej grupie zgromadzono w opisywanych poniżej teczkach pod sygn. 9 i sygn. 12, tj. przede wszystkim sprawozdania okresowe kierownika Ekspozytury i listy kandydatów na biegłych podatkowych. Interesującym dokumentem ze wspomnianej grupy jest pismo wyjaśniające genezę tych miesięcznych sprawozdań. Izba w Katowicach informowała kierownika Ekspozytury w piśmie z 30 października 1946 roku, iż Ministerstwo Apropozycji i Handlu zażądało składania mu przez Izbę Urzędującą Związku Izb Przemysłowo-Handlowych miesięcznych sprawozdań o sytuacji w handlu w Polsce oraz uwag o ruchu cen i przyczynach ich wahań. W związku z tym poleceniem Izba w Katowicach prosi kierownika Ekspozytury o nadsyłanie krótkich (do dwóch stron) sprawozdań, które powinny przedstawiać ogólny obraz obrotów w handlu prywatnym z jego ewentualnym spadkiem lub wzrostem obrotów w miesiącu sprawozdawczym wraz z krótkim umotywowaniem przyczyn tego zjawiska. W sprawozdaniu powinny się również znaleźć wyjaśnienia dotyczące ewentualnej zwyżki cen rynkowych wraz z podaniem powodów wzrostu. Znajdują się tutaj również pisma opolskiej Ekspozytury z wykazem marż zysku zaprojektowanego przez Komisję Doradczą Ekspozytury dla handlu detalicznego na Opolszczyźnie. Poza tym w wzmiankowanych pismach przesyłano również projekty marż przesłane przez Stowarzyszenia Kupców z Kluczborka, Niemodlina i Opola. Brak w nich jednak marż zysku dla handlu hurtowego, gdyż jak wyjaśniał kierownik Ekspozytury poza dwiema prywatnymi hurtowniami (Opole, Strzelce) handel hurtowy prowadzą w okręgu spółdzielnie wraz z Państwową Centralą Handlową.

Sprawy cennikowe – sygn. 7 akta z lat 1946 - 1947 (t. I) , sygn. 8 akta z lat 1948 - 1950 (t. II). Znajdują się tutaj archiwalia dotyczące Komisji Cennikowej, a także działających komisji marż, kredytów, wskaźników.

Badano i analizowano, np. wzrost cen na terenie podległym Ekspozyturze, a także przedstawiano raporty o kształtowaniu się cen na terenie powiatów Opolszczyzny. W opisywanym zbiorze można odnaleźć również zestawienia cen na poszczególne towary i prośby kierowane do Izby o ustalenie tychże cen. Starano się również w formie raportów odnotowywać ceny maksymalne na poszczególne towary. Znajdują się również wykazy cen detalicznych i cen hurtowych, np. artykułów spożywczych i powszechnego użytku.

Sprawozdania własne i protokoły zebrań – sygn. 9 akta z lat 1947 - 1950. Z tego działu ważne są okresowe sprawozdania kierownika Ekspozytury składane dyrektorowi Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach. Są to sprawozdania z działalności Ekspozytury oraz z sytuacji w handlu i przemyśle na Opolszczyźnie. Pozwalają one prześledzić funkcjonowanie Ekspozytury, jej stan osobowy i problemy lokalowe. Przydatne mogą być również do przedstawienia sytuacji w handlu i przemyśle w Opolu i okolicznych powiatach w latach 1947 - 1950. Jednakże, jak wynika z przeprowadzonej kwerendy prawdopodobnie nie wszystkie sprawozdania się zachowały. Pozostałe w zbiorze miesięczne sprawozdania z działalności przedstawiają chociaż namiastkę codziennej pracy tej instytucji samorządu gospodarczego. Przykładowo, według sprawozdania w ostatnim miesiącu 1946 roku Ekspozytura angażowała się w akcję organizowania bezpartyjnej listy kandydatów do Sejmu. Delegaci Izby uczestniczyli również w spotkaniu w Zarządzie Miejskim (sprawa redukcji lokali dancingowych), zebraniu w Katowicach, zebraniu młynarzy w Nysie. W siedzibie Ekspozytury odbyło się również spotkanie Komisji Doradczej, na której omawiano bieżące sprawy gospodarcze. Zorganizowano także z Urzędem Skarbowym zebranie dla kupców, przedsiębiorców i rzemieślników w celu wyjaśnienia rozporządzenia o księgach uproszczonych i podatkowych^[14].

Natomiast kolejne sprawozdanie z pierwszych dwóch miesięcy 1947 roku ukazuje dosyć dużą aktywność kierownika opolskiej placówki, która koncentrowała się wokół współpracy z Okręgowym Urzędem Likwidacyjnym w kwestii dotyczącej wyprzedaży kupiectwu ruchomości i tzw. remanentów ponemieckich z magazynów Akcji Likwidacyjnej. Ponadto kierownika absorbowwała nadal sprawa wyborów do Sejmu a także przygotowania do konferencji Gospodarczej Ziemi Opolskiej i organizowania akcji rejestracji młynów. Odnośnie pierwszej sprawy to Ekspozytura powiadomiła o akcji wszystkie zrzeszenia kupieckie w okręgu i sporządziła wykazy ruchomości przeznaczonych do wyprzedaży oraz przeprowadziła szereg rozmów z zainteresowanymi przedsiębiorcami i przeprowadziła lustrację jednego z magazynów Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego. W kwestii wyborów i tworzenia wspólnej listy kandydatów ze środowiska rzemieślniczego,

kupieckiego i drobnego przemysłu to cała praca Ekspozytury została zniweczona, gdyż w końcowym stadium zrezygnowano z tego pomysłu. Decydująca była tu zapewne ogólna sytuacja polityczna w kraju i wzrost represji ze strony władz zmierzające do likwidacji wszelkich inicjatyw niezależnych od tzw. Bloku Demokratycznego. Ponadto kierownik Ekspozytury wziął w okresie sprawozdawczym udział w Zjeździe Zrzeszenia Przetwórstwa Zbożowego w Katowicach, zebraniu Komisji Porozumiewawczej do spraw osadnictwa miejskiego, zebraniu zarządu w Katowicach, zebraniu Powiatowej Komisji Szacunkowej poniemieckich urzędzeń sklepowych w Starostwie w Opolu, zebraniu w opolskim Urzędzie Skarbowym w sprawie ustalenia list kandydatów do Skarbowej Komisji Odwoławczej.

Znaczącymi materiałami są tutaj również okresowe sprawozdania dotyczące sytuacji w handlu na Śląsku Opolskim. W pismach tych kierownik Ekspozytury szczegółowo i wieloaspektowo analizował i przedstawiał sytuację na rynku. Skupiał się głównie na czynnikach ekonomicznych, jak np. wzrost obrotów w branży spożywczej, tekstylnej, kosmetycznej, konfekcyjnej związany z okresem przedświątecznym (grudzień 1946 roku) lub tendencji zwyżkowej cen spowodowanej wzrostem cen zboża i podwyżką artykułów wytwarzanych przez przemysł państwowy. Zauważał w swoich sprawozdaniach również pewne aspekty polityczne wpływające na funkcjonowanie przedsiębiorców, które z czasem staną się stałym elementem powojennej polskiej rzeczywistości. Mianowicie w jednym ze sprawozdań informował Izbę Przemysłowo-Handlową w Katowicach, że władze bezpieczeństwa zajęły cały zapas papieru maszynowego, przebitkowego i drukarskiego znajdujący się opolskich składach papieru i księgarniach.

Ostatnim zachowanym w teczce sprawozdaniem jest raport kierownika Ekspozytury za IV kwartał 1949 roku sporządzony 10 stycznia 1950 roku. Interesującym materiałem są także protokoły z „życia samorządowego”, w tym obszerny protokół ze Zjazdu Izb Przemysłowo-Handlowych odbytego w Poznaniu 11 stycznia 1947 roku wraz z przemówieniem prezesa Mieczysława Hartwiga^[15], a ponadto protokół z posiedzenia Międzyizbowej Komisji do Spraw Ziem Odzyskanych odbytego we Wrocławiu 29 czerwca 1947 roku, czy wspomniany już protokół z obrad zjazdu kupców w Olsztynie.

Znajdują się tam również protokoły z nieregularnych spotkań Komitetu Odbudowy Gmachu Izby w Opolu a także relacja z Konferencji Gospodarczej Prywatnego Przemysłu i Handlu organizowanej przez Ekspozyturę w Opolu 9 lutego 1947 roku. Na konferencji, która odbyła się w jednej z sal opolskiego starostwa wygłoszono następujące referaty: „Izby Przemysłowo-Handlowe, ich rola i zadania” (Tadeusz Siekański, Dyrektor Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach), „Zagadnienia zagospodarowania Ziem Odzyskanych” (Józef Polikier, adwokat, radca prawny Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach),

„Działalność zrzeszeń kupieckich na terenie województwa śląsko-dąbrowskiego” (Leon Biliński, Dyrektor Związku Stowarzyszeń Kupców Polskich). Niestety nie zachowały się w badanym zbiorze teksty tych wystąpień.

W skład opisywanego zbioru wchodzi również dokumentacja przesyłana z resortów rządowych m. in. referat mecenasa Józefa Polikiera, wygłoszony 23 kwietnia 1947 roku na posiedzeniu Rady Naukowej przy Ministerstwie Ziem Odzyskanych, projekt rozporządzenia Ministerstwa Przemysłu i Handlu o zmianie listy rzemiosł, okólnik tegoż Ministerstwa z 4 czerwca 1947 roku w sprawie udziału państwowych przedsiębiorstw w Międzynarodowych Targach Gdańskich. Występują także nieliczne materiały dotyczące działalności Koedukacyjnego Gimnazjum i Liceum Handlowego w Opolu działającej pod patronatem Ekspozytury. Znajduje się tam również szczątkowa korespondencja pomiędzy Ekspozyturą a Izbą Przemysłowo-Handlową we Wrocławiu.

Korespondencja z Izbą w Katowicach – sygn. 10 akta z lat 1945 - 1946. Do istotnych archiwaliów znajdujących się w tym zbiorze należy zaliczyć obszerny protokół ze Zjazdu Dyrektorów Izb Przemysłowo-Handlowych w Gdyni, odbytego w dniach 5 i 6 października 1945 roku. W tym spotkaniu wzięli udział prezesi i dyrektorzy Izb Przemysłowo-Handlowych z Warszawy, Łodzi, Katowic, Krakowa, Poznania, Częstochowy, Gdyni oraz przedstawiciel ministerstwa Apropowizacji i Handlu oraz Prezesi Związku Zrzeszeń Kupieckich (Tadeusz Marchlewski) i Zrzeszenia Importerów i Eksporterów Miast Portowych (Stanisław Wojtas). Dyskusja podczas obrad koncentrowała się wokół zagadnienia roli izb przemysłowo-handlowych w zakresie osadnictwa na Ziemiach Odzyskanych. Ponadto zajmowano się sprawami handlu zagranicznego, reprivatyzacji przemysłu, organizacji zrzeszeń branżowych, ujednoczeniem opłat izbowych. Przewodniczył obradom Stanisław Waschko^[16] - dyrektor Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu a aktywny udział w dyskusji brali Franciszek Pacyński - wicedyrektor Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie, Józef Kawczyński^[17] - dyrektor Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdyni, Waclaw Skrzywan^[18] - naczelnik wydziału Statystyki i Katastru Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie. Duża wartość wzmiankowanego dokumentu przejawia się również w fakcie, iż poszczególni przedstawiciele izb składali krótkie sprawozdania dotyczące organizacji tych instytucji samorządu gospodarczego w pierwszych miesiącach po zakończeniu II wojny światowej^[19].

Kolejnym podobnym, tj. dotyczącym szeroko rozumianego „życia międzyizbowego” dokumentem zawartym w tym zbiorze jest uchwała połączonych Międzyizbowych Komisji Statystycznych i Planowania przyjęta na

spotkaniu odbyłym 20 września 1946 roku w Poznaniu. Postanowiono wówczas, jak stwierdzono na wyraźne żądanie strony rządowej, ujednocilić sprawozdawczość, tj. szczególnie sprawozdania kwartalne. Ostateczną wersję ujednoczonego, co do układu tematycznego, jak i zakresu oraz sposobu podawania danych statystycznych sprawozdania miał przygotować Waław Skrzywan. Opracowany przez Skrzywana wzór sprawozdań miał być następnie jedynym stosowanym przez Izby. Zobowiązano również wszystkie Izby do przesłania w możliwie najkrótszym terminie do Międzyizbowego Referatu Statystycznego wszystkich danych statystycznych dotyczących liczebności i wielkości przedsiębiorstw przemysłowych oraz liczby w nich zatrudnionych. Zobligowano także izby do wysłania wykazu hurtowych i detalicznych przedsiębiorstw handlowych wraz z liczbą zatrudnionych. Ustalono również, że w najbliższym czasie wszystkie izby otrzymają od Izby Urzędującej (Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie) skróconą klasyfikację branżową dla przemysłu i handlu, według której przesyłane są ogólne dane statystyczne do różnych ministerstw.

Poza tym znajdują się tutaj również pisma kierowane przez Izbę Przemysłowo-Handlową w Katowicach do Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie głównie zawierające opinie dotyczące planowanych aktów prawnych, na przykład w sprawie reformy działu IX prawa przemysłowego a także kwestii związanych z ciężką sytuacją finansową pracowników Izby z prośbą o przydzielenie tzw. przydziałów w naturze rekompensujących niskie zarobki.

Kolejną grupę korespondencji stanowią pisma Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach do różnych resortów rządowych. Wśród nich warto wymienić pismo z 24 kwietnia 1946 roku do Departamentu Podatków i Opłat Ministerstwa Skarbu w sprawie projektu rozporządzenia wykonawczego do dekretu o podatku obrotowym oraz pismo dotyczące ksiąg handlowych. Poza tym zachowały się listy do Ministerstwa Aprowizacji i Handlu zawierające spisy prywatnych przedsiębiorstw przemysłu spożywczego i korespondencja z Ministerstwem Administracji Publicznej w sprawie rozporządzenia o podatkach komunalnych; a także z Ministerstwem Odbudowy dotyczące reglamentacji sprzedaży cementu. Ciekawym dokumentem jest opinia Izby przesłana do Ministerstwa Przemysłu oraz Aprowizacji i Handlu dotycząca projektów rozporządzeń wykonawczych do ustawy z dnia 3 stycznia 1946 roku o zakładaniu nowych przedsiębiorstw i popieraniu prywatnej inicjatywy w przemyśle i handlu^[20], w tym Rozporządzenia Ministrów Przemysłu oraz Aprowizacji i Handlu wydanego ostatecznie 30 października 1946 roku^[21].

Cennym materiałem są tutaj również dokumenty ukazujące aktywność samej opolskiej Ekspozytury Izby w Katowicach. Wśród nich wyróżnić należy ciekawe uwagi Kierownika Delegatury Kazimierza Stefańskiego do projektu

rozporządzenia wykonawczego (rozporządzenie z dnia 11 kwietnia 1946 roku w sprawie trybu postępowania przy przejmowaniu przedsiębiorstw na własność Państwa)^[22] dotyczącego upaństwowienia przemysłu (ustawa z dnia 3 stycznia 1946 roku o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej)^[23].

Kazimierz Stefański zwracał uwagę na liczne sprzeczności w poszczególnych artykułach projektu z ustawą (m.in. §14 i §30 z art. 3 lit. B ustawy). Akcentował swoje obawy wobec nieuwzględnienia w projekcie funkcjonowania komisji wojewódzkich na terenach Ziem Odzyskanych, dla których miały być ustanowione odrębne przepisy. Zdaniem Stefańskiego mogło to prowadzić do nadmiernego chaosu i wymagałoby zamieszczania ogłoszeń i zawiadomień w czasopismach urzędowych dotyczących postępowania przewłaszczeniowego na Ziemiach Odzyskanych. Kierownik Ekspozytury słusznie zauważał, że w przygotowywanych aktach prawnych rola izb jest rażąco nikła. Według Stefańskiego izby powinny być reprezentowane w Komisji Głównej działającej przy Centralnym Urzędzie Planowania (§4 ust. 1). Postulował również uczestnictwo przedstawiciela izb w wojewódzkich komisjach na prawach członka stałego biorącego udział w posiedzeniach każdego zespołu. W przypadku niemożności spełnienia tego wniosku sugerował poprawkę w § 37 zmierzającą do umożliwienia przedstawicielowi izby uczestnictwa w postępowaniu wyjaśniającym komisji wojewódzkich, jako czynnikowi równorzędnemu z przedstawicielami Rad Narodowych i Rad Związków Zawodowych. Zwracał również uwagę, że projekt nie przewiduje instytucji kuratora. Zatem w jego odczuciu należałoby oprócz przewidywanego w § 27 ust. 2 zastępstwa przedsiębiorstw spółdzielczych i komunalnych, w przypadku niemożności stawienia się zarządu, przez rady narodowe lub Związek Rewizyjny Spółdzielni, umożliwić takie prawo zastępstwa analogicznie dla izb przemysłowo-handlowych. Powinno to szczególnie dotyczyć sytuacji, kiedy nie ma właściciela lub następcy prawnego.

Stefański poddawał również w wątpliwość sposób zawiadamiania zainteresowanych za pomocą jedynie ogłoszeń w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym lub Biuletynie Ziem Odzyskanych. Uznał to za niewystarczające i wskazywał na potrzebę uwzględnienia w projekcie zawiadomień indywidualnych. Szczególny niepokój Stefańskiego przy opiniowaniu rozporządzenia wykonawczego wywołał całkowity brak zarówno w projekcie jak i ustawie rozwiązań istotnych dla przedsiębiorców na Ziemiach Odzyskanych. Wskazywał mianowicie na całkowity brak prawnej ochrony interesu tych wszystkich użytkowników przedsiębiorstw ponemieckich, którzy osiedlili się na terenach odzyskanych i objęli na podstawie tzw. przydziału lub umowy dzierżawnej obiekty przemysłowe, jako swoisty ekwiwalent utraconych wskutek przesiedlenia przedsiębiorstw. W większości przypadków

przedsiębiorcy ci własnymi nakładami finansowymi wyremontowali i doprowadzili do uruchomienia tych warsztatów. W sytuacji akcji upaństwowienia są oni całkowicie pozbawieni możliwości obrony swoich praw w postępowaniu przewłaszczeniowym. Stefański postulował zatem uzupełnienie § 19, 27, 71, 76 rozporządzenia w kierunku udzielenia przedsiębiorcom na Ziemiach Odzyskanych uprawnień do obrony swoich praw, jak właścicielom^[24].

Znajduje się tutaj również notatka z konferencji odbytej w Ministerstwie Ziem Odzyskanych 16 listopada 1946 roku w sprawie zobowiązań kupiectwa za remanenty poniemieckie. W naradzie udział wzięli oprócz przedstawicieli Ministerstwa Ziem Odzyskanych i Stowarzyszeń Kupców Polskich, niewyszczególnieni z nazwiska przedstawiciele olsztyńskiej i opolskiej Ekspozytury oraz reprezentanci Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu. Delegat ze Śląska Opolskiego zwracał w trakcie dyskusji uwagę na specyfikę regionu, szczególnie duży odsetek kupców wywodzących się z ludności autochtonicznej (ok. 30 % kupców), którym pozostawiono majątek. Przypominał również, że remanenty na opisywanym terenie dotyczą praktycznie tylko drogerii, gdyż apteki, sklepy z artykułami żelaznymi są pod zarządem państwa i powinny być z obliczeń wyeliminowane. Ostatecznym rezultatem konferencji było podjęcie decyzji, iż izby przemysłowo-handlowe i zrzeszenia kupców powinny zorientować się jakie sumy można uzyskać za urządzenia i surowce niemieckie. Ministerstwo zobowiązało przedstawicieli z poszczególnych terenów kraju do przesłania do 23 listopada 1946 roku propozycji wraz ze szczegółowymi wykazami.

W opisywanym zbiorze znajduje się również odpowiedź na podjęte na konferencji w ministerstwie postanowienia. Ekspozytura w Opolu poprzez Izbę Przemysłowo-Handlową w Katowicach przesłała 23 listopada 1946 roku pismo, w którym wskazywała ośrodki, które należałoby wyłączyć spod normalnego trybu ustalania cen za przejęte nieruchomości niemieckie. Zdaniem Izby były to rejony szczególnie mocno zniszczone wskutek działań wojennych, do których zaliczono: Opole, Strzelce Opolskie, Ujazd, Racibórz, Nysa, Głubczyce, Kietrz, Toszek, Pyskowice. Z obliczeń Izby wynikało, że ekwiwalent, który może otrzymać Skarb Państwa z tych miejscowości to ok. 9.470.000 zł przyjmując 10.000 zł za urządzenia sklepowe z 947 sklepów znajdujących się we wskazanych miejscowościach. Przedstawiciele Izby zaznaczali również w piśmie do Departamentu Apropozycji i Handlu Ministerstwa Ziem Odzyskanych, że przyjęli stosunkowo niską wartość urządzeń, gdyż poza Opolem i Raciborzem są to miasta małe, a śródmieścia większości miast, gdzie znajdowały się duże sklepy uległy zniszczeniu. Do pisma dołączono szczegółowy wykaz przedsiębiorstw handlowych znajdujących się we wskazanych miastach z podziałem na spożywczo-tytoniowe, włókienniczo-

odzieżowe, sklepy z artykułami metalowymi i elektrotechnicznymi, artykułami chemicznymi i aptecznymi, materiałami budowlanymi i opałowymi. Poza tym w wykazie zawarto przedsiębiorstwa zajmujące się handlem papierem, książkami, dziełami sztuki i pismami dewocjonalnymi oraz tzw. sklepy z towarami mieszanymi.

Sprawy podatkowe – sygn. 11 akta z lat 1947 - 1950. Zachowana w tym zbiorze spuścizna dotyczy przede wszystkim opinii odnośnie rządowych projektów związanych ze sprawami podatkowymi. Poza tym zawiera dokumenty dotyczące wypełniania przez Ekspozyturę obowiązków ustawowych, na przykład opinie o wysokości dopuszczalnego zysku brutto w obrotach handlowych^[25]. Ekspozytura musiała także, jak wskazują zgromadzone w teczce archiwalia, przesyłać Izbie Skarbowej w Opolu listy kandydatów do komisji odwoławczych funkcjonujących przy tej instytucji. Kolejną grupą dokumentów są pisma kierownika Ekspozytury do Stowarzyszeń Kupców na Opolszczyźnie z prośbą o wskazanie listy kandydatów na ławników do obywatelskiej komisji podatkowej. Wynikało to z realizacji obowiązku nałożonego uchwałą Rady Ministrów z dnia 30 czerwca 1948 roku o sposobie powoływania obywatelskich komisji podatkowych. Część dokumentacji związanej z szeroko rozumianym kwestiami podatkowymi, między innymi korespondencja kierownika, Ekspozytury znajduje się również w teczce o sygnaturze 12, której zawartość została opisana poniżej^[26].

Komisja rzeczoznawców - sygn. 12 akta z lat 1946 - 1949. Zachowane w tym zbiorze materiały wydają się cennym źródłem do opracowania działalności jednej z komisji opolskiej Ekspozytury Izby Przemysłowo-Handlowej. Znajdują się tam imienne wykazy członków Komisji Doradczej przy Ekspozyturze, w skład której wchodziłi przedsiębiorcy z Opola i powiatów podlegających pod Ekspozyturę. Zachowały się życiorysy i podania członków Komisji Doradczej, które przy pogłębionych badaniach mogą być pomocne przy odtwarzaniu dziejów, na przykład opolskich kupców lub przedsiębiorców w pierwszych powojennych latach. Znajdują się tam również listy kandydatów na biegłych podatkowych i rzeczoznawców branżowych nadsyłanych z terenów powiatów (Głubczyce, Koźle, Prudnik). Aktywnie w tworzeniu tych list brały udział różne organizacje i stowarzyszenia branżowe, tj. Stowarzyszenie Kupców Polskich, Związek Restauratorów, co daje pewien obraz ówczesnych organizacji reprezentujących przedsiębiorców na Śląsku Opolskim. Istotnymi dokumentami wskazanego rodzaju są pisma Ekspozytury do Stowarzyszeń Kupców w Otmuchowie i Paczkowie, w których przypominano, że Rada Ministrów stosowną uchwałą o powoływaniu obywatelskich komisji podatkowych nałożyła na Izbę obowiązek przedstawienia właściwym radom

narodowym kandydatów na ławników i zastępców ławników z grona podatników podatku obrotowego lub dochodowego^[27]. W związku z tym kierownik Ekspozytury prosił o pilne przedłożenie listy kandydatów spośród tamtejszych kupców i przemysłowców. Znajdują się tam również listy nominowanych do miejscowej komisji cennikowej.

Cennym materiałem w omawianym zbiorze jest korespondencja z Ministerstwem Pracy i Opieki Społecznej o powołaniu Tymczasowej Rady Ubezpieczeń Społecznych w Opolu wraz z jej ostatecznym składem, gdzie wyszczególniony jest również wykonywany zawód (zajmowane stanowisko) i miejsce zamieszkania członka Rady. Znajdują się tam również przesłane przez Izbę Przemysłowo-Handlową z Katowic szczegółowe kryteria, jakie musieli spełniać kandydaci na ławników Okręgowego Sądu Ubezpieczeń Społecznych w Opolu. Znajduje się tam również korespondencja z Departamentem Funduszu Ziemi Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych w sprawie wykorzystania sprzętu (kotła parowego) ze zdemastowanej gorzelni w Kujawach przez Hutę „Małapanew” z Ozimka. Ekspozytura miała pośredniczyć w skutecznym załatwieniu tej sprawy między innymi poprzez wskazanie rzeczoznawców. Znajdują się tutaj również dokumenty z końca lat czterdziestych świadczące o skutecznej realizacji przez komunistyczne władze polityki dyskryminacji sektora prywatnego. Są to głównie listy i pisma przedsiębiorców z Opola i powiatów o rezygnacji z członkostwa w Izbie w związku z likwidacją przedsiębiorstwa. Odnaleźć tutaj można także oficjalne pisma od władz powiatowych donoszące o sukcesach w ograniczaniu handlu prywatnego lub nawet całkowitym jego zlikwidowaniu na swoim terenie (na przykład pismo Starostwa Powiatowego w Grodkowie).

Jednym z ostatnich dokumentów jest pismo z 14 stycznia 1949 roku Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach przypominające o utworzeniu Centralnego Urzędu Drobnej Wytwórczości, który był pierwszym krokiem do likwidacji Izb Przemysłowo-Handlowych. W piśmie tym informuje się Ekspozyturę, że na terenie jej działania nadal istnieją prywatne zakłady przemysłowe, które nie dopełniły obowiązku wpisania się na listę członków jednego z zrzeszeń. Przypominano również, że zrzeszenia dzieliły się na ogólnopolskie oraz okręgowe. Do ogólnopolskich należały Zrzeszenia: Prywatnego Przemysłu Farmaceutycznego w Warszawie, Prywatnego Przemysłu Konfekcyjnego w Warszawie, Prywatnego Przemysłu Producentów Drutu, Gwoździ i Wytwórców z Drutu w Warszawie, Prywatnego Przemysłu Przetwórstwa Mięsnego w Warszawie, Prywatnego Przemysłu Przetwórstwa Warzywno-Owocowego w Warszawie, Prywatnego Przemysłu Przetwórstwa Rybnego w Gdyni, Wytwórców Izolacji i Impregnatów Budowlanych w Warszawie, Prywatnego Przemysłu Skórzanego i Futrzarskiego w Warszawie.

Natomiast do zrzeszeń okręgowych, do których musiały przystąpić

zakłady posiadające swoje siedziby w okręgu działania Ekspozytury należały: Zrzeszenie Prywatnego Przemysłu Chemicznego w Katowicach, Prywatnego Przemysłu Drzewnego w Katowicach, Prywatnego Przemysłu Fermentacyjnego we Wrocławiu, Prywatnego Przemysłu Metalowego i Elektrotechnicznego w Katowicach, Prywatnego Przemysłu Mineralnego i Materiałów Budowlanych w Katowicach, Prywatnego Przemysłu Papierniczo-Przetwórczego w Katowicach, Prywatnego Przemysłu Poligraficznego w Krakowie, Prywatnego Przemysłu Spożywczego w Katowicach, Prywatnego Przemysłu Włókienniczego w Katowicach, Prywatnego Przemysłu Młynarskiego w Katowicach. W piśmie zawarte jest również zagrożenie sankcją administracyjną (przymusowy wpis i ściąganie składek w drodze egzekucji) dla tych przedsiębiorstw, które nie dokonają obowiązkowego wpisu.

Sprawozdania z działalności Izby w Katowicach o sytuacji w przemyśle i handlu - sygn. 13 akta z 1946 r. (t. II), sygn. 14 akta wytworzone w 1947, sygn. 15 akta z 1948 r. (t. III). Znajdują się tutaj sprawozdania o sytuacji gospodarczej w okręgu Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach w latach 1946 - 1948. W przeważającej mierze dotyczą one terenu funkcjonowania katowickiej Izby, jednakże częściowo w tych sprawozdaniach uwzględniono także sytuację na Śląsku Opolskim. Wydaje się jednak, że w odniesieniu do analizy życia gospodarczego na Opolszczyźnie cenniejsze są okresowe raporty kierowników Ekspozytury w Opolu, Kazimierza Stefańskiego i Bernarda Jobczyńskiego omówione powyżej. Poza tym część tych sprawozdań z działalności Izby w Katowicach znajduje się również w teczce opatrzonej sygnaturą 4^[28].

Akta tajne i poufne dotyczące spraw gospodarczych na Ziemiach Zachodnich i zatrudniania Niemców - sygn. 16 akta z 1946 roku. Cenne w tym wypadku wydają się być instrukcje z Ministerstwa Ziem Odzyskanych dotyczące Niemców pozostałych na terenach przyznanych Polsce. W jednej z nich z 10 maja 1946 roku zabrania się Niemcom pełnienia wszelkich funkcji kierowniczych i zajmowania odpowiedzialnych stanowisk.

Interesującym dokumentem jest również sprawozdanie z narady odbytej w lutym 1946 roku w Ministerstwie Ziem Odzyskanych przez przedstawicieli samorządu gospodarczego z władzami. Rezultatem było opracowanie wstępnego zakresu prac dla samorządu na Ziemiach Odzyskanych, które według deklaracji przedstawicieli izb przemysłowo-handlowych miały koncentrować się na pomocy w zakresie osadnictwa przemysłowego i handlowego. W szczególności Izby powinny ustalić ilość i rodzaj placówek przemysłowych lub handlowych, które mogły stać się przedmiotem zagospodarowania. Ponadto miały dążyć do ustalenia sił

zawodowych niezbędnych do obsadzenia placówek gospodarczych i zapewnienia następnie pomocy technicznej dla nich. Niestety materiał zgromadzony w tej teczce jest zbyt skromny, aby mógł posłużyć do ukazania całokształtu polityki gospodarczej prowadzonej przez władze komunistyczne na Ziemiach Odzyskanych w pierwszych miesiącach po zakończeniu II wojny światowej. Nie pozwala tym samym na ukazanie pełnego obrazu stosunku tychże do ludności narodowości niemieckiej.

Zrzeszenie przemysłu przetwórstwa zbożowego – sygn. 17 akta z lat 1946 - 1949 (t. I). Ostatnia teczka w zespole zawiera różnego rodzaju zarządzenia, protokoły i sprawozdania a także korespondencję dotyczącą tytułowego zrzeszenia. Wiele materiałów w tej teczce to dokumenty odnoszące się do funkcjonowania młynów na terenie powiatów podległych Ekspozyturze. Znajdują się tutaj preliminarze budżetowe Zrzeszenia z lat 1946 - 1949 oraz protokoły z zebrań i aktywności radcy Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach, reprezentującego okręg opolski a jednocześnie będącego pełnomocnikiem zrzeszenia - Kazimierza Rajczyka. Poza tym w opisywanym zbiorze zachowała się korespondencja pomiędzy Ekspozyturą Izby Przemysłowo-Handlowej a Zrzeszeniem. Uzupełnieniem materiałów z tej teczki mogą być niektóre dokumenty z opisywanej powyżej teczki o sygnaturze 9. Umieszczono tam szczątkową korespondencję kierownika Ekspozytury z Izłą Przemysłowo-Handlową w Katowicach, w której przedstawiał współpracę ze Zrzeszeniem. W jednym z pism z 13 marca 1947 roku kierownik Stefański relacjonował zebranie członków Zrzeszenia z inspektorem Ministerstwa Apropowizacji i Handlu i pełnomocnikiem komisarza zbożowego na powiat opolski, w którym uczestniczyli również przedstawiciele Urzędu Bezpieczeństwa. Podczas opisywanego spotkania, w którym uczestniczyło ok. 60 właścicieli i kierowników młynów, pełnomocnik komisarza zbożowego poinformował, że młyny prywatne dostarczyły zaledwie 12 % wyznaczonego na nie kontyngentu w ilości 375 ton. Następnie, jak relacjonował kierownik Ekspozytury, ogłoszono szereg skierowanych do młynarzy przemówień dopingujących do wykonania dostaw i utajonych grózb w przypadku nie dostarczenia kontyngentu. Przedstawiciele władz nie chcieli wysłuchać żadnych tłumaczeń ze strony młynarzy. Na końcu swojego pisma Stefański podzielił się osobistą refleksją, że całe zebranie wywarło na nim i na zgromadzonych młynarzach bardzo przygnębiające wrażenie^[29].

Zarys monograficzny

Ekspozytura Izby Przemysłowo-Handlowej w Opolu rozpoczęła swoją działalność 26 listopada 1945 roku. Ekspozytura opolska zasięgiem swojego działania obejmowała powiaty: głubczycki, grodkowski, kluczborski, kozielski,

niemodliński, nyski, oleski, opolski, prudnicki i strzelecki. Pierwszym kierownikiem opolskiej Ekspozytury był Kazimierz Stefański, w którego mieszkaniu mieściło się Biuro Ekspozytury w początkowych miesiącach jej działalności. Następnie przez cały okres jej funkcjonowania zajmowała lokal przy ulicy Hugona Kołłątaja 8, jednej z centralnych arterii miasta. Członkowie Ekspozytury podejmowali również starania o pozyskanie a następnie odbudowę okazałego budynku po niemieckiej Industrie und Handelskammer. Z powodu braku funduszy, pomimo powołania specjalnego komitetu, budynku nie udało się opolskim przedsiębiorcom wyremontować. Zachowana dokumentacja nie pozwala szczegółowo odtworzyć jednostek organizacyjnych Ekspozytury, z całą pewnością można jedynie stwierdzić, że istniał w jej strukturach Wydział Ogólny. Poza tym struktura zatrudnienia w świetle zachowanej spuścizny archiwalnej oscylowała pomiędzy trzema a pięcioma osobami w roku 1946 do siedmiu pracowników w latach późniejszych. Z kilku dokumentów z sierpnia 1948 roku wynika, że w Ekspozyturze stworzono również stanowisko zastępcy kierownika, którym był Zygmunt Praski. Ponadto, jak wynika z opisywanych archiwaliów, na początku 1949 roku pierwszego kierownika Ekspozytury Kazimierza Stefańskiego zastąpił Bernard Jobczyński, pierwszy prezes Stowarzyszenia Kupców Polskich w Opolu, który pozostał na tym stanowisku do dnia jej likwidacji. Opolska Ekspozytura Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach została zniesiona 30 czerwca 1950 roku na podstawie zarządzenia przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego z dnia 28 kwietnia 1950 roku^[30].

Perspektywy badawcze

Podsumowując przeprowadzone badania można stwierdzić, że w świetle zachowanej spuścizny perspektywy badawcze przedstawiają się obiecująco. Zdaniem autora można, korzystając ze zgromadzonych we wrocławskim Archiwum Państwowym materiałów, opracować monografię przedstawiającą funkcjonowanie Izby Przemysłowo-Handlowej w stolicy Dolnego Śląska w latach 1945 - 1950. Praca ta mogłaby zostać wzbogacona wspomnieniami działaczy tej instytucji, na przykład kierownika jej Ekspozytury w Świdnicy, które są zdeponowane we wrocławskim Ossolineum^[31].

Ponadto wydaje się, że cenną inicjatywą badawczą byłoby opracowanie zarysu monograficznego Ekspozytury Izby Przemysłowo-Handlowej w Opolu szczególnie, że zagadnienie to jest praktycznie nieobecne w literaturze przedmiotu zarówno dotyczącej życia społeczno-gospodarczego na Opolszczyźnie, jak i traktującej o instytucjach samorządu gospodarczego w skali całego kraju. Opracowanie całościowej monografii z racji licznych braków w opisywanym zespole, zapewne nie byłoby łatwym zadaniem i wymagałoby podjęcia dodatkowych badań; szczególnie w aktach katowickiej

Izby Przemysłowo-Handlowej zgromadzonych w Archiwum Państwowym w Katowicach. Przypuszczalnie pomocne byłyby również akta z zespołu starostwa opolskiego, a także kwerenda w centralnych instytucjach gospodarczych, a więc Centralnym Urzędzie Planowania, Państwowej Komisji Planowania, Komitecie Ekonomicznym Rady Ministrów, Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego oraz Ministerstwie Przemysłu i Handlu.

Zgromadzone w opolskim archiwum materiały pozwalają również na, co najmniej przyczynkarskie, opracowanie dziejów odradzającego się po wojnie środowiska kupieckiego i handlowego na Opolszczyźnie oraz ukazanie procesu jego niemal całkowitej likwidacji w wyniku decyzji politycznych podjętych przez komunistyczne władze.

Streszczenie

W rozdziale przedstawiona została spuścizna archiwalna dotycząca izb przemysłowo-handlowych na Ziemiach Odzyskanych zgromadzona w archiwach w Olsztynie, Opolu, Szczecinie i Wrocławiu. Prezentowane archiwalia omówiono pod kątem ich zawartości i ewentualnie przydatności do dalszych badań. Najwięcej miejsca poświęcono na opisanie archiwaliów Ekspozytury Izby Przemysłowo-Handlowej w Opolu. Tekst został również wzbogacony w przypisach o biogramy czołowych działaczy związanych z opisywanymi izbami przemysłowo-handlowymi i ich ekspozyturami.

Słowa kluczowe

- izby przemysłowo-handlowe
- Ziemie Odzyskane

Przypisy

[1] Zob. J. Dyliak, *Geografia Ziem Odzyskanych*, Toruń 1946, s. 12.

[2] J. Jasiński, *Kwestia pojęcia Ziemie Odzyskane*, [w:] *Ziemie Odzyskane 1945-2005 / Ziemie Zachodnie i Północne 1945-2005. 60 lat w granicach państwa polskiego*, red. A. Sakson, Poznań 2006, s. 16.

[3] Ibidem. Por. K. Jaworska, *Kościół Katolicki na Ziemiach Odzyskanych w latach 1948-1949 w świetle kroniki parafialnej z Chojnowa*, „*Perspectiva*” 2010, nr 2(17), s. 292 - 293.

[4] J. Jasiński, op. cit., s. 18 - 19.

[5] Ibidem, s. 21 - 22.

[6] Ibidem, s. 25.

[7] Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), *Zespół Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach. Ekspozytura w Opolu*, sygn. 9, k. 56.

[8] Ibidem, sygn. 10, k. 12.

[9] Adolf Józef Gozdawa Reutt (1910 - 2005), urodził się w Petersburgu i tam ukończył

gimnazjum. Pochodził z rodziny inteligenckiej. Był synem Bolesława, działacza gospodarczego i Otylii z domu Bem. Po powrocie do Polski, skończył wydział prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Czołowy działacz ONR, Akademika Polskiego i Falangi, jeden z autorów programu Narodowo-Radykalnego. W latach 1940 - 1945 w ścisłym kierownictwie konspiracyjnej organizacji Konfederacja Narodu, używał wówczas pseudonimów „Orkan”, „Welanowski”. Po zakończeniu II wojny światowej dyrektor, a następnie naczelnik Wydziału Osadnictwa Nierolniczego w Ministerstwie Ziem Odzyskanych. Był inicjatorem i jednym z pomysłodawców wydawania dwutygodnika „Osadnik na ziemiach Odzyskanych”, którego został pierwszym dyrektorem (od sierpnia 1946 r.). Był również autorem przepisów, które posłużyły do opracowania dekretu z 6 grudnia 1946 r. o przekazywaniu przez państwo mienia nierolniczego (Dz. U. nr 71, poz. 389). Przewidywalnie od przełomu 1946 i 1947 roku dyrektor Ekspozytury Izby Przemysłowo-Handlowej w Olsztynie. Po jej likwidacji dyrektor Poradni Zawodowej w Olsztynie. Członek Stowarzyszenia PAX i kierownik jej biura historycznego.

[10] <http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/wstep/65-408.pdf> [dostęp 26.06.2012].

[11] Stanisław Cecerko (1903 - 1965), ekonomista, działacz społeczny i gospodarczy. Urodzony w Dzieńkowiskach, na Wileńszczyźnie. Dzieciństwo spędził wraz z rodzicami w Sankt Petersburgu. W 1917 r. rodzina przeniosła się do Wilna. W roku 1920 jako ochotnik wstąpił do wojska i brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W latach 1928 -1931 studiował w Instytucie Nauk Handlowo-Gospodarczych w Wilnie. Jednocześnie odbywał praktyki a następnie pracował w Polskim Związku Eksporterów Bekonu i Artykułów Zwierzęcych. Odbył roczne stypendium w Stanach Zjednoczonych. W 1934 r. rozpoczął studia w Szkole Nauk Politycznych w Warszawie na Wydziale Nauk Politycznych. W latach 1946 - 1950 współzałożyciel i pierwszy prezes Związku Kupców Województwa Zachodniopomorskiego.

[12] Konstanty Leon Jacynicz (1889 - 1970), Kmdr-por. w st. sp. Ukończył gimnazjum w Mitawie i szkołę morską w Petersburgu. W latach 1918-1919 dowódca I baonu morskiego a podczas wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. dowódca pułku morskiego. W latach 1922 - 1929 szef wydziału wojskowego Komendy Generalnej R.P. w Gdańsku. Następnie dyrektor Biura Portu przedsiębiorstwa Gdynia-Ameryka i prezes koła marynarzy Związku Rezerwistów w Gdyni. 7 września 1939 r. został mianowany zastępcą Komendanta Straży Obywatelskiej w Gdyni. Aresztowany i osadzony w więzieniu, skąd zbiegł do Warszawy. W latach 1940 - 1944 w konspiracji: Komenda Główna Armii Krajowej - Oddział III (Operacyjno-Szkoleniowy) - Wydział Marynarki Wojennej "Alfa", "Ostryga", ps. Żmudzin, Leśniczy. Walczył w Powstaniu Warszawskim. Po wojnie powrócił na Wybrzeże i został wiceprezesem Sekcji Żeglugowo-Portowej w Izbie Przemysłowo-Handlowej w Szczecinie, a także zaangażował się w ruch spółdzielczy tworząc pierwsze spółdzielnie rybackie. Jednocześnie założył przedsiębiorstwo „Atom”, pierwszą prywatną firmę zajmującą się maklerstwem okrętowym w Szczecinie. „Atom” miał w latach 1945 - 1946 wyłączność na obsługę statków z wysiedlonymi przybywającymi do Szczecina. W 1950 roku po zlikwidowaniu

przedsiębiorstwa powrócił do pracy w spółdzielczości.

[13] Szerzej zob. Mity założycielskie powojennego Wrocławia, [w:] Przestrzenie komunikowania, red. I. Borkowski, K. Stasiuk-Krajewska, Wrocław 2009; http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35762,5709093,Ziemie_Odzyskane_i_miloscnicy_pokoju.html?as=2&startsz=x

[14] Dz. U. 1946 Nr 65, poz. 365.

[15] APO, Zespół Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach. Ekspozytura w Opolu, sygn. 9, k. 6 - 27.

[16] Stanisław Marian Waschko (1895 - 1984), syn Karola i Eugenii z Gailhoferów. Ukończył studia w Wyższej Szkole Handlowej w Petersburgu oraz Wydział Praw i Nauk Politycznych Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Od 1914 r. służył w Legionach Wschodnich, następnie został wcielony do wojska austriackiego. Potem wstąpił jako ochotnik do Wojska Polskiego i służył jako podporucznik pospolitego ruszenia. Od 1926 r. Dyrektor Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu i wykładowca w Wyższej Szkole Handlowej, której był również współorganizatorem. Poza tym pełnił liczne funkcje społeczne m.in. był współzałożycielem poznańskiego oddziału Ligi Morskiej i Kolonialnej, prezesem oddziału poznańskiego Stowarzyszenia Publicystów i Dziennikarzy Gospodarczych, członkiem zarządu Miejskiej Szkoły Handlowej, współzałożycielem Stowarzyszenia Polsko-Jugosłowiańskiego. Autor licznych artykułów i prac zwartych dotyczących kwestii gospodarczych.

[17] Józef Kawczyński (1892 - 1957), urodzony 5 kwietnia 1892 r. w Pińczynie, syn Teodora i Wiktorii z Trawickich. Ukończył gimnazjum w Krakowie a następnie studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podczas I wojny światowej służył w wojsku niemieckim. W latach 1919 - 20 był redaktorem Gazety Polskiej i kierownikiem Rady Pomorskiej na powiat wejherowski i pucki. W 1926 r. ukończył Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego. Kierownik gdyńskiego Wydziału Morskiego grudziądzkiej Izby Przemysłowo-Handlowej a po jej przeniesieniu Wicedyrektor Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdyni, Prezes gdyńskiego BBWR oraz wieloletni radny tego miasta do 1936 roku. Po II wojnie światowej do 1950 r. dyrektor reaktywowanej Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdyni.

[18] Waclaw Skrzywan (1898 - 1956), urodzony 1 listopada 1898 r. w Odessie, syn Tadeusza i Anny z Chałaczewiczów. Ukończył I Gimnazjum Państwowe w Odessie i studiował na tamtejszym uniwersytecie. W 1919 r. powrócił do Polski i rozpoczął studia na uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie a następnie na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, który ukończył w 1926 r. W latach 1929 - 1939 pracował w stworzonym przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu Instytucie Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen. Od 1937 r. przewodniczył Komisji ds. opracowania przewodnika po źródłach statystycznych Polskiego Towarzystwa Statystycznego. W latach 1940 - 1944 pracował w Wydziale Statystycznym Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie. Od 1945 r. rozpoczął współpracę z krakowską Izbą Przemysłowo-Handlową, jako naczelnik Wydziału Statystyki i Katastru a następnie konsultant. Od 1946 r.

był wykładowcą na Uniwersytecie Jagiellońskim i Wrocławskim. Był członkiem licznych organizacji społecznych i naukowych m.in. Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Polskiego Towarzystwa Matematycznego oraz Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.

[19] APO, Zespół Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach. Ekspozytura w Opolu, sygn. 10, k. 11 - 21.

[20] Dz. U. 1946 Nr 3, poz. 18.

[21] Dz. U. 1946 Nr 70, poz. 385.

[22] Dz. U. 1946 Nr 17, poz. 114.

[23] Dz. U. 1946 Nr 3, poz. 17.

[24] APO, Zespół Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach. Ekspozytura w Opolu, sygn. 10, k. 77 - 80.

[25] Dz. U. 1947 Nr 43, poz. 218.

[26] APO, Zespół Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach. Ekspozytura w Opolu, sygn. 12, k. 84 i nast.

[27] Monitor Polski 1948 Nr 62, poz. 374.

[28] APO, Zespół Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach. Ekspozytura w Opolu, sygn. 4, k. 4 i nast.

[29] APO, Zespół Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach. Ekspozytura w Opolu, sygn. 9, k. 29.

[30] Monitor Polski 1950 Nr 56, poz. 645.

[31] Zakład Narodowy im. Ossolińskich, sygn. 15535/II.

Bibliografia

Źródła

1. Sprawozdanie o stanie gospodarczym Dolnego Śląska oraz działalności Izby Przemysłowo-Handlowej we Wrocławiu w roku 1945/1946, Wrocław 1947.

Literatura

1. Białecki T., Encyklopedia Szczecina, Szczecin 1999.
2. Czy wiesz kto to jest?, t. I, red. S. Łoza, Warszawa 1938.
3. Czy wiesz kto to jest?, t. II, red. S. Łoza, Warszawa 1938.
4. Dylík J., Geografia Ziemi Odzyskanych, Toruń 1946.
5. Dziurzyński P., Osadnictwo rolne na Ziemiach Odzyskanych, Warszawa 1983.
6. Księga 60-lecia Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, red. J. Chumiński, Wrocław 2007.
7. Jankowski S., Przejmowanie i odbudowa przemysłu dolnośląskiego 1945-1949, Wrocław 1982.
8. Jaworska K., Kościół Katolicki na Ziemiach Odzyskanych w latach 1948-1949 w świetle kroniki parafialnej z Chojnowa, „Perspectiva” 2010, nr 2.

9. Lis M., Odbudowa podstaw gospodarki Śląska Opolskiego na przykładzie przemysłu (1945-1949), Opole 1978.
10. Mielczarek R., Techman R., Z życia i działalności Konstantego Leona Jacynicza (1890-1970), „Przegląd Zachodniopomorski” 1999, nr 4.
11. Poczet Rektorów Wyższej Szkoły Handlowej, Wyższej Szkoły Ekonomicznej i Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu 1947-2007, red. J.M. Soroka, Wrocław 2007.
12. Zarzycki A., Wielkopolska Izba Przemysłowo-Handlowa: tradycja i współczesność (1851-2001), Poznań 2001.
13. Ziemie Odzyskane 1945-2005 / Ziemie Zachodnie i Północne 1945-2005. 60 lat w granicach państwa polskiego, red. A. Sakson, Poznań 2006.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 3 stycznia 1946 r. o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej (Dz. U. 1946 Nr 3, poz. 17).
2. Ustawa z dnia 3 stycznia 1946 r. o zakładaniu nowych przedsiębiorstw i popieraniu prywatnej inicjatywy w przemyśle i handlu (Dz. U. 1946 Nr 3, poz. 18).
3. Ustawa z dnia 2 czerwca 1947 r. o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym (Dz. U. 1947 nr 43 poz. 218).
4. Ustawa z dnia 7 marca 1950 r. o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości (Dz. U. 1950 Nr 10, poz. 104).
5. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 lipca 1927 r. o izbach przemysłowo-handlowych (Dz. U. 1927 Nr. 67, poz. 591).
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 kwietnia 1946 r. w sprawie trybu postępowania przy przejmowaniu przedsiębiorstw na własność Państwa. (Dz. U. 1946 Nr 17, poz. 114).
7. Rozporządzenie Ministrów: Przemysłu oraz Apropowizacji i Handlu z dnia 30 października 1946 r. wydane w porozumieniu z Ministrami: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych w sprawie wykonania ustawy z dnia 3 stycznia 1946 r. o zakładaniu nowych przedsiębiorstw i popieraniu inicjatywy prywatnej w przemyśle i handlu. (Dz. U. 1946 Nr 70, poz. 385).
8. Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 31 października 1946 r. o księgach handlowych, uproszczonych i podatkowych, wydane co do §§ 2-11 w porozumieniu z Ministrami Przemysłu oraz Apropowizacji i Handlu. (Dz. U. 1946 Nr 65, poz. 365).
9. Uchwała Rady Państwa z dnia 30 czerwca 1948 r. o sposobie i trybie powoływania obywatelskich komisji podatkowych (M.P. 1948 Nr 62 poz. 374).
10. Zarządzenie Przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego z dnia 28 kwietnia 1950 r. w sprawie likwidacji izb przemysłowo-handlowych (M.P. 1950 Nr 56, poz. 645).

Internet

1. <http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/wstep/65-408.pdf>
2. http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35762,5709093,Ziemie_Odzyskane_i_milosnicy_pokoju.html?as=2&startsz=x
3. www.1944.pl/historia/powstancze-biogramy

Rozdział IV. Archiwalia izb dystryktowych w Generalnym Gubernatorstwie

Wstęp

Izby dystryktowe powstały w 1941 roku w Generalnym Gubernatorstwie w miejsce zniesionych izb przemysłowo-handlowych oraz izb rzemieślniczych. Izby rolnicze zostały bowiem w 1942 i 1943 roku przekształcone w dystryktowe biura agrarne (Distriktsagrarbüros). Faktycznie izby dystryktowe były przeobrażonymi izbami przemysłowo-handlowymi, do których włączono izby rzemieślnicze.

Przejęcie izb przemysłowo-handlowych przez Niemców nastąpiło we wrześniu 1939 roku. Izby już wtedy straciły swój samorządowy charakter. Okupanci usunęli prezesów izb, rozwiązali zarządy, zlikwidowali zebrania plenarne i sekcje radców. Pozostawili jedynie biura izb, ale narzucili im niemieckie, komisaryczne kierownictwo. Wobec szczupłości kadr, które były do dyspozycji okupantów, Niemcy obsadzali tylko stanowiska kierowników komisarycznych, zastępców oraz personel sekretariatu. Przedwojenni polscy dyrektorzy byli przymusowo zatrzymywani na stanowiskach, jako kierownicy działów lub szefowie polskiego personelu. Potem izby przemysłowo-handlowe zamieniły się w izby dystryktowe.

Izby dystryktowe również nie były instytucjami samorządu gospodarczego. Były to instytucje totalitarnej administracji państwowej. Faktycznie nie zrzeszały przedsiębiorców, ale wykonywały wobec nich zadania własne oraz zlecone przez władze okupacyjne. Przedsiębiorcy byli nie samorządowym podmiotem izb dystryktowych, ale przedmiotem ich działalności. Wykonywali decyzje izb i nie mogli ich zaskarżyć, gdyż Niemcy nie wprowadzili w Generalnym Gubernatorstwie sądów administracyjnych.

Izby dystryktowe mieściły się w strukturach okupacyjnej administracji Hansa Franka. Komisarzem danej izby zostawał gubernator dystryktu, który wyznaczał kierownika izby dystryktowej. Izby podzielone były na grupy główne: gospodarki przemysłowej i komunikacji; gospodarki żywnościowej i rolnictwa; gospodarki leśnej i drzewnej; pracy. Grupy główne dzieliły się z kolei na grupy branżowe, a te na grupy gospodarcze. Ponadto mogły funkcjonować podgrupy, pododdziały, ekspozytury (placówki zamiejscowe) i grupy powiatowe i grupy fachowe. Z izbami związane przymusowe zrzeszenia gospodarcze, zwane też związkami przedsiębiorstw danej branży. Izby dystryktowe zrzeszone były w Izbie Centralnej Gospodarki Ogólnej w Krakowie, która również była podzielona na grupy główne. Grupy główne

odpowiadały głównym wydziałom rządu Generalnego Gubernatorstwa, a cała struktura była silnie szierarchizowana.

Na terenie Generalnego Gubernatorstwa istniało pięć izb dystryktowych: w Krakowie, Lublinie, Lwowie, Radomiu (z ekspozyturą w Częstochowie) oraz Warszawie. Poza obszarem tematycznym rozdziału pozostają izby na terenach włączonych do III Rzeszy (np. Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu) oraz Litwy (Izba Przemysłowo-Handlowa w Wilnie).

W rozdziale omówiono archiwalia pięciu w/w instytucji:

1. Izba Dystryktowa w Krakowie
2. Izba Dystryktowa w Lublinie
3. Izba Dystryktowa we Lwowie
4. Izba Dystryktowa w Radomiu
5. Izba Dystryktowa w Warszawie

Izba Dystryktowa w Krakowie

Zespół Izby Centralnej Gospodarki Ogólnej w Krakowie się nie zachował. Istnieje w Archiwum Państwowym w Krakowie zespół Grupy Głównej Gospodarki Przemysłowej i Komunikacji Izby Centralnej (nr zespołu 1252, nazwa zespołu: Grupa Główna "Gospodarka Przemysłowa i Ruch" w Izbie Centralnej dla Ogólnej Gospodarki w Generalnym Gubernatorstwie). Zawiera on jednak tylko niekompletny wykaz sklepów detalicznych. Mimo wszystko można dzięki temu lepiej poznać sposób układania katastru przedsiębiorstw.

Interesujący jest natomiast zespół o numerze 319: Grupa Główna "Gospodarka Przemysłowa i Ruch" w Izbie Okręgowej dla Gospodarki Ogólnej w Krakowie (Hauptgruppe Gewerbliche Wirtschaft und Verkehr in der Distriktskammer für die Gesamtwirtschaft in Krakau). Obejmuje on akta Grupy Głównej Gospodarki Przemysłowej i Komunikacji Izby Dystryktowej w Krakowie. Liczy on 38 metrów bieżących akt i 669 jednostek. Korzystać należy z inwentarza książkowego, który podany jest również w bazie SEZAM. Obok warszawskich akt Grupy Głównej "Gospodarka Przemysłowa i Komunikacja" oraz Grupy Głównej "Gospodarka Żywnościowa i Rolnictwo" zespół krakowski stanowi najważniejszy zbiór archiwalny wykorzystywany do badań nad izbami dystryktowymi Generalnego Gubernatorstwa. Należy jednakże przestrzec czytelników zamierzających korzystać z tego zespołu, że charakteryzuje się ogromną, nawet jak na polskie zwyczaje, komasacją dokumentów w teczkach. Niektóre liczą bowiem po 1 500 stron.

Zespół ten obejmuje także akta polskiej Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, w tym - co bardzo ważne - z września 1939 roku. Włożono tam nie tylko korespondencję z nowymi władzami niemieckimi, ale też obszerne wykazy przedsiębiorstw według branż, ulic i numerów domów miasta Krakowa,

co jest niezwykle cennym źródłem historycznym. Wśród obszernych dokumentów krakowskich znaleźć można między innymi pisma z Izby lubelskiej. Akta te są także wyśmienitym źródłem dla poznania codziennej działalności biur izb dystryktowych i grup głównych, niemieckiej polityki powierniczej, "aryzacji" firm i wywłaszczania Żydów. Interesujące są także wątki dotyczące aresztowania polskiego dyrektora Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie Henryka Mianowskiego, czy skomplikowanych relacji polsko-żydowskich. Nieocenione okazują się miesięczne sprawozdania z lat 1941 - 1944.

Istotne są ponadto dwie kwestie: w aktach grupy głównej znajdują się po pierwsze komplety okólników i zarządzeń wysyłanych przez rząd Generalnego Gubernatorstwa i grupy główne; a po drugie pisma z innych izb przesyłane trybem obiegowym. Dzięki temu wiadomo, jak wyglądała polityka rządu wobec izb dystryktowych oraz grup głównych (gdyż wszystkie dostawały identyczne wytyczne), a ponadto, co działo się w innych izbach i grupach głównych. Przykładowo to z akt krakowskich można się dowiedzieć, że 6 kwietnia 1940 roku urzędowanie w Lublinie rozpoczął pierwszy niemiecki komisarz kierownik lubelskiej Izby Przemysłowo-Handlowej^[1].

Dodatkiem do zespołu Grupy Głównej jest spuścizna Henryka Kapiszewskiego, znanego badacza akt Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie. Chodzi o zespół numer 667/15: "Kapiszewski Henryk - prace dot. Związku Harcerstwa Polskiego w Niemczech oraz Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie"^[2]. Spuścizna liczy jedynie 5 jednostek archiwalnych.

Ponadto kwerendę uzupełniającą należy przeprowadzić w zespole Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1945 - 1950 (nr zespołu 731). Co do zasady zawiera on akta powojenne, ale sądzić należy, że dostarczy dodatkowych informacji na temat funkcjonowania Izby w czasie II wojny światowej. Liczy ogółem 527 jednostek, co daje 36 metrów bieżących akt i posiada inwentarz książkowy opublikowany w bazie SEZAM. Uzupełnieniem są spisy ludności w bazie ELA. Jest to 28 rekordów dotyczących wykazów radców, biegłych i rzeczoznawców, jak również właścicieli firm i zakładów przemysłowych.

Izba Dystryktowa w Lublinie

Zespół Izby Dystryktowej w Lublinie się nie zachował. Dlatego - będąc w Archiwum Państwowym w Lublinie - należy sięgać do zespołu Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie 1929 - 1951 (nr zespołu 640). Liczy 6 metrów bieżących akt, 623 jednostki i posiada inwentarz książkowy.

Zastrzec trzeba, iż zespół ten zawiera w 90 % lub nawet 95 % tylko akta powojenne od momentu reaktywacji Izby w 1944 roku do likwidacji w 1950 roku. Na jego podstawie autor rozdziału przygotował rozprawę

doktorską pt. "Izba przemysłowo - handlowa w Lublinie 1944 - 1950. Studium z dziejów samorządu gospodarczego", obronioną na Wydziale Prawa i Administracji UMCS w Lublinie pod kierunkiem prof. dra hab. Wojciecha Witkowskiego. Naturalnie w zespole Izby znajdują się wzmianki o jej sytuacji okupacyjnej, na przykład w sprawozdaniach z lat 1944 - 1945, korespondencji w sprawach przedwojennych publikacji, wymiany pism z kupiectwem, Okręgową Komisją Badania Zbrodni Niemieckich, protokołach zebrań itp. Drobne, acz ciekawe druki zachowały się na odwrotach kartek używanych po wojnie, na przykład zawiadomienia urzędu ds. gospodarowania. Kapitałnymi i nieznanymi źródłami są dzienniki kasowe i dzienniki korespondencyjne (sygn. 48, 49 i 52). Stanowią one diariusz losów Izby w czasie wojny. Jako przykład wystarczą wpisy z początku września 1939 roku (sygn. 48):

- * 1 września - dotacja na rzecz Szkoły Polskiej Macierzy Szkolnej w Dąbrowie Dolnej,
- * 2 września - zakup 4 worków,
- * 4 września - wprawienie sześciu szyb,
- * 5 września - zakup 30 mb drelichu na zasłony (w międzyczasie opłacono rachunki za wodę i światło),
- * 7 września - wpłaty na rachunek Urzędu Skarbowego, odbiór druków w sklepie papierniczym J. i W. Cholewińskich,
- * 8 września - wypłata gotówki dla syna Czesława Klarnera, kupno benzyny na wyjazd dyrektora Kryńskiego do Równego, konserw od firmy Poels dla pracowników, 20 tamponów przeciwgazowych i 25 sienników, podparcie stropu w budynku Izby.

W inwentarzu książkowym pojawiają się drobne błędy, a tytuły niektórych jednostek nie odpowiadają treści. Chodzi przede wszystkim o sygnatury 309 - 331. W teczkach o numerach 130 i 139 znajdują się dokumenty ze zjazdów izb, rozmaita korespondencja oraz akta personalne. Drobne niezgodności między tytułami teczek a zawartością pojawiają się też w innych jednostkach. Ogromną zaletą dla badacza tego zespołu jest to, że w pełni odzwierciedla układ dokumentów Izby, jaki istniał w momencie jej likwidacji. Tak, jak został przejęty, tak został zinwentaryzowany, a każdy z działów (każda z serii akt) odpowiada komórce biura Izby, która się danymi sprawami zajmowała. To, że archiwistom udało się zachować ten układ jest niezwykle wygodne dla korzystających z ich pracy naukowców.

Dla poznania realiów gospodarki niemieckiej na terenie Lublina warto zajrzeć do trzech innych zespołów: akt miasta Lublina, starostwa miejskiego oraz urzędu gubernatora dystryktu. Pierwszy to Akta miasta Lublina 1939 - 1944 (nr zespołu 22). Łącznie na te lata przypada 353 jednostek i 3,7 metra bieżącego akt. Dla pewności można w nim przejrzeć skorowidz pracodawców

i daniny samorządowe. Brak jest informacji o budynku Izby przy ul. Okopowej 5 w wykazie szkód wojennych w budynkach oraz rejestrze budynków uszkodzonych. Może to oznaczać, że zarówno siedziba Izby przy ul. Okopowej, jak i kamienica Funduszu Emerytalnego przy Chopina 17 / Okopowej 18 nie zostały uszkodzone w 1939 roku. Wiadomo natomiast, że w budynku Funduszu zakwaterował się Wehrmacht (sygn. 388).

Następny zespół to Starostwo miejskie w Lublinie 1939 - 1944 (nr zespołu 499). Jednak - jak się okazało - zawiera on akta zarówno niemieckiego starostwa grodzkiego w Lublinie (Stadthauptmannschaft Lublin), jak i dotyczące starostwa powiatu lubelskiego (Kreishauptmannschaft Lublin - Land). Łącznie obejmuje 191 jednostek i prawie metr bieżący akt. Posiada inwentarz ksiązkowy. Interesujące są sprawozdania sytuacyjne (sygn. 8 i 80), w których opisywano degenerację gospodarki wojennej pod rządami Rzeszy. Jasno z nich wynika, iż lokalni urzędnicy hitlerowscy mieli pełną świadomość nienormalnych realiów, jakie sami stworzyli i w jakich musieli się poruszać. Pod sygnaturą 18 znaleźć można dokumenty z kartoteki volksdeutsch`ów na temat rodziny jednego z przedwojennych radców Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie reprezentującego wołyńskie środowisko kupieckie. Zestawienia używanych na terenie Lublina pojazdów samochodowych (sygn. 82) mogą uściślać wiedzę historyków na temat okresów urzędowania niemieckich kierowników komisarycznych. Warto też przestudiować sprawozdania roczne Urzędu ds. Gospodarki (Amt für Wirtschaft). Ogółem w inwentarzu zarejestrowano 40 jednostek tego urzędu.

Kolejnym zespołem jest Urząd Okręgu Lubelskiego 1939 - 1944 (Amt des Distrikts Lublin - Landamt). Należy zwrócić uwagę, że nazwa tego zespołu jest myląca. Powinna brzmieć "Urząd Gubernatora Dystryktu Lublin". Gdyby przyjąć taką tytulaturę jak obecna, to analogicznie Urząd Wojewódzki w Lublinie, zwałby się Urzędem Województwa Lubelskiego. Zespół nosi numer 498, liczy 1878 jednostek i ok. 14 metrów bieżących akt. Jeśli chodzi o szczegóły, to w teczkach spraw osobowych (sygn. 54 i 55) znajduje się podanie niejakiego Wülffinga o zatrudnienie w Izbie, ale nie wiadomo, czy Izba go przyjęła. Korespondencja z grupami głównymi zamieszczona jest wśród okólników i zarządzeń (sygn. 57 i 58). Sygnatury 61 - 65 nie przynoszą wzmianek o Izbie Dystryktowej, a o sprawach rolnictwa, policji, Ukraińców, osiedlania volksdeutschów, prądu, wywozu śmieci itp. Z miesięcznych sprawozdań sytuacyjnych starostów (sygn. 66 - 68) najciekawsze są z 1943 roku, ponieważ przynoszą sporo wiadomości na temat handlu. Warto zacytować kilka przykładowych zdań: "Coraz bardziej widać, że <<na lewo>> jest do dostania wszystko, a na legalnym rynku nic"^[3] albo "Sklepy, które według wykazywanych obrotów nie są zdolne do życia, muszą używać sklepu jako przykrywkę do handlu nielegalnego i machlojek"^[4].

Przydatnym mogą być plany aktowe (sygn. 1) oraz wykazy telefonów (sygn. 2), gdyż pokazują strukturę organizacyjną oraz obsadę personalną niemieckich urzędów. Pod sygnaturą 3 umieszczono pismo komisarycznego kierownika Izby lubelskiej dra Franke do szefa urzędu gubernatora dystryktu z 10 lipca 1942 r. w sprawie założenia dystryktowego zrzeszenia turystycznego (Distriktsfremdenverkehrsverband). Jego korespondencja w sprawach zatrudniania volksdeutschów zawarta jest w teczce sygn. 23. W jednostkach dotyczących budżetów raczej wzmianek o Izbie Dystryktowej się nie znajdzie. Natomiast dwie sygnatury bezwzględnie zasługują na uwagę: sygnatura 697 ("Arbeitgeber und Arbeitnehmerverbände im Distrikt Lublin"), gdzie jest zgromadzona korespondencja na temat likwidacji polskich zrzeszeń przemysłowych i stowarzyszeń kupieckich^[5]. Następnie kartoteka volksdeutschów - sygnatura 199. Karty 139 - 147 zawierają informacje na temat wpisu na listę volksdeutschów przedwojennego lubelskiego radcy Izby oraz jego rodziny. Ten znany przedwojenny działacz endecki i przemysłowiec o antysemitycznych poglądach, we wrześniu 1939 roku przejął funkcję kierownika Izby, a następnie przekazywał władzom niemieckim dane polskich przedsiębiorców. Obie te sygnatury potwierdzają informacje Izby z akt powojennych na temat jego postępowania w czasie okupacji. Ponadto można na ich podstawie zaobserwować spory urzędnicze między funkcjonariuszami niemieckiej biurokracji.

Poza tym w Archiwum Państwowym w Lublinie, w zespole Lubelski Międzykomunalny Związek Elektryfikacyjny "Lubzel" w Lublinie (nr zespołu 676) jest jedna teczka "Korespondencja z Główną grupą gospodarki w Rządzie GG w sprawie Zakładu A-Betrieb" (sygn. 34). Dla pewności można przejrzeć pozostałe teczki okupacyjne od sygnatury 34 wzwyż. Zespół posiada inwentarz książkowy, co pozwala na szybkie zorientowanie się wśród 205 jednostek i 1,9 metra bieżącego akt.

Informacje o wojennych historiach lubelskich przedsiębiorców znaleźć można w zespole Urząd Wojewódzki Lubelski 1944 - 1950. Wydział Przemysłu (nr zespołu 698). Z tym, że seria akt Wydziału Przemysłu liczy aż 625 jednostek, ale również posiada inwentarz książkowy.

Być może wzmianki o personaliach zawarte są w aktach zespołu Giełda Zbożowo-Towarowa w Lublinie (nr zespołu 643). Są tam zgromadzone głównie akta powojenne. Poza protokołami rady giełdowej nie ma ściśle rozumianych akt przedwojennych. Giełda w czasie II wojny światowej nie funkcjonowała. Zespół jest zinwentaryzowany i wyposażony w inwentarz książkowy.

Prawdziwym odkryciem są natomiast - liczące 121 jednostek - akta Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zamościu (zespół: Stowarzyszenie Kupców Polskich Oddział w Zamościu 1927 - 1949, nr zespołu 1021 - Archiwum

Państwowe w Zamościu). Stowarzyszenie w czasie okupacji weszło w skład administracji okupacyjnej jako Kreisgruppe Handel Zamość (grupa powiatowa handlu). Podlegało Grupie Głównej Gospodarka Przemysłowa i Komunikacja Izby Dystryktowej w Lublinie. Sygnatury 7 i 8 zawierają imienne wykazy pracowników oraz personelu sklepów. Obok dokumentów okupacyjnych, protokołów oraz sprawozdań mogą być ważnym źródłem historycznym. Zespół posiada inwentarz książkowy.

Jeśli chodzi o inne źródła do okresu okupacji przechowywane na terenie województwa lubelskiego, do których autor dotarł w trakcie kwerendy, to można wspomnieć o zbiorach specjalnych Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie. W zespole: "Dokumenty rodziny Remiszewskich z lat 1928 - 1949 i materiały różne" zachowała się legitymacja cechowa H. Remiszewskiej. Z niej i innych tego typu pokrewnych dokumentów wynika, że rzemieślnicy, jak przed wojną, należeli do cechów, a okupanci nie trzymali się jednolitego nazewnictwa tworzonych instytucji rzemieślniczych mimo, iż były takie same we wszystkich dystryktach. W Lublinie, grupa "Rzemiosło" w Grupie Głównej Gospodarka Przemysłowa i Komunikacja, to w praktyce przedwojenna Izba Rzemieślnicza, działająca pod niemieckim kierownictwem. Natomiast w Radomiu grupę branżową "Rzemiosło" zwano "Okręgowym Wydziałem Rzemieślniczym Radom".

Izba Dystryktowa we Lwowie

Na obecnym etapie badań autor nie ma wiedzy na temat zespołu Izby Dystryktowej we Lwowie. Kwerenda zasobów internetowych wykazała, iż w Deutsches Historisches Museum (<http://www.dhm.de/>) umieszczono tymczasowy dowód (Vorläufiger Ausweis) wystawiony przez Izbę Dystryktową we Lwowie, grupę Rzemiosło dla Mendla Wanga zamieszkującego w Stryju^[6]. Treść dokumentu potwierdza tezę, że Grupa Rzemiosło była po prostu dawną Izbą Rzemieślniczą.

Izba Dystryktowa w Radomiu

W radomskim archiwum przechowywany jest zespół nr 1283: Izba Dystryktowa: Główna Grupa Gospodarki Wyżywienia Rolnictwa Radom. Łącznie jest to 10 jednostek. Zespół ten w zasadzie nie zawiera akt radomskiej Izby Dystryktowej, lecz kilka teczek radomskiej grupy głównej "Gospodarka Żywnościowa i Rolnictwo" oraz akta Centralnego Urzędu Rolniczego i spółdzielni mleczarskich. Brak jest też danych archiwalnych na temat ekspozytury w Częstochowie. W tym przypadku należy opierać się na źródłach czasopiśmienniczych oraz drukowanych (biuletynach itp.).

Z ciekawości można obejrzyć obwieszczenie dotyczące deklaracji w sprawie nabycia kart przemysłowo-podatkowych na rok 1941 w dystrykcie

radomskim - chodzi o sygnaturę 373 w zespole numer 1192, seria numer 7: polityka gospodarcza. Jako, że druków ulotnych w zasobach radomskiego archiwum zachowało się bardzo dużo, warto przejrzeć cały inwentarz zespołu "Zbiór afiszów, plakatów i druków ulotnych z lat 1939-1945", liczącego 700 jednostek.

Izba Dystryktowa w Warszawie

Do badań nad Izbą Dystryktową w Warszawie podstawowe (i chyba jedyne) są dwa zespoły: 1) Grupy Głównej Gospodarki Przemysłowej i Komunikacji, 2) Grupy Głównej Gospodarki Żywnościowej i Rolnictwa. Oba przechowywane są w Archiwum Państwowym m. st. Warszawy. Oprócz nich badacze mają do dyspozycji zespół Niemieckiej Izby Handlowej na Polskę.

Zespół "Grupa Główna Gospodarka Przemysłowa i Ruch w Izbie Okręgowej dla Gospodarki Ogólnej w Warszawie" (nr zespołu 496) liczy 285 jednostek. Mieści korespondencję w bieżących sprawach przedsiębiorstw, a także ciekawe sprawozdania z inspekcji zrzeszeń kupieckich z Sokołowa i okolic, a przecież tereny te znajdowały się przed wojną w granicach województwa lubelskiego.

Na akta zespołu numer 1381 "Grupa Główna Wyżywienia i Rolnictwa w Izbie Okręgowej dla Gospodarki Ogólnej w Warszawie" składa się 110 jednostek. Akta te zawierają zarządzenia i pisma okólne, korespondencję bieżącą w sprawach grup głównych, sprawozdania, dokumenty personalne, projekty aktów prawnych, budżety, informacje o przedsiębiorstwach i związkach przymusowych zakładów przemysłowych.

Oba zespoły mają opracowane bardzo przydatne inwentarze książkowe i przynoszą bogate informacje na temat codziennej działalności okupacyjnej biurokracji gospodarczej.

Jeśli chodzi o **Niemiecką Izbę Handlową na Polskę**, to jej akta umieszczono w zespole numer 1393. Z tym, że są w nim nie tylko akta Niemieckiej Izby Handlowej na Polskę, ale i na przykład Centrali Handlu Zagranicznego. Interesująca jest korespondencja w sprawach bieżących firm z terenu Generalnego Gubernatorstwa oraz organizacyjnych z grupami głównymi poszczególnych izb dystryktowych. Zespół jest wyposażony w inwentarz książkowy.

Akta o ogólnym charakterze, które mogą być pomocne do prowadzenia badań nad izbami dystryktowymi odszukać można w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Polecić należy takie zespoły jak: 1) Armia Krajowa 1942 - 1945; 2) Delegatura Rządu RP na Kraj 1940 - 1945; 3) Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie 1944 - 1950; 4) Ośrodek Informacyjny Generalnego

Gubernatorstwa w Berlinie 1940 - 1943; 5) Rząd Generalnego Gubernatorstwa 1939 - 1945.

W aktach Armii Krajowej (numer zespołu 1326) odnaleźć można raporty o zakładach przemysłowych, instrukcje i materiały wywiadowcze, projekty aktów prawnych opracowywanych w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego, plany organizacji przemysłu po wojnie itp. Pokazują zainteresowanie AK sprawami przemysłu, rozpracowanie wywiadowcze zakładów przemysłowych na terenie Generalnego Gubernatorstwa oraz memoriały o planach budowy ustroju powojennego. Przydatne będą raczej dla osób zainteresowanych historią doktryn politycznych i prawnych, niż badacza administracji okupacyjnej. Zespół jest zinwentaryzowany i zmikrofilmowany.

Inny charakter posiadają akta Delegatury Rządu RP na Kraj. Tam zawarte są konkretne sprawozdania sytuacyjne i raporty, notatki i kopie pism administracji Hansa Franka. Znowu pojawiają się znane z akt Armii Krajowej memoriały i projekty przebudowy ustroju powojennej Polski. Na uwagę zasługuje projekt wprowadzenia podatku od zysków wojennych, zawarty w materiałach Departamentu Skarbu. Departament ten był bowiem kierowany przez Czesława Klarnera - prezesa Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie. Analogiczny podatek od wzbogacenia wojennego wprowadzili komuniści dekretem z 13 kwietnia 1945 roku^[7]. Zespół również jest zinwentaryzowany i zmikrofilmowany.

Niefortunnie dla badaczy w 1949 roku na makulaturę oddano okupacyjne akta Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie^[8]. Zresztą z powojennych akt Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie naukowiec raczej niewiele się dowie o działalności okupacyjnej Izby Dystryktowej; może nieco o losach polskich pracowników samorządu przemysłowo-handlowego. Dla jasności podać można dane zespołu: numer zespołu 259, 1610 jednostek, 28 metrów bieżących akt.

Kolejny zespół to Ośrodek Informacyjny Generalnego Gubernatorstwa w Berlinie (nr zespołu 113, nazwa niemiecka: Werbestelle des Generalgouvernements). Posiada inwentarz książkowy i liczy 69 jednostek. Tam złożono korespondencję z grupami głównymi i co ważne schematy organizacyjne wraz z obsadą personalną. Natknąć się można też na kuriozalne przejawy codziennego życia hitlerowskich urzędników. Przykładowo na takie oto zakończenia listów urzędowych "Mit besten Grüßen und Heil Hitler bin ich. Ihr sehr ergebner"^[9].

Ostatni z przebadanych zespołów to Rząd Generalnego Gubernatorstwa w Krakowie (nr zespołu 111). Zespół posiada inwentarz kartkowy i liczy 33 metry bieżące akt. Z punktu widzenia historyka samorządu gospodarczego interesujące mogą być akta ogólne, sekretariatu stanu, projekty aktów

prawnych, okólniki i zarządzenia, materiały Głównego Wydziału Gospodarki i Głównego Wydziału Finansów.

W łowickim oddziale Archiwum Państwowego m. st. Warszawy przechowywany jest zespół Powiatowa Grupa Rzemiosł na powiat łowicki w Łowiczu (nr zespołu 356), inaczej mówiąc **Grupy Powiatowej Rzemiosła w Łowiczu**, która podlegała Grupie Głównej Gospodarka Przemysłowa i Komunikacja Izby Dystryktowej w Warszawie. Posiada inwentarz książkowy oraz 84 jednostki archiwalne. Daje obraz funkcjonowania lokalnej grupy powiatowej rzemiosła z terenu Generalnego Gubernatorstwa, na podobnej zasadzie, jak akta zamojskiego Stowarzyszenia Kupców - lokalnej grupy powiatowej handlu. Te dwa zespoły - łowicki i zamojski uzupełniają informacje wyniesione z akt szczebla dystryktowego trzech wspomnianych grup głównych z Krakowa i Warszawy. Warto dodać, że akta łowickie na forum naukowym zaprezentował Marek Wojtylak - kierownik archiwum.

Perspektywy badawcze

Można więc stwierdzić, iż perspektywy badawcze dla osób zainteresowanych izbami dystryktowymi są znaczące. Nie badano archiwaliów okupacyjnych Izby lwowskiej, ani realiów gospodarczych ziem włączonych do Komisariatu Rzeszy Wschód. Nie zastanawiano się nad okupacyjnymi losami Izby w Wilnie. Brakuje badań porównawczych nad działalnością izb niemieckich na terenach wcielonych do Rzeszy - zwłaszcza w Katowicach, Łodzi i Poznaniu z izbami dystryktowymi w Generalnym Gubernatorstwie. Potrzebne są kompleksowe badania nad udziałem polskiego personelu izb w pracach Polskiego Państwa Podziemnego, gdyż informacji jest wiele, ale są rozproszone. Wiemy zbyt mało o wsparciu świadczonym przez polskich działaczy samorządu przemysłowo-handlowego Radzie Głównej Opiekuńczej oraz Żydom. Potrzebna jest monografia opisująca administrację i gospodarkę Generalnego Gubernatorstwa, która uzupełniłaby spostrzeżenia dotychczasowych badaczy okresu wojny i okupacji. Ze swej strony autor pracuje właśnie nad książką poświęconą izbom dystryktowym i grupom głównym. Nie ma przetłumaczonych na język polski pamiętników Niemców, którzy pracowali w aparacie Hansa Franka. Znamy relacje polskie, ukierunkowane na martyrologię, partyzantkę i walkę podziemną; brakuje jednak spojrzenia tej drugiej strony wojennego dramatu. Ludzi - urzędników, zwykłych biurokratów, realizujących na co dzień wytyczne polityki Hitlera. Ich narracja niewątpliwie wzbogaciłaby nasz punkt widzenia.

Streszczenie

W rozdziale omówiono archiwalia izb dystryktowych działających na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Skupiono się na aktach zgromadzonych w archiwach krakowskich, lubelskich, radomskich oraz warszawskich (Archiwum Akt Nowych, Archiwum m. st. Warszawy). Za najważniejsze należy uznać zespoły grup głównych w Warszawie oraz Krakowie, jak również dwa lokalne zespoły w Łowiczu oraz Zamościu - grup powiatowych rzemiosła oraz handlu. Przedstawiono także perspektywy badawcze na tym polu.

Słowa kluczowe

- Generalne Gubernatorstwo
- izby dystryktowe

Przypisy

- [1] Zob. pismo komisarycznego kierownika Izby lubelskiej dra H. Ganske do Izby krakowskiej z 9 kwietnia 1940 roku (sygn. 35).
- [2] Autor spotkał się też z innym oznaczeniem tego zespołu: IT 1861.
- [3] Zob. sprawozdanie starosty kraśnickiego z 1 marca 1943 r. (sygn. 68, k. 181).
- [4] Zob. sprawozdanie starosty krasnostawskiego z 4 marca 1943 r. (sygn. 68, k. 205).
- [5] Dla uzupełnienia można sięgnąć do akt spod sygnatury 84.
- [6] GOS-Nr. DZZ10924, Inventarnr. Do2 89/1008.34.
- [7] Dekret z dnia 13 kwietnia 1945 roku o nadzwyczajnym podatku od wzbogacenia wojennego, Dz. U. 1945 Nr 13, poz. 72.
- [8] Sygn. 54, k. 3.
- [9] Sygn. 41, k. 17.

Bibliografia

Akty prawne

1. Dekret z dnia 13 kwietnia 1945 roku o nadzwyczajnym podatku od wzbogacenia wojennego, Dz. U. 1945 Nr 13, poz. 72.

Literatura uzupełniająca

1. Battaglia R., Dzieje Gospodarcze Okręgu Krakowskiego Izby P-H w stuleciu 1850 - 1950. Wydawnictwo pamiątkowe na jubileusz stulecia istnienia Izby Przemysłowo- Handlowej w Krakowie, Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, Kraków 1950.
2. Dąbrowski K., Izba Centralna Gospodarki Ogólnej, izby dystryktowe i grupy główne w Generalnym Gubernatorstwie, jako instytucje niemieckiej administracji gospodarczej w latach 1941 - 1944, "Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Ekonomii Wyższej Szkoły Humanistyczno - Przyrodniczej

w Sandomierzu" 2006, zesz. 3.

3. Dąbrowski K., Izby dystryktowe w Generalnym Gubernatorstwie - powstanie i charakter ustrojowy, [w:] Państwo - Prawo - Polityka. Księga poświęcona pamięci Profesora Henryka Groszyka, red. M. Chrzanowski, J. Kostrubiec, I. Nowikowski, Lublin 2012.

4. Das Generalgouvernement, red. M.F. du Prel, Würzburg 1942.

5. Das Generalgouvernement. Seine Verwaltung und seine Wirtschaft. Sammlung von Vorträgen der ersten wissenschaftlichen Vortragsreihe der Verwaltungsakademie des Generalgouvernements, red. J. Bühler, Kraków 1943.

6. Kapiszewski H., Odrębność zespołowa akt Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie z okresu okupacji, "Archeion" 1965, t. 42.

7. Kiełbicka A., Izba Przemysłowo - Handlowa w Krakowie 1850 - 1950, Kraków 2003.

8. Lasch K., W dniu otwarcia Izby Przemysłowo-Handlowej dla Dystryktu Radomskiego, "Wydawnictwo Informacyjne Izby Przemysłowo-Handlowej dla Dystryktu Radomskiego" 1940, nr 1.

9. Musiał B., Deutsche Zivilverwaltung und Judenverfolgung im Generalgouvernement. Eine Fallstudie zum Distrikt Lublin 1939 - 1944, Wiesbaden 1999.

10. Pospieszalski K.M., Hitlerowskie "prawo" okupacyjne w Polsce, cz. 2: Generalna Gubernia. Wybór dokumentów i próba syntezy, "Documenta Occupationis" t. 6, Poznań 1958.

11. Rajca Cz., Walka o chleb 1939 - 1944. Eksploatacja rolnictwa w Generalnym Gubernatorstwie, Lublin 1991.

12. Ratyńska B., Ludność i gospodarka Warszawy i okręgu pod okupacją hitlerowską, Warszawa 1982.

13. Sikorski B., Handel Warszawy okupacyjnej, "Studia Warszawskie" 1971, t. 7, seria: "Warszawa lat wojny i okupacji 1939 - 1944", zesz. 1.

14. Sikorski B., Historia handlu na ziemiach polskich i zachodniej słowiańszczyzny, t. 5: Historia form zrzeszeniowych, Warszawa 1956.

15. Wojtylak M., Pozostałość aktowa rzemiosła z II wojny światowej na Mazowszu na przykładzie dokumentacji Powiatowej Grupy Rzemiosł na powiat łowicki w Łowiczu, "Archiwista Polski" 2003, nr 4.

16. Wojtylak M., Pozostałość aktowa rzemiosła z czasów II wojny światowej w zasobie archiwum w Łowiczu, "Rocznik Mazowiecki" 2003, t. 15.

17. Zachuta L., Zdebski A., Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850 - 2000. Monografia jubileuszowa z okazji 150 rocznicy powstania Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, Kraków 2000.

Rozdział V. Archiwalia pruskich izb handlowych oraz izb gospodarczych III Rzeszy

Wstęp

Izby przemysłowo-handlowe zakładane były w Niemczech w XIX wieku niezależnie w poszczególnych państwach niemieckich. W 1849 roku na fali zmian politycznych po Wiośnie Ludów powstała Izba Handlowa w Bremie (Handelskammer in Brema). W 1867 roku utworzono Izbę Handlową w Hamburgu (Handelskammer in Hamburg). Pruskie izby otwierano stopniowo: w Poznaniu w 1851 roku, a w Berlinie dopiero w 1902 roku. W 1924 roku przemianowano w Prusach izby handlowe na izby przemysłowo-handlowe. W latach 1933 - 1934 przeprowadzono pierwsze zmiany ustroju niemieckich izb celem podporządkowania ich hitlerowskiej administracji. Powołano wówczas centralną Izbę Gospodarczą Rzeszy (Reichswirtschaftskammer). W 1943 roku zaprowadzono jeszcze silniejszą centralizację, wprowadzając okręgowe izby gospodarcze (Gauwirtschaftskammer). Okręgowe izby gospodarcze scalały izby przemysłowo-handlowe oraz izby rzemieślnicze. Dzieliły się na grupy główne, grupy gospodarcze i inne podjednostki - na podobny sposób uczyniono to z izbami dystryktowymi w Generalnym Gubernatorstwie. Można dodać, iż w toku II wojny światowej wywiad przemysłowy Armii Krajowej, analizując organizację przemysłu na terenie III Rzeszy, doszedł do wniosku, iż tamtejsze grupy gospodarcze izb gospodarczych stały się w praktyce państwowymi zjednoczeniami przedsiębiorstw^[1].

Na terenie Rzeszy powołano około 40 okręgowych izb gospodarczych^[2]. Po II wojnie światowej w RFN reaktywowano izby przemysłowo-handlowe, pozostawiając szczegółowe regulacje ustawodawstwu krajowemu. Natomiast w Niemieckiej Republice Demokratycznej utworzono izby w 1946 roku, po jednej w każdym landzie w miejsce zniesionych hitlerowskich izb okręgowych. W 1949 roku odebrano im kompetencje wobec spółdzielni i zakładów uspołecznionych. W marcu 1953 roku zostały rozwiązane. Jednak po śmierci Stalina i powstaniu robotniczym rychło powrócono do koncepcji izb przemysłowo-handlowych, jako instytucji kontroli nad pozostającymi - mimo budowy socjalizmu - resztkami prywatnego handlu, usług i przemysłu. W sierpniu tego samego roku stworzono w Berlinie na szczeblu centralnym Izbę Przemysłowo-Handlową Niemieckiej Republiki Demokratycznej (Industrie- und Handelskammer DDR). W okręgach (Bezirke), które zastąpiły landy po reformie podziału terytorialnego tworzone dyrekcje okręgowe

(Bezirksdirektionen). Instytucje te podporządkowane były Państwowej Komisji Planowania (Staatliche Plankommission).

Na fali odwilży w 1958 roku ograniczono centralizację i przekształcono dyrekcje okręgowe w okręgowe izby przemysłowo-handlowe. Na początku lat siedemdziesiątych wskutek powrotu do polityki nacjonalizacyjnej znacząco zmniejszyła się liczba prywatnych przedsiębiorstw podlegających izbom. W 1983 roku zmieniono ich nazwę z "Industrie- und Handelskammer" na "Industrie- und Gewerbekammer". W 1990 roku - analogicznie jak w Polsce ustawa "Wilczka" - ustawa z 7 marca 1990 roku o zakładaniu i działalności prywatnych przedsiębiorstw dała podstawy do odbudowy samorządu przemysłowo-handlowego w nowej postaci we wschodnich Niemczech.

Proces likwidacji samorządu przemysłowo-handlowego w systemie totalitarnym NRD przebiegał więc podobnie jak w Polsce. Różnica polegała na przyjęciu modyfikacji ustrojowych przy zachowaniu tych samych warunków faktycznych. W Polsce zniesiono izby przemysłowo-handlowe, a powołano zrzeszenia prywatnego handlu i usług, oraz zrzeszenia prywatnego przemysłu, w tym dwie instytucje centralne: Naczelną Radę Zrzeszeń Prywatnego Handlu i Usług oraz Komisję Koordynacyjną Zrzeszeń Prywatnego Przemysłu. Zaś w NRD jedną Izbę Przemysłowo-Handlową na szczeblu centralnym i izby w okręgach. Wszystkie te instytucje miały być "pasem transmisyjnym" partii komunistycznych do sektora prywatnego.

W rozdziale omówiono tylko kilka wybranych izb pruskich oraz izb z okresu III Rzeszy, które udało się zlokalizować na terenie Polski za pośrednictwem archiwalnych baza danych. W przypadku niektórych z nich brak jest wzmianek na temat akt.

Izba Przemysłowo-Handlowa Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie (Industrie- und Handelskammer Reichsgau Danzig-Westpreußen)

Izba ta powstała w 1939 roku z przekształcenia Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdańsku (Industrie- und Handelskammer in Danzig). Do 1934 roku w Gdańsku istniała Izba Handlowa, którą zamieniono na Izbę Przemysłowo-Handlową. Po roku 1936 zniesiono jej samodzielność i przekształcono w instytucję hitlerowskiej administracji gospodarczej. W 1939 roku Niemcy zlikwidowali polską Izbę Przemysłowo-Handlową w Gdyni, jako konkurencyjną wobec Gdańska. Oddział gdyńskiej Izby w Bydgoszczy został przekształcony w oddział niemieckiej Izby gdańskiej. Przez pewien czas w Bydgoszczy mogła działać samodzielna izba, którą potem zamieniono na oddział Izby gdańskiej. Prawdopodobnie utworzono też oddział w Toruniu lub w ogóle samodzielną, niemiecką Izbę Przemysłowo-Handlową w Toruniu (Industrie- und Handelskammer in Thorn). Potem w miejsce Izby gdańskiej powstała Gospodarcza Izba Okręgowa (Gauwirtschaftskammer). Jednym

z dyrektorów Izby w czasie okupacji był późniejszy polityk CDU Friedrich Kühn (1907 - 1979). Jak można dowiedzieć się z informacji podanych w Internecie, w latach trzydziestych Izba przyznawała odznakę "Für treue Mitarbeit".

Izba Przemysłowo-Handlowa Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie - oddział w Grudziądzu (Industrie- und Handelskammer Reichsgau Danzig-Westpreußen - Zweigstelle Graudenz)

Niemcy nie reaktywowali Izby w Grudziądzu, ale w miejsce polskiego oddziału Izby gdańskiej, który powstał w Grudziądzu 1931 roku w miejsce grudziądzkiej Izby Przemysłowo-Handlowej powołano oddział Izby gdańskiej: Industrie- und Handelskammer Reichsgau Danzig-Westpreußen - Zweigstelle Graudenz^[3].

Izba Przemysłowo-Handlowa w Bydgoszczy (Industrie- und Handelskammer in Bromberg)

Niemcy przejęli w 1939 roku bydgoski oddział Izby Przemysłowo-Handlowej w Bydgoszczy. Albo przez pewien czas funkcjonowała samodzielna, niemiecka Izba Przemysłowo-Handlowa w Bydgoszczy, albo od razu został utworzony w Bydgoszczy oddział (Zweigstelle) niemieckiej Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdańsku.

W archiwum bydgoskim znajduje się zespół numer 2806 o nazwie: "Izba Przemysłowo-Handlowa Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie-Ekspozytura w Bydgoszczy" ("Industrie-und Handels-Kammer Reichsgau Danzig-Westpreußen, Zweigstelle Bromberg"). Mimo szczupłego zasobu, gdyż jest w nim jedynie 9 jednostek, może być przydatny do badań nad izbami gospodarczymi III Rzeszy na ziemiach polskich włączonych do Niemiec po 1 września 1939 roku.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Katowicach (Industrie- und Handelskammer in Kattowitz)

Niemcy przejęli w 1939 roku polską Izbę Przemysłowo-Handlową w Katowicach i już 5 września rozpoczęła działalność niemiecka Industrie- und Handelskammer Kattowitz. W 1942 roku została utworzona Okręgowa Izba Gospodarcza Górnego Śląska (Gauwirtschaftskammer Oberschlesien Kattowitz). Połączyła ona izby przemysłowo-handlowe z Cieszyna, Katowic i Opola. Cieszyn włączono bowiem w 1939 roku do III Rzeszy i prowincji Śląsk, a od 1941 roku należał do odnowionej prowincji Górny Śląsk.

Zachował się obszerny jej zespół akt (numer zespołu 318). Zawiera 332 jednostki (2 metry bieżące akt) i niewątpliwie będzie przydatny historykom gospodarki III Rzeszy.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu (Industrie- und Handelskammer in Posen)

Jeśli chodzi o okupacyjny okres istnienia Izby, to 18 września 1939 roku została zamknięta polska Izba, a w jej miejsce powołano niemiecką Izbę pod komisarycznym kierownictwem. Ścisłe rozumiane akta niemieckiej Izby prawdopodobnie się nie zachowały. Korespondencję można znaleźć w aktach zakładów przemysłowych. Przykładem będzie teczka numer 15 w zespole numer 1051: Wschodniemieckie Zakłady Chemiczne Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Zarząd Główny w Poznaniu.

Izba Przemysłowa i Handlowa na obszar rejencji koszalińskiej w Słupsku (Gewerbe- und Handelskammer für der Regierungsbezirk Köslin zu Stolp)

Zespół tej Izby przechowywany jest w Archiwum Państwowym w Koszalinie - oddział w Słupsku. Nadano mu numer 154. Liczy jedynie dwie jednostki archiwalne z lat 1927 - 1940. Nazwa zespołu, jak i instytucji pochodzi z XIX wieku, sprzed "głajszlachtowania" niemieckiego samorządu gospodarczego za rządów Adolfa Hitlera. Izba opierała swoją działalność na przepisach z 1848 roku. Z jej sprawozdań rocznych można czerpać wiele informacji na temat życia gospodarczego rejencji koszalińskiej, w tym szkolnictwa zawodowego^[4].

Izba w okresie międzywojennym wydawała biuletyn "Ostpommersche Wirtschaft". Egzemplarze są dostępne w Bałtyckiej Bibliotece Cyfrowej. Jako, że numery pochodzą z lat 1924 - 1939 dokładnie ukazują proces faszyzacji niemieckiej gospodarki.

Izba Przemysłowo-Handlowa w Toruniu (Industrie- und Handelskammer in Thorn)

W Toruniu istniała do lat 1918 - 1920 pruska izba handlowa. Została zniesiona w latach 1927 - 1929, a jej okręg włączono do okręgu Izby w Grudziądzu a potem Gdyni. Prawdopodobnie w okresie II wojny światowej powstała w Toruniu Izba niemiecka (hitlerowska), być może powiązana z Okręgową Izbą Gospodarczą w Gdańsku. Autorowi brakuje jednak na ten temat wiedzy źródłowej.

Okręgowa Izba Gospodarcza we Wrocławiu (Gauwirtschaftskammer in Breslau)

We wrocławskim archiwum znajduje się okupacyjny zespół "Okręgowa Izba Gospodarcza we Wrocławiu" (Gauwirtschaftskammer zu Breslau). Nosi numer 303 i liczy 27 jednostek. W okresie pruskim Izba działała jako Izba

Handlowa (Handelskammer zu Breslau) i wydawała rocznik - "Jahresbericht der Handelskammer zu Breslau".

Jeśli chodzi o akta hitlerowskich instytucji gospodarczych z terenu Dolnego Śląska, to badacze do dyspozycji mają akta Detsche Arbeitsfront w zbiorach Archiwum Państwowego w Zielonej Górze. W oddziale archiwum w Starym Kisielinie zgromadzone są dwa zespoły Frontu Pracy, numer 200: "Niemiecki Front Pracy Zarząd Powiatowy w Nowej Soli" (389 jednostek) oraz numer 1297: "Niemiecki Front Pracy Zarząd Powiatowy w Zielonej Górze" (92 jednostki). Mogą być one wdzięcznym polem do prowadzenia badań archiwalnych nad systemem gospodarczym Dolnego Śląska w okresie III Rzeszy.

Perspektywy badawcze

W przypadku izb pruskich oraz izb III Rzeszy punktem wyjścia są badania nad historią gospodarczą Prus Wschodnich oraz Pomorza w okresie XIX wieku; jak również gospodarki III Rzeszy. Niewątpliwie łatwiej obecnie jest polskim badaczom z ośrodków uniwersyteckich prowadzić badania w archiwach niemieckich. Potrzeba kwerendy w przypadku gospodarki czasów II wojny światowej jest bowiem widoczna. Interesujące byłoby odkrycie powiązań między przedsiębiorstwami Rzeszy, a neutralnych krajów europejskich (Szwajcaria, Szwecja) oraz okupowanych przez Niemcy, jak na przykład Holandia; a ponadto znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy przedsiębiorstwa te brały udział w eksploatacji gospodarczej ziem polskich. Brak jest w Polsce znajomości niemieckiej literatury na temat samorządu gospodarczego i to zarówno pozycji współczesnych, jak i dawniejszych. Żadna z pruskich izb handlowych nie doczekała się monografii naukowej. Nie ma też rzeczy podstawowej - wyczerpującego omówienia podstaw prawnych a także przemian przepisów regulujących działalność niemieckiego samorządu przemysłowo-handlowego od XIX do XXI wieku.

Jeśli chodzi o archiwa niemieckie to w Archiwum Federalnym w Koblencji (ściślej: Berlin-Lichterfelde) przechowywany jest zespół numer R 11: Deutscher Industrie- und Handelstag / Reichswirtschaftskammer z lat 1917 - 1945. Jest to potężny zbiór akt liczący 54,3 metry bieżące akt, ale mocno wybrakowany wskutek strat wojennych. Na tyle, że autorzy inwentarza napisali, iż na podstawie kwerendy i wykorzystania tylko tego zespołu w żadnym razie nie da się napisać historycznej monografii Izby Gospodarczej Rzeszy^[5]. Jednak z polskiego punktu widzenia przynosi on wiele informacji na temat organizacji i działalności niemieckich izb gospodarczych na terenach Polski włączonych do Rzeszy. Jest to o tyle istotne, gdyż obszar Polski znalazł się w różnych okręgach Rzeszy: Oberschlesien, Wartheland, Danzig-Westpreußen oraz Ostpreußen. Niemiecki podział terytorialny do celów

administracji gospodarczej był zupełnie inny niż polski i również warto to prześledzić. Autor zaznacza, iż przejrzał jedynie inwentarze internetowe.

Zespół ten łączy akta przedwojennego Niemieckiego Związku Przemysłu i Handlu (Deutscher Industrie- und Handelstag) oraz Izby Gospodarczej Rzeszy (Reichswirtschaftskammer), funkcjonującej w okresie II wojny światowej. Dzieli się na pięć części: 1) organizacji Niemieckiego Związku Przemysłu i Handlu oraz Izby Gospodarczej Rzeszy; 2) sprawozdawczości i badań ekonomicznych; 3) okólników; 4) spraw administracyjnych; 5) spraw specjalnych.

Część organizacyjna podzielona jest na dwa działy: spraw ogólnych (1.1.), statystyki i sprawozdawczości gospodarczej, jak również oświaty i zatrudnienia (1.2.). Dział 1.1. obejmuje dokumenty z lat 1926 - 1944, mieszcząc między innymi umowy, sprawy dotyczące mienia, ubezpieczeń, nieruchomości, siedziby Izby, pełnomocnictwa bankowe i pocztowe, rozdzielniki i budżety, księgi korespondencyjne, okólniki oraz zestawienia. Dział 1.2. zbiera akta dokumentujące działalność dwóch wydziałów Izby Gospodarczej Rzeszy: III "Statistik und Wirtschaftsberichterstattung" oraz VI "Berufsausbildung, Leistungsertüchtigung, Arbeitseinsatz".

Część druga zawiera materiały statystyczne wraz z dokumentacją ich dotyczącą (okólniki, wytyczne itp.). Ciekawsze mogą być odpisy sprawozdań o sytuacji gospodarczej z okręgów poszczególnych izb, np. wrocławskiej (R 11/86). Ponadto umieszczono tam informacje na temat pojedynczych przedsiębiorstw oraz służby prasowej. Osobno zebrano akta związane z kierownikami Izby oraz - być może interesujący - wykład o europejskim obszarze gospodarczym (R 11/106). Dla historyków ważne mogą się okazać teksty autorstwa niemieckich ekonomistów (dział 2.3.). Zamieszczono tam między innymi opracowania na temat dochodów, konsumpcji i oszczędności w Niemczech w latach trzydziestych; sytuacji żywnościowej; zadłużenia; prace działaczy zajmujących się archiwami gospodarczymi; zestawienia członków komisji problemowych i inne elaboraty.

W części trzeciej zebrano biuletyny i okólniki, ale wśród nich mogą znajdować się ciekawe opracowania autorskie, np. o nowym porządku gospodarczym w Europie (R 11/260). Część czwarta obejmuje akta posegregowane tematycznie podług rodzajów działalności Izby Gospodarczej Rzeszy, a uprzednio Niemieckiego Związku Przemysłu i Handlu. Są to na przykład: sprawy kupiectwa; oświaty i egzaminów; cen, kredytów, nieuczciwej konkurencji i reglamentacji; prawa przemysłowego; karteli; przymusu pracy; zrzeszeń gospodarczych; handlu zagranicznego; ceł i umów handlowych; Międzynarodowej Izby Handlowej; podatków; systemu monetarnego i kredytowego; poczty i telekomunikacji; kolei żelaznych; jak również komunikacji morskiej i lotniczej.

Ostatnia - piąta część poświęcona sprawom specjalnym mieści między innymi akta sądownictwa arbitrażowego, spraw kasowych i finansowych samorządu przemysłowo-handlowego. Tam też są akta budżetowe izb z Wrocławia (R 11/1649), Gdańska (R 11/1650), Katowic (R 11/1661), Poznaniu (R 11/1666), Szczecinie (R 11/1669). Wraz z nimi znaleźć można akta poszczególnych grup gospodarczych Rzeszy.

Historia nadrzędnych struktur niemieckiego samorządu przemysłowo-handlowego jest dość interesująca. Pozwala zaobserwować wzajemne zależności między elitami władzy i biznesu. W 1861 roku powstał Ogólnoniemiecki Związek Handlowy (DHT) skupiający izby handlowego z obszaru Niemieckiego Związku Celnego. Po zakończeniu I wojny światowej został przemianowany na Niemiecki Związek Przemysłu i Handlu (DIHT). W okresie rządów nazistowskich włączono go w struktury totalitarnego państwa i jako Wspólnotę Pracy Izb Przemysłowo-Handlowych (Arbeitsgemeinschaft der Industrie- und Handelskammern) wcielono do Izby Gospodarczej Rzeszy. Rozwiązany został w 1942 roku.

Izby przemysłowo-handlowe odrodziły się w zachodnich strefach okupacyjnych po II wojnie światowej. W strefie brytyjskiej już w lipcu 1945 roku założono Wspólnotę Pracy Izb Przemysłowo-Handlowych. Na terenie "Bizonii", 4 grudnia 1947 roku powołano Wspólnotę Pracy Izb Przemysłowo-Handlowych Zjednoczonych Obszarów Gospodarczych (Arbeitsgemeinschaft der Industrie- und Handelskammern des Vereinigten Wirtschaftsgebietes). Wówczas połączyły się izby z obszaru okupacyjnego angielskiego i amerykańskiego. Po powstaniu "Trizonii" złączyły się wraz z izbami z byłej francuskiej strefy okupacyjnej, reaktywując 27 października 1949 roku Związek Niemieckiego Przemysłu i Handlu. W 1950 roku za siedzibę DIHT obrano Bonn - stolicę RFN.

Po zjednoczeniu Niemiec izby przemysłowo-handlowe odrodziły się również na terenach byłej NRD. W 1991 roku DIHT przeniósł się do Berlina, a w 2001 roku przemianował się na Związek Niemieckich Izb Przemysłowo-Handlowych (Deutscher Industrie- und Handelskammertag - DIHK)^[6].

Wzmianki na temat izb gospodarczych z terenu ziem polskich znajdują się ponadto w zespole Głównego Urzędu Powierniczego Wschód: Haupttreuhandstelle Ost (HTO) und Treuhandstellen (numer R 144).

Streszczenie

W rozdziale przedstawiono archiwalia izb w Gdańsku, Grudziądzu, Bydgoszczy, Poznaniu, Słupsku, Toruniu i Wrocławiu. Opisy akt poprzedzono wstępem na temat XIX-wiecznych pruskich izb handlowych oraz okręgowych izb gospodarczych III Rzeszy. Rozważania rozszerzono o tematykę izb przemysłowo-handlowych funkcjonujących w Niemieckiej Republice

Demokratycznej oraz akt Izby Gospodarczej Rzeszy, gdyż są to sprawy mało znane w polskiej literaturze.

Słowa kluczowe

- Izba Gospodarcza Rzeszy
- Industrie- und Handelskammer DDR

Przypisy

[1] Meldunek miesięczny MM 11/43 z listopada 1943 r. [w:] Meldunki miesięczne wywiadu przemysłowego KG ZWZ/AK 1941 - 1944, cz. 2, oprac. A. Glass, Warszawa 2000, s. 1019.

[2] Zob. <http://www.territorial.de/reich/wirtschaft/gauwirtsch.htm> [dostęp 17.08.2012] oraz wykaz izb gospodarczych Rzeszy podany na stronie 117.

[3] Zob. R. Geede, Die ostpreußische Familie. Leser helfen Lesern, "Preußische Allgemeine Zeitung", vom 13. August 2011 (<http://www.webarchiv-server.de>).

[4] Zob. J. Lindmajer, Z dziejów dokształcania i szkolenia zawodowego w rejencji koszalińskiej w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Szkice problemowe, "Słupskie Studia Historyczne" 2011, nr 17, s. 117.

[5] Deutscher Industrie- und Handelstag / Reichswirtschaftskammer R 11 1917-1945, bearb. von T. Trumpp (1976) und K. Wagner (2012), Koblenz 2012 [w zbiorach on line Niemieckiego Archiwum Federalnego].

[6] Vor 50 Jahren. Der 27. Oktober 1949. Die Wiederbegründung des Deutschen Industrie- und Handelstages in Ludwigshafen.

<http://www.landeshauptarchiv.de/index.php?id=497&0=> [dostęp 25.01.2013].

Bibliografia

Źródła

1. Deutscher Industrie- und Handelstag / Reichswirtschaftskammer R 11 1917-1945, bearb. von T. Trumpp (1976) und K. Wagner (2012), Koblenz 2012.
2. Geede R., Die ostpreußische Familie. Leser helfen Lesern, "Preußische Allgemeine Zeitung", vom 13. August 2011 (<http://www.webarchiv-server.de>).
3. Meldunki miesięczne wywiadu przemysłowego KG ZWZ/AK 1941 - 1944, cz. 2, oprac. A. Glass, Warszawa 2000.

Literatura

1. J. Lindmajer, Z dziejów dokształcania i szkolenia zawodowego w rejencji koszalińskiej w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Szkice problemowe, "Słupskie Studia Historyczne" 2011, nr 17.

Internet

1. [http://www.landeshauptarchiv.de/index.php?id=497&0=.](http://www.landeshauptarchiv.de/index.php?id=497&0=)
2. [http://www.territorial.de/reich/wirtschaft/gauwirtsch.htm.](http://www.territorial.de/reich/wirtschaft/gauwirtsch.htm)

Literatura uzupełniająca

1. Abel H., Die Industrie- und Handelskammer im nationalsozialistischen Staate, Breslau 1940.
2. Bielfeldt H., Citykammer, Gauwirtschaftskammer, Handelskammer. Politik und Personalia im Dritten Reich, Hamburg 1980.
3. Borowski W., Produkcja przemysłowa Wolnego Miasta Gdańska, "Komunikaty Instytutu Bałtyckiego" 1975, zeszyt specjalny nr 2.
4. Deutsche Wirtschafts-Archive: Nachweis historischer Quellen in Unternehmen, Körperschaften des öffentlichen Rechts (Kammern) und Verbänden der Bundesrepublik Deutschland, Sammelarbeit, B. 1 - 3, Köln 1994.
5. Górczyńska-Przybyłowicz B., Polityka handlowa Trzeciej Rzeszy wobec państw Europy Południowo-Wschodniej, Środkowej i Wschodniej w latach 1933 - 1939, Poznań 2000.
6. Hardach G., Der Deutsche Industrieund Handelskammertag 1861–2011. Der Spitzenverband der Industrie- und Handelskammern im Wandel der Zeit, Berlin 2011.
7. Kahn D., Die Steuerung der Wirtschaft durch Recht im nationalsozialistischen Deutschland. Das Beispiel der Reichsgruppe Industrie, Frankfurt am Main 2006.
8. Loose I., Kredite für NS-Verbrechen: Die deutschen Kreditinstitute in Polen und die Ausraubung der polnischen und jüdischen Bevölkerung 1939-1945, München 2007.
9. Schäfer D., Der Deutsche Industrie- und Handelstag als politisches Forum der Weimarer Republik, eine historische Studie zum Verhältnis von Politik und Wirtschaft, Hamburg 1966.
10. Wettig O., Das Kammerwesen in Westdeutschland, "Gewerkschaftliche Monatshefte" 1954, Nr. 3.
11. Will M., Selbstverwaltung der Wirtschaft: Recht und Geschichte der Selbstverwaltung in den Industrie- und Handelskammern, Handwerksinnungen, Kreishandwerkerschaften, Handwerkskammern und Landwirtschaftskammern, Serie: "Jus Publicum" 199, Tübingen 2010.
12. Zeise R., Zur Genesis und Funktion der Handelskammern und des Deutschen Handelstages bis zur Reichsgründung 1871, "Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte" 1976 Nr. 4.

Rozdział VI. Źródła archiwalne na temat Centralnego Okręgu Przemysłowego w aktach instytucji samorządu gospodarczego

Wstęp

W okresie Drugiej Rzeczypospolitej kształtowała się idea stworzenia w ramach inwestycji publicznych kompleksu nowych zakładów przemysłowych w dorzeczu Wisły, Sanu i Dunajca. Ewolucja tej idei doprowadziła do utworzenia planu inwestycyjnego Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP). Pierwsza wersja planu ogłoszona była jeszcze w 1936 roku, ostateczna zaś w 1937 roku^[1].

W ramach tworzenia planu COP dokonano analizy gospodarczo-przestrzennej województw: krakowskiego, lubelskiego, kieleckiego i lwowskiego. Na jej podstawie wydzielono terytorium wchodzące w skład części wyżej wymienionych województw, składające się z 44 powiatów, na którym usytuowano - w ramach programu gospodarczego - przede wszystkim inwestycje przemysłowe, infrastrukturalne i energetyczne^[2]. Inwestycje te realizowano w latach 1937 - 1939. W związku ze zwiększonym natężeniem działań publicznych na terenie COP zwiększała się również konieczność poprawy ogółu elementów lokalnego życia społeczno-gospodarczego. Tym ostatnim zagadnieniem najbardziej zaabsorbowany był sektor samorządowy (gospodarczy i terytorialny)^[3].

W dotychczasowej historiografii istnieje niewiele prac poświęconych funkcjonowaniu samorządu w COP lub nawet poruszających ogólne kwestie społeczno-gospodarcze na jego terenie. Istnieją jedynie prace albo mające charakter przyczynkarski, albo niezawierające odnośników do archiwaliów administracji lokalnej i różnego rodzaju instytucji społecznych^[4]. Dodać tutaj należy, że archiwalia te pełnią niezwykle ważną rolę w badaniach nad dziejami gospodarki i administracji Drugiej Rzeczypospolitej. Zamiarem niniejszego rozdziału jest przybliżenie materiałów źródłowych zawartych w zasobach archiwalnych Drugiej Rzeczypospolitej, które opisują samorząd gospodarczy, jako jeden z podmiotów, biorących udział w realizacji COP w latach 1937 - 1939. W ramach przypisów do materiałów archiwalnych będą przedstawiane odwołania do dokumentów obrazujących działalność instytucji samorządu gospodarczego na terenie COP.

Samorząd gospodarczy na terenie Centralnego Okręgu Przemysłowego

COP pokrywał się terytorialnie z zakresem czterech izb przemysłowo-handlowych: w Sosnowcu, Krakowie, Lublinie i Lwowie (od 1 kwietnia także

Izby Przemysłowo-Handlowej w Łodzi z racji przyłączenia z województwa kieleckiego do łódzkiego powiatów opoczyńskiego i koneckiego, które należały do COP^[5]); czterech izb rzemieślniczych: w Kielcach, Krakowie, Lublinie i Lwowie; a także czterech rolniczych: (podobnie jak w przypadku rzemieślniczych) w Kielcach, Krakowie, Lublinie i Lwowie. Aktywną politykę na terenie COP podejmowały także inne polskie izby przemysłowo-handlowe – w szczególności Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu. Poszczególne izby samorządu gospodarczego tworzyły w najważniejszych miastach COP nowe komórki organizacyjne. W 1938 roku z inicjatywy Polskiego Związku Przemysłu Metalowego oraz Związku Izb Przemysłowo-Handlowych utworzono na terenie Sandomierza Delegaturę, która miała być zarządzana przez Izbę Przemysłowo-Handlową w Sosnowcu^[6]. Delegaturę w Rzeszowie utworzyła Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie^[7]. We wrześniu 1938 roku Izby Rzemieślnicze: lwowska i krakowska utworzyły swoją Delegaturę na terenie Rzeszowa^[8]. Wszystkie wyżej wymienione komórki organizacyjne samorządu gospodarczego na terenie COP pełniły rolę czynnika koordynacyjnego w rozwoju przemysłu, handlu, rzemiosła, a także innych dziedzin gospodarki. Swoją aktywność na terenie COP przejawiały również izby rolnicze^[9].

Źródła archiwalne na temat COP w aktach Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie

Materiały do dziejów Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie podzielone są na trzy zespoły. Poszczególne zespoły pochodzą odpowiednio z lat: 1857 - 1939, 1939 - 1945 oraz 1945 - 1950^[10]. W pierwszym zespole obejmującym między innymi okres międzywojenny znajdują się materiały źródłowe związane z funkcjonowaniem rzeszowskiej ekspozytury Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie. Teczka zawierająca sprawozdania ekspozytury posiada sygnaturę 74. Jak wskazał Tomasz Kargol: „Do zakresu kompetencji i uprawnień Ekspozytury należało załatwianie spraw zleconych przez władze Izby, występowanie do nich z inicjatywą w sprawach mających znaczenie dla rozwoju stosunków gospodarczych na obszarze COP, przyjmowanie wszelkiej korespondencji i odsyłanie jej do centrali w Krakowie, utrzymywanie kontaktów z lokalnymi organizacjami przemysłu i handlu, przedstawianie sprawozdań i raportów miesięcznych oraz przyjmowanie należności pieniężnych^[11].”

Sprawozdania (zawarte w sygnaturze numer 74), wraz z całością dokumentacji, mają dużą wartość dla poznania problematyki rozwoju COP. Zawierają informacje o rozmowach prowadzonych z urzędnikami miejskimi na temat potrzeb gospodarczo-infrastrukturalnych miast^[12]. Znajdują się tam liczne wzmianki na temat organizowanych przy współudziale Ekspozytury konferencji poświęconych sprawom gospodarczym COP^[13]. Dzięki nim można

zapoznać się z informacjami na temat przebiegu podróży służbowych pracowników Ekspozytury, na przykład do urzędów miejskich^[14]. Sprawozdania Ekspozytury dowodzą również, iż gromadziła ona opracowania o sytuacji ekonomicznej poszczególnych miast^[15]. Można też zaobserwować skalę prowadzonej przez Ekspozyturę korespondencji z urzędami i instytucjami^[16]. Mamy do czynienia z informacjami odnośnie wskazywanych kierunków rozwoju i organizacji handlu w związku ze zmianami, które zachodziły w produkcji rolno-spożywczej organizowanej przez mieszkańców wsi. W jednym ze sprawozdań czytamy bowiem: „Aktualnym byłoby zorganizowanie w powiecie rzeszowskim handlu i przetwórci owoców, wskutek dużej ilości sadów zakładanych przez rolników istnieje duża podaż owoców w tym powiecie, a handel nimi nie jest zupełnie zorganizowany”^[17]. Dokumenty podają informacje, iż Ekspozytura zajmowała się opracowywaniem danych, dotyczących warunków geograficzno-gospodarczych, które sprzyjały określonym dziedzinom wytwórczości rolniczej. Na tej podstawie określano rodzaje rolno-spożywczych zakładów przemysłowych, których budowa byłaby lokalnie uzasadniona dla lepszego rozwoju gospodarczego terenów COP^[18]. Zapoznać się można z informacjami wskazującymi na zainteresowanie Ekspozytury funkcjonowaniem spółdzielczości i organizacją kursów spółdzielczych^[19]. Dowodzą one istnienia konkurencji pomiędzy organizacjami spółdzielczymi a inicjatywą prywatną w zdobywaniu lokalnych rynków zbytu^[20].

Ważne są informacje związane z rynkiem nieruchomościami w związku z panującą na terenie COP wzmożoną koniunkturą budowlaną^[21]. Ekspozytura interesowała się mocno sprawami związanymi z sytuacją finansowo-budżetową poszczególnych miast. W związku z tym można zapoznać się z ankietą skierowaną do miast z prośbą o podanie dokładnych danych związanych z kwestią między innymi preliminarzy budżetowych i źródeł dochodów miejskich^[22]. W aktach Ekspozytury zawarte są dokładne opisy stanu gospodarczego niektórych miast z terenów COP^[23]. Materiały archiwalne informują o zainteresowaniu Ekspozytury związkami pomiędzy przemysłem a chałupnictwem (jako podmiotu pomocniczego dla przemysłu)^[24].

Źródła archiwalne Ekspozytury przynoszą informacje dotyczące organizacji szkolnictwa zawodowego i dokształcania na terenie COP, a także plany współpracy w tej sferze wraz z samorządem terytorialnym^[25]. Dzięki nim zapoznać się można ze sprawą organizowania tzw. „akcji przesiedleńczej” przemysłowców, kupców i rzemieślników z województw zachodnich na tereny COP^[26]. Natomiast wyróżnienie konkretnych przedsiębiorców (jak i również ich branż), którzy wyrażali chęć osiedlenia się na terenie COP znaleźć można dopiero w sprawozdaniach z marca 1939 roku^[27]. Wartościowe jest zestawienie statystyczne wykupionych świadectw przemysłowych w powiatach

południowej części COP^[28]. Ekspozytura formułowała warunki rentowności i efektywności poszczególnych rodzajów inwestycji, a także wskazywała inwestycje „nietrafione” z powodu błędnych decyzji gospodarczych dokonywanych przez przedsiębiorców^[29].

Interesujące są informacje związane ze sporem kompetencyjnym Ekspozytury z Delegaturą Związku Izb Przemysłowo-Handlowych dotyczącego sprawy objęcia właściwością miejscową poszczególnych powiatów położonych w widłach Wisły i Sanu^[30]. Ukazana jest – dość mocno ówczasie nabrzmiała – problematyka handlu żydowskiego i jego konkurencja z handlem polskim^[31]. Na podstawie informacji źródłowych okazuje się, iż na terenie Rzeszowa tworzone były także placówki terenowe innych instytucji publicznych – jak np. Ekspozytura Wojewódzkiego Biura Funduszu Pracy w Krakowie^[32].

Informacje o działalności Ekspozytury w Rzeszowie można odnaleźć również w innych jednostkach zespołu Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie (na przykład w teczce o sygnaturze 55), w szczególności tych, które zawierają protokoły izbowe. Warto wskazać również, że w zespole Izby pochodzącym z lat 1945 - 1950 znajduje się opracowanie Rogera Battaglii, "Przemysł i handel Małopolski Zachodniej w latach 1850-1950", w którym zawarte są informacje o działalności Ekspozytury Biura Krakowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie w ramach polityki inwestycyjnej w COP^[33].

Warto dodać, że dokumentacja archiwalna Ekspozytury szczegółowo oddaje jej praktyczny wymiar działalności administracyjno-gospodarczej na terenie COP. Jednakże na podstawie uzyskiwanych informacji na temat konkretnych przejawów jej działalności, jak i układu samego inwentarza akt Izby Przemysłowo-Handlowej W Krakowie z lat 1857 - 1939 można dojść do wniosku, że nie zachowała się cała kompletna dokumentacja. Treść akt świadczy bowiem o tym, że w posiadaniu Ekspozytury była znacznie większa ilość opracowań dotyczących spraw społeczno-gospodarczych niż zawarta jest współcześnie w zespole (np. poświęcona zagadnieniom aprowizacji terenu COP).

Źródła archiwalne na temat COP w aktach Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu

We wcześniejszej części rozdziału podano informację na temat utworzenia Delegatury Związku Izb Przemysłowo-Handlowych w Sandomierzu, która działała pod zwierzchnictwem Izby Przemysłowo-Handlowej w Sosnowcu. Pomimo, iż nie zachowały się kompletne akta Związku Izb Przemysłowo-Handlowych RP ani Izby w Sosnowcu to okazało się, że w ramach zespołu Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu (w Archiwum Państwowym w Poznaniu), znajdują się obszerne materiały sprawozdawcze

i inne dokumenty poświęcone sandomierskiej Delegaturze Związku Izb. Materiały te znajdują się w jednostce o sygnaturze 1486: "Centralny Okręg Przemysłowy". W pierwszej chwili wydawać się może zaskoczeniem, iż archiwalia samorządu gospodarczego z terenu Sandomierza znajdują się w centralnym wielkopolskim archiwum. Jednakże zawartość akt wyjaśnia tę sprawę.

Akta zawarte pod omawianą sygnaturą informują o silnym udziale Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu w działalności samorządu gospodarczego na terenie COP^[34]. Źródła archiwalne w ramach jednostki przekazują ogólnie rzecz biorąc dużo informacji związanych z współpracą różnych izb samorządu gospodarczego w COP. Dla przykładu, zawarta jest tam korespondencja pomiędzy izbami przemysłowo-handlowymi w Krakowie i Sosnowcu. Ponadto obszerne opracowanie na temat spraw gospodarczych kieleckiej części COP, zrealizowane w ramach współpracy pomiędzy izbami samorządu gospodarczego województwa kieleckiego. Dużą wartość mają dokumenty poświęcone pracom komisji ds. COP zorganizowanej przy Związku Izb Przemysłowo-Handlowych. Zachowane są niektóre sprawozdania owej komisji dotyczące między innymi stosunku sfer rządowych do działalności samorządu gospodarczego w COP, a także informacje o konferencjach współorganizowanych przy udziale komisji. Spotkać można również projekty komunikatów prasowych placówki Związku Izb Przemysłowo-Handlowych w Sandomierzu.

O zaangażowaniu wielkopolskich środowisk gospodarczych w inwestycje na terenie COP świadczy dokumentacja wielkopolskiego stowarzyszenia przemysłowo-handlowego Związek Polski, które brało udział w organizacji wspomnianej już wcześniej „akcji osiedleńczej”.

Źródła dotyczące działalności Delegatury Związku Izb w Sandomierzu posiadają podobny charakter do tych dotyczących Ekspozytury w Rzeszowie. Zawierają bowiem zarówno dokumenty w formie sprawozdań, jak też korespondencji. Jeden z dokumentów przedstawia istotną treść, która dotyczy przesłanek przemawiających za utworzeniem placówki samorządu gospodarczego w Sandomierzu. Podane są informacje dotyczące ścisłego podziału funkcji pomiędzy sosnowiecką Izbą a Związkiem Izb w organizacji Delegatury w Sandomierzu. Dokumentacja archiwalna zawiera między innymi budżet Delegatury Sandomierskiej. W teczce obecne jest sprawozdanie Delegatury Polskiego Związku Przemysłowców Metalowych ds. COP w Sandomierzu, która współpracowała z Delegaturą Związku Izb. Zachowały się informacje poświęcone opracowywaniu fachowych referatów tyczących się spraw społeczno-gospodarczych COP, np. "Rola samorządu przemysłowo-handlowego wobec uprzemysłowienia kraju". Część z referatów nie zachowała się, co dodatkowo świadczy, iż faktycznie placówki samorządu gospodarczego

na terenie COP posiadały znacznie więcej materiałów o gospodarce lokalnej, niż przetrwało się do dnia dzisiejszego^[35].

Niewątpliwie jednymi z najważniejszych posiadanych do dziś referatów poświęconych omawianej problematyce są: "W sprawie koordynacji działalności poszczególnych władz państwowych w zakresie COP" oraz "Zarys planu usprawnienia prac samorządu przemysłowo-handlowego w sprawie COP". W obu precyzyjnie opisano całość problematyki funkcjonowania samorządu gospodarczego w COP. Przedstawiono także informacje na temat trudności ze skoordynowaniem działań nie tylko oddziałów poszczególnych izb, ale także problemów z pogodzeniem własnej polityki samorządu z polityką władz państwowych. Szczegółowe sprawozdania Delegatury Związku Izb w Sandomierzu sporządzane były od lutego 1939 roku i przedstawiają szczegółowe dane dotyczące inwestycji kapitału prywatnego na terenie COP oraz działalności Delegatury na polu społeczno-gospodarczym^[36].

Można ponadto znaleźć takie informacje, jak: projekt utworzenia w Sandomierzu Delegatury Wielkopolskich Kół Gospodarczych; informacje na temat prób nawiązania współpracy z Izbą Rzemieśniczą w Poznaniu w ramach prac związanych z zagadnieniem COP, stosunku komisji Związku Izb ds. COP do działalności komisji ds. miast COP przy Związku Miast Polskich, projektu zorganizowania informatorów i korespondentów z terenów COP, powołania Agenta i Obserwatora Sfer Gospodarczych Wielkopolski na Centralny Okręg Przemysłowy w Sandomierzu, szczegółowe dane statystyczno-opisowe miast należących do okręgu Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie; notatki: na temat możliwości eksportu wyrobów chałupniczych z terenów COP oraz w sprawie zjazdu inwestorów, jak i wiele innych cennych dokumentów źródłowych.

Za pomocą źródeł dotyczących działalności sandomierskiej Delegatury można stworzyć dokładny opis zarówno działalności samorządu gospodarczego na terenie COP, jak i dokonujących się lokalnie przemian społeczno-gospodarczych. Na uwagę zwraca spotykana w źródłach z okresu międzywojennego szczegółowość danych statystycznych i faktograficznych dla poszczególnych miast i powiatów za ostatnie lata Drugiej Rzeczypospolitej.

Źródła archiwalne na temat COP w materiałach archiwalnych dotyczących izb rzemieślniczych i rolniczych

Wspomniano uprzednio o utworzeniu w Rzeszowie Delegatury Izb Rzemieślniczych w Krakowie i we Lwowie. Jest wielce prawdopodobne, że nie przetrwały sprawozdania tej Delegatury. Powodem może być fakt niezachowania się w całości do dnia dzisiejszego zespołu Izby Rzemieślniczej w Krakowie. Jednostek, w której mogłyby potencjalnie znajdować się takie sprawozdania – autor rozdziału nie odnalazł także w innych zespołach

archiwalnych. Jedynie – i to tylko niekiedy – wspomina się na temat istnienia Delegatury Izb Rzemieślniczych w dokumentach zawartych w aktach cechów i stowarzyszeń rzemieślniczych niektórych miast (na przykład zespole: Akta miasta Rzeszowa w Archiwum Państwowym w Rzeszowie). Dokładniejsze informacje na temat działalności Delegatury można odnaleźć w sprawozdaniach izbowych. Niepowodzeniem zakończyły się także poszukiwania dokonywane przez autora w ramach zasobu Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego.

Jarosław Jastrzębski pisał, że zadaniem Delegatury było: „zbieranie informacji dotyczących rozbudowy Centralnego Okręgu Przemysłowego, w przede wszystkim zakresie dotyczącym samorządu rzemieślniczego oraz poszczególnych zawodów rzemieślniczych (dostaw dla rzemiosła, możliwości zatrudnienia rzemieślników, możliwości zakładania nowych przedsiębiorstw rzemieślniczych)”^[37]. Przekazywała ona pozyskiwane informacje obu izbom w formie cotygodniowego biuletynu oraz bezpośrednio zainteresowanym rzemieślnikom. Interweniowała również u władz państwowych i samorządowych na terenie Centralnego Okręgu Przemysłowego w sprawach związanych z zakładaniem i prowadzeniem przedsiębiorstw rzemieślniczych, zatrudnianiem rzemieślników, otrzymywaniem dostaw przez gospodarcze organizacje rzemieślnicze. Istnieje jednak nadzieja, że dalsze kwerendy wykonywane w ramach akt samorządu gospodarczego okresu międzywojennego z terenów Polski przyniosą pozytywne rezultaty.

W związku z polityką rolną prowadzoną na terenie COP Kielecka Izba Rolnicza nawiązała współpracę z Krakowską, Lwowską i Lubelską Izba Rolniczą, a także ze Związkiem Izb i Organizacji Rolniczych. Przy Związku, z inicjatywy Kieleckiej Izby Rolniczej, powstała - w celu opracowywania planów gospodarczych wspólnych dla całego rolnictwa COP oraz uzgadniania prowadzenia regionalnej polityki przez poszczególne izby rolnicze - specjalna komórka badawcza^[38].

Ponadto Izba Rolnicza w Krakowie podjęła współpracę z Lwowską Izba Rolniczą w sprawach związanych z polityką rolną na terenie COP w ramach Komisji Rolnej, utworzonej przy Tymczasowej Radzie Gospodarczej COP, pod przewodnictwem dowódcy Dowództwie Okręgu Korpusu nr X generała Wacława Scaevoli-Wieczorkiewicza.

Przy Krakowskiej Izbie Rolniczej funkcjonował Komitet Wykonawczy ds. COP. Funkcje wykonawcze Komitetu sprawował sekretarz powoływany przez władze Izby. Funkcje sekretarza zostały przez Izbę określone następująco: "Zadaniem sekretarza będzie zorganizowanie obsługi ośrodków przemysłowych na terenie powiatów należących do COP przez rolnictwo tych powiatów. W wykonaniu tego zadania sekretarz winien a) imieniem Komitetu nawiązywać i utrzymywać stały kontakt: 1) z centralami powstających

przedsiębiorstw przemysłowych mających siedzibę bądź na Górnym Śląsku, bądź w Warszawie, 2) z centralami organizacyj rolniczo-handlowych, rolniczo-przetwórczych, rolniczo-kredytowych w Krakowie, oraz Związkiem Rewizyjnym Spółdzielni Zarobkowo-Gospodarczych w Krakowie, 3) z Okręgowymi Towarzystwami Rolniczymi interesowanymi. b) Zbadać i ustalić możliwości wytwórcze powiatów w zakresie rolniczym w związku z przypuszczalną skalą potrzeb konsumpcyjnych ośrodków przemysłowych tam przewidzianych. c) Opracować wspólnie z biurem ekonomicznym Izby i Komisją Polityki Rolnej w Krakowie, plan stopniowego nastawienia rolnictwa na potrzeby COP z ustaleniem potrzebnych inwestycji, organizacji zbytu i usprawnień produkcji"^[39].

Materiały poświęcone działalności sekretarza znajdują się w Archiwum Państwowym w Krakowie – Ekspozyturze w Spytkowicach w zespole Wojewódzkiego Biura Funduszu Pracy w Krakowie pod sygnaturą 969. Jednostka archiwalna zawiera sprawozdania sekretarza z prac wykonywanych na terenie COP. Zarówno w sprawozdaniach, jak i pozostałych dokumentach (np. korespondencji) zawarte są między innymi informacje na temat opracowywania dezyderatów związanych z tworzeniem przedsiębiorstw produkujących na rzecz rynku rolno-przemysłowego, sposobów dostosowania polityki rolnej do potrzeb nowego ośrodka przemysłowego, współpracy ze zrzeszeniami rolniczymi (kółka rolnicze i koła gospodyń wiejskich), spółdzielniami, Centralą Przemysłu Ludowego, możliwości zaopatrywania fabryk w surowce rolnicze (np. spirytus), problemu rozbudowy lokalnych cegielni itp., dużego zainteresowania ekonomistów izb rolniczych zagadnieniem COP, jak i na temat wielu innych zagadnień, które były przedmiotem działań Krakowskiej Izby Rolniczej zarówno z punktu widzenia jej kompetencji i obowiązków, jak i również zmiany niektórych kierunków jej polityki w związku z budową nowego ośrodka przemysłowego^[40].

Perspektywy badawcze

Krzysztof Latawiec w swoim artykule źródłoznawczym dotyczącym czasopisma „COP”, jako źródła prasowego do badań historycznych nad realizacją COP napisał: „Pismo <<COP>> był interesującym zjawiskiem, które miało miejsce w latach 1938-1939. Stanowi ono nieocenione źródło badań nad przemianami społecznymi i gospodarczymi na ziemiach zakreślonych granicami Centralnego Okręgu Przemysłowego. (...) Również historykom-regionalistom periodyk <<COP>> może śmiało służyć za źródło, z którego można czerpać nadzwyczajne wiadomości, z różnych przyczyn niedostępne w innych materiałach archiwalnych”^[41]. Charakterystykę czasopisma „COP” wskazaną przez Krzysztofa Latawca można w pewnym stopniu użyć –

oceniając materiały na temat COP w ramach akt archiwalnych samorządu gospodarczego.

Przedstawiony powyżej artykuł źródłoznawczy dotyczący dokumentacji poświęconej działalności samorządu gospodarczego w obrębie COP przedstawia przykładowe, aczkolwiek z punktu widzenia autora artykułu – najbardziej cenne źródła poświęcone organizacji samorządu gospodarczego na terenie COP. Informacje związane z interesującą autora tematyką znajdują się również w protokołach (w szczególności Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie), referatach izbowych, zespołach archiwalnych dotyczących samorządu terytorialnego, różnych zrzeszeń kapitału prywatnego, organizacji spółdzielczych itp. Materiały tego typu znajdują się prawdopodobnie w archiwaliach samorządu gospodarczego z Łodzi, Torunia, Katowic bądź Gdyni.

Na zakończenie trzeba stwierdzić jednoznacznie, że dokonana kwerenda i przedstawione w ramach artykułu źródłoznawczego jej wyniki dowodzą, iż akta samorządu gospodarczego stanowią źródło cenne i mało wykorzystane nie tylko do badań dziejów instytucji samorządu gospodarczego, ale i również dla dogłębniejszego poznania specyfiki poszczególnych regionów Drugiej Rzeczypospolitej pod kątem ich poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i stanowią możliwość otwarcia nowych perspektyw badawczych. Co ważne – źródła archiwalne samorządu gospodarczego opisujące określone terytorium Drugiej Rzeczypospolitej niekoniecznie znajdować się muszą współcześnie w tym archiwum, które swoją siedzibę ma na tymże terytorium – czego najlepszym przykładem jest istnienie materiałów źródłowych na temat Sandomierza w Archiwum Państwowym w Poznaniu. Dlatego badając określony region Drugiej Rzeczypospolitej pod kątem spraw rozwoju gospodarczego – warto prowadzić kwerendę praktycznie w każdym zespole samorządu gospodarczego, znajdującym się w określonym archiwum.

Streszczenie

W rozdziale omówiono archiwalia znajdujące się w zespołach izb przemysłowo-handlowych w Krakowie i Poznaniu, jak również izb rolniczych i rzemieślniczych. W tym przypadku chodzi głównie o Krakowską Izbę Rolniczą oraz izby rzemieślnicze w Krakowie i Lwowie. Pokazują one, jak bogatą działalność - w krótkim czasie budowy COP - rozwinęły instytucje samorządu gospodarczego. Izby interesowały się nie tylko warunkami zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej, ale wszelakimi przejawami życia społecznego na terenie poddanym intensywnemu procesowi inwestycji publicznych uwarunkowanych doktryną interwencjonizmu państwowego.

Słowa kluczowe

- Centralny Okręg Przemysłowy
- samorząd gospodarczy

Przypisy

- [¹] Zob. M. M. Drozdowski, *Polityka gospodarcza rządu polskiego 1936–1939*, Warszawa 1963, s. 140.
- [²] Zob. W. Samecki, *Centralny Okręg Przemysłowy. Wstępna faza uprzemysłowienia Polski*, Wrocław 1998, s. 255.
- [³] Zob. W. Chudzik, *Gospodarczo-finansowe aspekty działalności samorządu terytorialnego w ramach inwestycji Centralnego Okręgu Przemysłowego (1936-1939)*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2011, t. 71, s. 83; T. Kargol, *Związki Krakowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej z Rzeszowem 1850-1939*, [w:] *Rzeszów dawny i współczesny. Gospodarka*, red. K. Kaszuba i A. Szromnik, Rzeszów 2005, s. 59.
- [⁴] Zob. m.in. M. Nowak, *Problemy rozbudowy południowej części Centralnego Okręgu Przemysłowego na łamach periodyku „COP” (1938-1939)*, [w:] *W nieustannej trosce o Polską diasporę. Studia historyczne i politologiczne. Tom studiów historycznych i politologicznych dedykowany Księdzu Arcybiskupowi Szczepanowi Wesołemu*, red. R. Nir, M. Szczerbiński, K. Wasilewski, Gorzów Wielkopolski 2012, s. 283; G. Łuszkiewicz-Dzierżawska, *Władze miasta Radomia wobec idei i realizacji COP*, [w:] *Radom i region w Centralnym Okręgu Przemysłowym*, red. A. Duszyk, Radom 2007, 13; A. Buszko, I.Z. Czaplicka-Kozłowska, A.J. Kozłowski, *Centralny Okręg Przemysłowy. Koncepcja i realizacja w artykułach prasowych z lat 1935-1939*, Olsztyn 2010; A. Żebrowski, *Centralny Okręg Przemysłowy w gospodarce Polski międzywojennej*, praca doktorska, Wydział Ekonomiki Produkcji Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie, Warszawa 1967.
- [⁵] Zob. Projekt pisma Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie do Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie z 6 grudnia 1938 r., [w:] *Archiwum Państwowe w Krakowie (AP Kraków)*, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1857 - 1939 (IPH Kraków I), sygn. 55.
- [⁶] *Centralny Okręg Przemysłowy*, „Wiadomości Gospodarcze. Miesięczny Biuletyn Sprawozdawczy Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie” 15 kwiecień 1938, s. 17; *Sprawy Centralnego Okręgu Przemysłowego*, „Wiadomości Gospodarcze. Miesięczny Biuletyn Sprawozdawczy Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie” 15 wrzesień 1938 r., s. 9; IPH Kraków I, sygn. 78: *Biuro Prasowe Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie: Prace samorządu przemysłowo-handlowego w zakresie COP (11 maja 1938 r.)*; „Biuletyn Informacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej w Sosnowcu” 1938 nr 12, s. 33.
- [⁷] *Sprawozdanie z działalności i stanu gospodarczego okręgu Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie w roku 1937*, Kraków 1938, s. 90.
- [⁸] *Z Izby Krakowskiej. Posiedzenie Rady Izby*, „Rzemiosło” 1939, nr 4, s. 20.

- [9] Zob. S. Skwarczyński, Rolnictwo w Okręgu Centralnym, „Rolnictwo” 1937, nr 89, s. 93.
- [10] Zob. A. Kiełbicka, Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850-1939, Kraków 2003, s. 17.
- [11] T. Kargol. Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850-1939. Dzieje – ludzie – polityka gospodarcza, Kraków 2003, s. 121.
- [12] IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie tygodniowe z czynności wykonanych w Ekspozyturze Biura Izby w Rzeszowie w stanie na 21 sierpnia 1937 roku.
- [13] IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie z działalności Ekspozytury Biura Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie za miesiąc lipiec 1938 roku.
- [14] IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie tygodniowe Biura Ekspozytury Krakowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie w stanie na 9 października 1937 roku.
- [15] IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie z dotychczasowej działalności Ekspozytury Biura Krakowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie.
- [16] IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie tygodniowe z czynności Biura Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie w stanie na 11 września 1937 roku.
- [17] IPH Kraków I, sygn. 74; Pismo kierownika Ekspozytury Biura w Rzeszowie do dyrektora Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie z 4 września 1937 roku.
- [18] IPH Kraków I, sygn. 74; Pismo Biura Ekspozytury Krakowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie do Dyrektora Izby z 18 września 1937 roku.
- [19] AP Kraków, IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie tygodniowe z czynności wykonanych w Ekspozyturze Biura Izby w Rzeszowie w stanie na 4 września 1937 roku.
- [20] AP Kraków, IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie z wyjazdu do miejscowości Ekspozytury Biura Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie (Dębica, Mielec, Baranów, Tarnobrzeg, Łańcut, Przeworsk, Nisko) (sprawozdanie z dnia 8 marca 1939 r.).
- [21] IPH Kraków I, sygn. 74; Pismo Ekspozytury Krakowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie do Dyrektora Izby z 25 października 1937 roku.
- [22] IPH Kraków I, sygn. 74; Wzór ankiety dotyczącej danych do preliminarza budżetowego na okres 1937/38 roku budżetowego.
- [23] IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie z wyjazdu do miejscowości Ekspozytury Biura Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie (Dębica, Mielec, Baranów, Tarnobrzeg, Łańcut, Przeworsk, Nisko) (sprawozdanie z dnia 8 marca 1939 r.).
- [24] IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie miesięczne z czynności Ekspozytury Biura Krak. Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie spisane do dnia 30 września 1937 roku.
- [25] IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie tygodniowe z czynności Biura Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie w stanie na 20 listopada 1937 roku.
- [26] IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie tygodniowe z działalności Biura Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie w stanie na 5 lutego 1938 roku; Sprawozdanie tygodniowe z działalności Ekspozytury Biura Krakowskiej Izby P.H. za czas od 28 czerwca do 7 lipca 1938 roku; Sprawozdanie z działalności Ekspozytury Biura Krakowskiej

Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie za czas od 8 do 20 lipca 1938 roku.

[27] IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie z działalności Ekspozytury Biura Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie w marcu 1939 roku.

[28] IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie Ekspozytury Biura Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie o stanie gospodarczym powiatów Centralnego Okręgu Przemysłowego, należących do Okręgu Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie w roku 1938.

[29] IPH Kraków I, sygn. 74; Sprawozdanie z działalności Ekspozytury Biura Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie w listopadzie 1939 roku.

[30] IPH Kraków I, sygn. 74; Pismo Ekspozytury Biura Krakowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie do Dyrektora Izby z 9 sierpnia 1938 roku.

[31] IPH Kraków I, sygn. 74; Pismo Zrzeszenia Kupców w Rzeszowie do Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie z 14 sierpnia 1938 roku.

[32] AP Kraków, IPH Kraków I, sygn. 74; Regulamin Komisji Doradczej przy Wojewódzkim Biurze Funduszu Pracy, Ekspozyturze w Rzeszowie.

[33] AP Kraków, zespół Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1945 - 1950 (IPH Kraków III), sygn. 29: R. Battaglia, Przemysł i handel Małopolski Zachodniej w latach 1850 - 1950, Kraków 1950.

[34] Archiwum Państwowe w Poznaniu, Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu (IPH Poznań), sygn. 1486: Pismo Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie do Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu z 21 kwietnia 1938 r., s. 48; Pismo Związku Izb Przemysłowo-Handlowych Rzeczypospolitej Polskiej do Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu z 23 kwietnia 1938 r. w sprawie COP-u, s. 54.

[35] IPH Poznań, sygn. 1486; Pismo Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie do Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu 27 października 1938 r., s. 95.

[36] IPH Poznań, sygn. 1486; Sprawozdanie Delegatury Związku Izb Przemysłowo-Handlowych dla spraw Centralnego Okręgu Przemysłowego w Sandomierzu w miesiącu lutym 1939 r., s. 191.

[37] J. Jastrzębski, Izba Rzemieślnicza w Krakowie w latach 1927-1939, Kraków 2010, s. 157.

[38] Konferencja Gospodarcza w Przeworsku, „Zew Rzeszowa” 1938, nr 8, s. 61; Sprawozdanie z działalności Kieleckiej Izby Rolniczej za rok 1937/38 z uwzględnieniem 5-letniego okresu, Kielce 1938, s. 158; Sprawozdanie Krakowskiej Izby Rolniczej za rok 1937/38, Kraków 1939, s. 127.

[39] AP Kraków, Wojewódzkie Biuro Funduszu Pracy w Krakowie (WBFP Kraków), sygn. 969; Pismo Krakowskiej Izby Rolniczej do Wojewódzkiego Biura Funduszu Pracy w Krakowie z 30 lipca 1938 r. w sprawie dotacji na sekretarza COP.

[40] AP Kraków, WBFP Kraków, sygn. 969; Sprawozdanie z czynności Komitetu Wykonawczego dla obsługi Centralnego Okręgu Przemysłowego przy Krakowskiej Izbie Rolniczej; Sprawozdanie z czynności sekretarza Komitetu Wykonawczego dla obsługi COP przy Krakowskiej Izbie Rolniczej za miesiąc styczeń 1939 r.; Sprawozdanie

z czynności Sekretarza Komitetu Wykonawczego dla obsługi COP, przy Krakowskiej Izbie Rolniczej za miesiąc grudzień 1938 r.; Sprawozdanie z czynności Sekretarza Komitetu Wykonawczego dla obsługi COP przy Krakowskiej Izbie Rolniczej za miesiąc listopad 1938 roku.

[41] K. Latawiec, Pismo „COP” jako źródło do badań nad przemianami społeczno-gospodarczymi centralnych ziem polskich, [w:] Centralny Okręg Przemysłowy. Infrastruktura. Produkcja. Procesy miastotwórcze, red. S. Piątkowski, Radom 2005, s. 121.

Bibliografia

Literatura

1. Buszko A., Czaplicka-Kozłowska I.Z., Kozłowski A. J., Centralny Okręg Przemysłowy. Koncepcja i realizacja w artykułach prasowych z lat 1935 - 1939, Olsztyn 2010.
2. Chudzik W., Gospodarczo-finansowe aspekty działalności samorządu terytorialnego w ramach inwestycji Centralnego Okręgu Przemysłowego (1936 - 1939), „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2011, t. 71.
3. Drozdowski M.M., Polityka gospodarcza rządu polskiego 1936 – 1939, Warszawa 1963.
4. Jastrzębski J., Izba Rzemieśnicza w Krakowie w latach 1927 - 1939, Kraków 2010.
5. Kargol T., Związki Krakowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej z Rzeszowem 1850 - 1939, [w:] Rzeszów dawny i współczesny. Gospodarka, red. K. Kaszuba, A. Szromnik, Rzeszów 2005.
6. Kargol T., Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850 - 1939. Dzieje – ludzie – polityka gospodarcza, Kraków 2003.
7. Kiełbicka A., Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850 - 1939, Kraków 2003.
8. Latawiec K., Pismo „COP” jako źródło do badań nad przemianami społeczno-gospodarczymi centralnych ziem polskich, [w:] Centralny Okręg Przemysłowy. Infrastruktura. Produkcja. Procesy miastotwórcze, red. S. Piątkowski, Radom 2005.
9. Łuszkiewicz-Dzierżawska G., Władze miasta Radomia wobec idei i realizacji COP, [w:] Radom i region w Centralnym Okręgu Przemysłowym, red. A. Duszyk, Radom 2007.
10. Nowak M., Problemy rozbudowy południowej części Centralnego Okręgu Przemysłowego na łamach periodyku „COP” (1938-1939), [w:] W nieustannej trosce o Polską diasporę. Studia historyczne i politologiczne. Tom studiów historycznych i politologicznych dedykowany Księdzu Arcybiskupowi Szczerbińskiemu, red. R. Nir, M. Szczerbiński, K. Wasilewski, Gorzów Wielkopolski 2012.

11. Samecki W., Centralny Okręg Przemysłowy. Wstępna faza uprzemysłowienia Polski, Wrocław 1998.
12. Skwarczyński S., Rolnictwo w Okręgu Centralnym, „Rolnictwo” 1937, nr 89.
13. Żebrowski A., Centralny Okręg Przemysłowy w gospodarce Polski międzywojennej, praca doktorska, Wydział Ekonomiki Produkcji Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie, Warszawa 1967.

Zakończenie

W przedkładanej pracy autorzy zamierzali opisać archiwalia izb przemysłowo-handlowych oraz sformułować perspektywy badawcze istniejące na tym polu. Wśród postulatów za jedno z najważniejszych uznać można opracowanie dziejów Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie oraz działalności Związku Izb Przemysłowo-Handlowych w latach II RP. Poza tym pożądanymi byłoby przeprowadzenie kwerend w archiwach wileńskich i lwowskich. Dla okresu Polski Ludowej przydatne byłoby zobrazowanie relacji między samorządem przemysłowo-handlowym a Stronnictwem Demokratycznym. Wiele wniosków przyniosłoby porównanie funkcjonowania "starych" izb oraz nowo-tworzonych na Ziemiach Odzyskanych. Brakuje informacji na temat zrzeszeń prywatnego przemysłu. Jeśli chodzi o okres II wojny światowej, to należy zebrać i usystematyzować dane o udziale działaczy samorządowych w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego. Istnieje również potrzeba dokonania przeglądu literatury niemieckiej na temat pruskich izb handlowych z XIX wieku oraz hitlerowskich izb gospodarczych.

Na tym tle perspektywicznie rysują się zamiary Pracowni Badań nad Samorządami. Redaktor tomu wyda rozprawę doktorską o Izbie Przemysłowo-Handlowej w Lublinie i gromadzi materiały do monografii na temat izb dystryktowych Generalnego Gubernatorstwa. Piotr Janus opublikował książkę o opolskiej Izbie Gospodarczej i bada dzieje powojennych izb śląskich. Zaś Wojciech Chudzik uwzględnia w swoich publikacjach udział samorządu gospodarczego w budowie Centralnego Okręgu Przemysłowego.

Akta izb przemysłowo-handlowych dają bowiem duże możliwości prowadzenia badań naukowych. Ukazują nie tylko losy samorządu przemysłowo-handlowego, ale też realia lokalne (na przykład na Lubelszczyźnie, czy Opolszczyźnie) życia gospodarczego. Uczą, jak bardzo los przedsiębiorców zależy od nich samych - umiejętności współpracy, operatywności i sprytu - ale też działań polityków. Pokazują, jak bardzo oficjalne zapowiedzi rządu mogą się różnić od polityki administracyjnej, modyfikowanej w dodatku przez miejscową biurokrację. Dowodzą szerokich zainteresowań samorządu gospodarczego sprawami publicznymi. Dokumentują dokonania izb, szczególnie na polu oświaty. Pozwalają na głębszą refleksję nad przydatnością w XXI wieku instytucji samorządu gospodarczego, ale też i zawodowego. Czy znalazłyby swoje miejsce w ustroju współczesnej Polski? czy zdałyby egzamin? i wreszcie, czy w ogóle byłyby potrzebne? jakie są argumenty za i przeciw samorządowi gospodarczemu? czy zamiast pomóc, nie zwiększyłyby i tak już rozrośniętej administracji, obciążając przeregulowaną gospodarkę i utrudniając życie obywatelom? jest to już temat innych publikacji, które być może powstaną.

Noty o autorach

Mgr Wojciech Chudzik – ur. 1986 r., doktorant w Zakładzie Historii Najnowszej w Instytucie Historii Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, członek Polskiego Towarzystwa Historii Gospodarczej; zastępca redaktora naczelnego "Rocznika Samorządowego"; absolwent studiów podyplomowych na Wydziale Ekonomicznym UMCS w Lublinie (kierunek: Bankowość i finanse); stały współpracownik kwartalnika "Myśl.pl". Naukowo zajmuje się dziejami gospodarki i administracji w Polsce XIX i XX wieku. Prowadzi zajęcia z historii współczesnej Polski; samorządu terytorialnego i polityki regionalnej; prawnych, organizacyjnych i etycznych aspektów kolekcjonerstwa; funkcjonowania stowarzyszeń i fundacji lokalnych. Autor artykułów poświęconych dziejom gospodarczym Polski w XX wieku.

Dr Karol Dąbrowski - ur. w 1980 r., absolwent prawa (Wydział Prawa i Administracji UMCS w Lublinie, 2004 rok), Szkoły Prawa Niemieckiego WPiA UMCS (2003 rok), podyplomowych studiów menedżerskich z zarządzania zasobami ludzkimi (Politechnika Lubelska, 2012 rok). Pracę doktorską pt. "Izba przemysłowo-handlowa w Lublinie 1944 - 1950. Studium z dziejów samorządu gospodarczego" napisał pod kierunkiem prof. Wojciecha Witkowskiego. Związany z Konsorcjum Futurus: dziekan Wydziału Ekonomiczno-Społecznego Collegium Varsoviense (2010 - 2011); prorektor ds. studenckich (2011 - 2012), prorektor ds. organizacyjno-dydaktycznych (od 2012). Pełnił też obowiązki prorektora ds. dydaktycznych Wyższej Szkoły Biznesu - National-Louis University. Jego zainteresowania badawcze obejmują: samorząd gospodarczy, zarządzanie organizacjami pozarządowymi, administrację skarbową, prawne aspekty głuchoślepoty.

Dr Piotr Janus - ur. w 1975 r., ukończył studia historyczne na Wydziale Historyczno-Pedagogicznym Uniwersytetu Opolskiego, a także studia administracyjne na Wydziale Prawa i Administracji swej macierzystej uczelni. Doktorat pt. "W nurcie polskiego etatyzmu. Stefan Starzyński i Pierwsza Brygada Gospodarcza 1926-1932" napisał w roku 2007, pod kierunkiem prof. Teresy Marii Kulak. Pracuje na Wyższej Szkole Zarządzania i Administracji w Opolu. Współpracuje z Opolską Izbą Gospodarczą. Prowadzi zajęcia z historii administracji, historii państwa i prawa, prawoznawstwa i prawa administracyjnego. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół historii gospodarczej i społecznej II RP, działalności obozu piłsudczykowski, samorządu gospodarczego i zawodowego w wymiarze historycznym jak i współczesnym; a także zagadnień franchisingu i sądownictwa polubownego (arbitrażu).

Indeks izb przemysłowo-handlowych

- Amerykańsko-Polska Izba Handlowa i Przemysłowa w Nowym Jorku - 22
- Izba Arbitrażowa Bawełny - 11
- Izba Dystryktowa w Krakowie - 80
- Izba Dystryktowa w Lublinie - 81
- Izba Dystryktowa we Lwowie - 85
- Izba Dystryktowa w Radomiu - 85
- Izba Dystryktowa w Warszawie - 86
- Izba Gospodarcza Rynków Wschodnich w Suwałkach - 41
- Izba Handlowa i Przemysłowa w Bielsku - 9
- Izba Handlowa i Przemysłowa w Brodach - 9
- Izba Handlowa Polsko-Bułgarska w Warszawie - 22
- Izba Handlowa Polsko-Rumuńska w Warszawie - 22
- Izba Morska w Gdańsku - 22
- Izba Przemysłowa i Handlowa na obszar rejencji koszalińskiej w Słupsku - 95
- Izba Przemysłowo-Handlowa Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie - 93
- Izba Przemysłowo-Handlowa Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie o/Grudziądz - 94
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Bydgoszczy - 10, 29, 94
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Częstochowie - 30
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Częstochowie o/Kielce - 31
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Częstochowie o/Radom - 31
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Gdyni - 11, 32
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Grudziądzu - 12
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Katowicach - 12, 32, 94
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Katowicach o/Bielsko - 32
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Katowicach o/Opole - 58
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie - 13, 33, 101
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie - 14, 33
- Izba Przemysłowo-Handlowa we Lwowie - 17
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Łodzi - 17, 35
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu - 18, 35, 95, 103
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Rzeszowie - 36
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Sosnowcu - 19
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Szczecinie - 48
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Szczecinie o/Słupsk - 50
- Izba Handlowa w Toruniu - 20, 95
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie - 20, 37
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie o/Białystok - 39
- Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie o/Olsztyn - 39, 46

- Izba Przemysłowo-Handlowa w Wilnie - 21
- Izba Przemysłowo-Handlowa we Wrocławiu - 40, 52
- Izba Wełny - 12
- Niemiecka Izba Handlowa na Polskę - 86
- Okręgowa Izba Gospodarcza we Wrocławiu - 96
- Polska Izba Handlu Zagranicznego - 40
- Rzeszowska Delegatura Izb Rzemieślniczych w Krakowie i Lwowie - 105
- Rzeszowska Delegatura Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie - 101
- Sandomierska Delegatura Związku Izb Przemysłowo-Handlowych RP - 103

Lista izb gospodarczych z terenu Rzeszy

(dodatek do V rozdziału)

Bayreuth - z siedzibą w Bayreuth; Berlin - Berlinie; Danzig-Westpreußen - Gdańsku; Düsseldorf - Düsseldorfie; Essen - Essen; Franken - Norymberdze; Halle-Mersenburg - Halle; Hamburg - Hamburgu; Hannover-Braunschweig - Hanowerze; Kärnten - Klagenfurcie; Köln-Aachen - Kolonii; Kurhessen - Kassel; Magdeburg-Anhalt - Magdeburgu; Mainfranken - Würzburgu; Mecklenburg - Rostock-Schwerin; Moselland - Koblencji; München-Oberbayern - Monachium; Niederdonau - Wiedniu; Niederschlesien - Wrocławiu; Oberdonau - Linz; Oberschlesien - Katowicach; Ost-Hannover-Lüneburg w Wesermünde-Lüneburg; Ostpreußen - Królewcu; Pommern - Szczecinie; Rhein-Main - Frankfurcie nad Menem; Sachsen - Dreźnie; Salzburg - Salzburgu; Schleswig-Holstein - Lubece; Schwaben - Augsburgu; Steiermark - Grazu; Sudetenland - Libercu; Thüringen - Weimarze; Tirol-Vorarlberg - Innsbrucku; Wartheland - Poznaniu; Weser-Ems - Bremie; Westfalen-Nord - Münster in Westfalen; Westfalen-Süd - Dortmundzie; Westmark - Saarbrücken; Wiedeń - Wiedniu; Württemberg-Hohenzollern - Stuttgarcie.

Indeks nazwisk

Indeks nazwisk nie obejmuje przypisów, aneksu oraz danych autorów.

- Adamecki Teofil 9
- Adamowicz Zbigniew 7
- Adamowski Leon 39
- Andrykowski Jan 36
- Aronsohn Lewin Louis 10
- Bajer Karol 17, 35
- Banachowicz Michał 51
- Barański Władysław 21
- Barącz Sadok 10
- Bartyński Władysław 53
- Baryła Tadeusz 46
- Basta Jan 37
- Battaglia Roger 13, 22, 103
- Beres Rudolf 13
- Biliński Leon 64
- Blum Jan 53, 55, 57
- Borkowicz J. 46
- Borodziej Włodzimierz 46
- Braun Juliusz 20, 31
- Brzozowski Jan 13
- Byrka Władysław 17
- Cecerko Stanisław 51
- Cholewińscy J. i W. 82
- Chuchla Antoni 7
- Czajkowski Jerzy Marian 57
- Czarnecki Andrzej 37
- Czech Stefan 58
- Czerwiński Jan 35
- Dąbrowski Jan 15
- Dittrich Ryszard 20
- Domagała Bożena 46
- Dul Marek 31
- Epstein Tadeusz 13
- Fedorowicz Jan Kanty 13
- Frank Hans 87, 88
- Franke 84
- Gadomski Kazimierz 20

- Gadomski Stanisław 20
- Galasiewicz Celestyn 57
- Goetz-Okocimski Antoni 13
- Gozdawa-Reutt Adolf 40, 48
- Grażyński Michał 13
- Grünenberg K. 46
- Grzelak Mirosław 23
- Gulbinowa Ewa 16
- Hartwig Mieczysław 37, 39, 63
- Hitler Adolf 88, 95
- Horyd Józef 21
- Hryciuk Grzegorz 17
- Jacynicz Konstanty 51
- Jagusiewicz Janusz 48
- Jankowski Roman 57
- Jasiński Jerzy 45
- Jasiński Michał 17
- Jastrzębski Jarosław 7, 106
- Jastrzębski Robert 31
- Jobczyński Bernard 70, 72
- Jurzyk Martyna 7, 23
- Kałamajski Stefan 18, 35
- Kanczewski Klemens 31
- Kapiszewski Henryk 81
- Kargol Tomasz 23, 33, 101
- Kasprowicz Bolesław Michał 10
- Kawczyński Józef 11, 32, 64
- Kielbicka Aniela 23, 33
- Kijeński Tadeusz 37
- Kinstler Marek 39
- Kirchmajer Antoni 13
- Kirchmajer Marcin Wincenty 13
- Klarner Czesław 20, 21, 37, 82, 87
- Kruczek Władysław 36
- Krupski Henryk 12
- Kryński Tadeusz 34
- Kuciński Julian 23
- Kühn Friedrich 94
- Kwiatkowski Eugeniusz 8, 16
- Laskowska Maria 57
- Laskowski Stanisław 57

- Lańkiewicz Roman 34
- Latawiec Krzysztof 107
- Linke Tadeusz 57
- Luboiński Jan 34
- Luciński Stefan 35
- Łyszczak Wiktor 57
- Maciszewski Feliks 17
- Macyra Roman 31
- Magierski Stanisław 35
- Marchlewski Tadeusz 64
- Marchwiński Andrzej 37
- Markowski Mieczysław Bolesław 20
- Mazur Z. 46
- Mendelsburg Albert 13
- Mianowski Henryk 13, 81
- Michniewski Michał 15
- Miller Teodor 15
- Minc Hilary 38, 39
- Ocioszyński Tadeusz 32
- Pacyński Franciszek 37, 64
- Paczkowski Andrzej 46
- Palczewski Jan Bolesław 31
- Papiewski Franciszek 15
- Pawłowska Aneta 7
- Pernaczyński Stanisław 18
- Petschl Roman 33
- Pfeiffer Ryszard 11
- Pic de Repologne Jan 57
- Piskorski J.M. 46
- Polikier Józef 63
- Praski Zygmunt 72
- Puławski Ignacy 15
- Rajczyk Kazimierz 71
- Remiszewska H. 85
- Ruciński Roman 21
- Sakson Andrzej 46
- Samulski Seweryn 18
- Sand Herbert 10
- Scaevola-Wieczorkiewicz Wacław 106
- Sekściński Bohdan 34
- Siekański Tadeusz 32, 63

- Sikorski Brunon 21
- Sikorski I. 46
- Skowroński Antoni 35
- Skrzywan Waław 64, 65
- Sotkowski B. 11
- Sowiński Zygmunt 20
- Stalin Józef 92
- Stefański Kazimierz 65, 66, 67, 70, 71, 72
- Stefko Kamil 53
- Stelmach Mieczysław 48
- Strauchold Grzegorz 46
- Szczegółła Hieronim 46
- Szczerba Wieńczysław 34
- Szydłowska J. 46
- Szyr Eugeniusz 38
- Szyszkowski Mikołaj 21, 37, 39
- Tarasiewicz Kordian 21, 37
- Tor Stanisław 11
- Truttino Julia 57
- Truttino Marian 57
- Tyszkowski Jarosław 57
- Waligóra Aleksander 16, 35
- Wang Mendel 85
- Wartalski Stanisław 21
- Waschko Stanisław 10, 18, 19, 36, 64
- Wieczorkówna Iwona 54
- Wierzbicki Andrzej 21
- Witkowski Wojciech 82
- Wojtas Stanisław 64
- Wojtylak Marek 88
- Wülffing 83
- Wykrętowicz Stanisław 23
- Wysoczański Bronisław 57
- Zachuta Leszek 23, 33
- Zagórski Karol 51
- Zajder Jan 51
- Zarzycki Andrzej 23, 33
- Zdebski Andrzej 23
- Zdanowicz Jan 51
- Ziemięcki Józef 60

Aneksy

Izba Handlowa i Przemysłowa w Brodach (1905 rok).
Źródło: www.europeana.eu

Izba Handlowa i Przemysłowa we Lwowie (1917 rok).
Źródło: zbiory prywatne Martyny Jurzyk

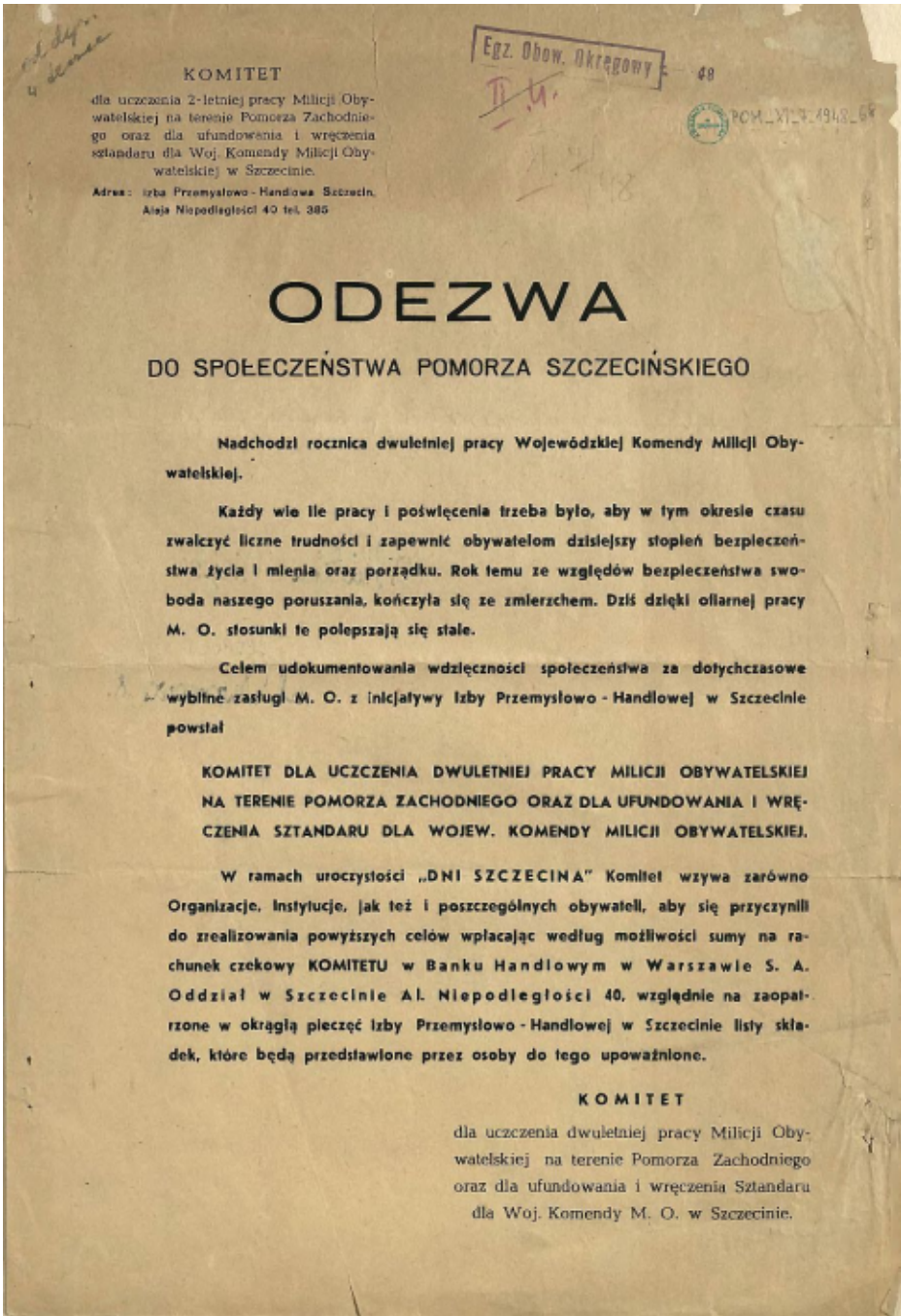

"Dom pod Globusem" -
budynek Izby Przemysłowo-
Handlowej w Krakowie
(stan na 2009 rok).

Źródło: Wikimedia
Commons, autor Cancre,
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pod_Globusem.JPG

Dawna siedziba opolskiej
ekspozytury Izby
Przemysłowo-Handlowej
w Katowicach. Stan obecny.
Autor: Piotr Janus

Odezwa do społeczeństwa Pomorza Szczecińskiego Izby Przemysłowo-Handlowej w Szczecinie (sygn. POM_XI_7_1948_68).

Źródło: Zachodniopomorska Biblioteka Cyfrowa "Pomerania",
<http://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/dlibra/docmetadata?id=25747&dirds=1&tab=1>

93-4-6-1949-32
Fig. Obw. Krajowy
23.2.49

Rejestracja przedsiębiorstw

przemysłowych, handlowych i usługowych oraz żeglugowo-portowych

Na podstawie art. 4 pkt. 13 lit. a Rozp. Prez. R. P. z dnia 15.VII.1927 r. o izbach przemysłowo-handlowych, Izba Przemysłowo-Handlowa w Szczecinie wzywa wszystkie prywatne przedsiębiorstwa przemysłowe, handlowe i usługowe oraz żeglugowo-portowe, mające swą siedzibę lub siedzibę oddziału albo zakładu w m. Szczecinie i na terenie wojew. szczecińskiego, bez względu na to czy były rejestrowane w latach ubiegłych, do zarejestrowania się w terminie od 10 września do 10 października 1949 r.

I. Rejestracja przedsiębiorstw na terenie miasta Szczecina przeprowadzona zostanie w lokalach:

1. Izby Przemysłowo-Handlowej, Al. Niepodległości 40, pokój Nr 8, lub
2. Zrzeszenia Kupców w Szczecinie, ul. Bogurodzicy 1a

II. Rejestrację przedsiębiorstw na terenie miasta Słupska przeprowadzają:

1. Ekspozytura Izby Przemysłowo-Handlowej w Szczecinie, Słupsk, ul. Popławskiego 19
2. Zrzeszenie Kupców, Słupsk, Popławskiego 15

III. Rejestrację przedsięb. na terenie wojew. szczecińskiego przeprowadzają nast. Zrzeszenia Kupieckie:

1. Białogard	—	Zrzeszenie Kupców i Przemysłowców, Bieruta 6 m. 7
2. Bytów	—	Zrzeszenie Kupców Samodzielnych, Zymierskiego 1
3. Chojna	—	Zrzeszenie Kupców — Dębno, Kościuszki 25
4. Choszczno	—	Zrzeszenie Kupców i Przemysłowców, Kościuszki 6
5. Czapłuchów	—	Zrzeszenie Kupców Samodzielnych, Rynek 9
6. Drawsko	—	Zrzeszenie Kupców, Świerczewskiego 23
7. Gryfice	—	Zrzeszenie Kupców i Przemysłowców, Rokoasowskię 40
8. Gryfino	—	Zrzeszenie Kupców Szczecin, Bogurodzicy 1a lub Izba Przemysłowo-Handlowa Szczecin, Al. Niepodległości 40
9. Kamień Pom.	—	Zrzeszenie Kupców i Handlowców, ul. Licealna 1
10. Kołobrzeg	—	Zrzeszenie Kupców i Przemysłowców, Budowlana 16
11. Koszalin	—	Zrzeszenie Kupców i Przemysłowców, Zwycięstwa 51
12. Łobez	—	Zrzeszenie Kupców Polaków, Bieruta 46
13. Miastko	—	Zrzeszenie Kupców Samodzielnych, Kr. Jadwigi 5
14. Myślibórz	—	Zrzeszenie Kupców, Pocztowa 6
15. Nowogard	—	Zrzeszenie Kupców Szczecin, Bogurodzicy 1a lub Izba Przemysłowo-Handlowa Szczecin, Al. Niepodległości 40
16. Pyrzyce	—	Zrzeszenie Kupców — Lipiany, ul. Wolności 170
17. Sławno	—	Zrzeszenie Kupców Samodzielnych, Pl. Zwycięstwa 1
18. Słupsk	—	Zrzeszenie Kupców Samodzielnych, Popławskiego 15
19. Stargard	—	Zrzeszenie Kupców i Przemysłowców, ul. Wojska Polskiego 19
20. Szczecinek	—	Zrzeszenie Kupców Polaków, 9-go Maja 12
21. Szczecin pow.	—	Zrzeszenie Kupców i Przemysłowców, Trzbień Duży, ul. Portowa 3
22. Wałcz	—	Zrzeszenie Kupców Samodzielnych, Warszawska 10
23. Świnoujście	—	Zrzeszenie Kupców Szczecin, Bogurodzicy 1a lub Izba Przemysłowo-Handlowa Szczecin, Al. Niepodległości 40
24. Złotów	—	Zrzeszenie Kupców Samodzielnych, Pl. Paderewskiego 6, lub Wałcz, Warszawska 10

Przedsiębiorstwa mogą się również rejestrować bezpośrednio w Izbie Przemysłowo-Handlowej w Szczecinie

Przy rejestracji należy okazać:

- a) uprawnienia przemysłowe (akt nominacji, umowy dzierżawnej, potwierdzenie zgłoszenia dla przemysłu, koncesja wzgl. „potwierdzenie odbioru” dla handlu, oraz potwierdzenie rejestracji za rok ubiegły
  - b) kartę rejestracyjną na rok 1949
  - c) kupcy rejestrowi winni okazać ponadto wyciąg z rejestru handlowego
- Nie dopełnienie obowiązku rejestracji w podanym wyżej terminie spowoduje nałożenie kary porządkowej w wysokości do 15.000 zł (Dz. U. R. P. Nr 24, poz. 161 z 1948 r.)

IZBA PRZEMYSŁOWO-HANDLOWA
W SZCZECINIE

5.12.49 [signature]

Afisz o rejestracji przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych i usługowych oraz żeglugowo-portowych (sygn.

POM_II_6_1949_93). Źródło: Zachodniopomorska Biblioteka Cyfrowa "Pomerania",

<http://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/dlibra/docmetadata?id=24540&dirids=1&tab=1>

Gmach Izby Przemysłowo-Handlowej w Sosnowcu (II połowa lat trzydziestych). Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-G-862, <http://audiovis.nac.gov.pl/obraz/20684/aed4426c98e676adec110669fffedab7/>

Dawna siedziba Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie przy ul. Okopowej. Stan obecny. Autor: Karol Dąbrowski

Budynek Izby Przemysłowo-Handlowej w Łodzi (ob. Rektorat Uniwersytetu Medycznego). Stan na lata 1949 - 1950. Źródło: zbiory prywatne Piotra Janusa

Budynek Izby Przemysłowo-Handlowej we Wrocławiu. Stan na lata 1949 - 1950. Źródło: zbiory prywatne Piotra Janusa

Pawilon Wytwórczości Prywatnej (Wystawa Ziem Odzyskanych, Wrocław 1948 rok) z ekspozycjami zrzeszeń prywatnego przemysłu, Związku Izb Rzemieślniczych i Wydział Koordynacji Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie (źródło: www.fotopolska.eu, właściciel fotografii: bonczek_hydroforgroup, za zgodą właściciela)

Pawilon Wytwórczości Prywatnej. Stan na 2010 rok (źródło: www.fotopolska.eu, właściciel fotografii: bonczek_hydroforgroup, za zgodą właściciela)

Samorząd gospodarczy na nowych drogach

Postępująca w żywym tempie rozbudowa C. O. P., narastające stale zainteresowanie sfer gospodarczych tym terenem, a w szczególności handlowych i rzemieślniczych — zwiększyły zakres działalności Delegatury Związku Izb Przemysłowo-Handlowych jak i Polskiego Związku Przemysłowców Metalowych. W związku z tym dla usprawnienia ich działalności koniecznym okazał się rozdział, który nastąpił 7 dniem 1 stycznia br.

Z tą datą dla spraw Centralnego Okręgu Przemysłowego uruchomione zostały w Sandomierzu oddzielne Delegatury. Dotychczasowy kierownik obydwóch delegatur dyr. inż. Janiszewski pozostał kierownikiem Delegatury Polskiego Związku Przemysłowców Metalowych, natomiast na czele Delegatury Związku Izb Przemysłowo-Handlowych stanął p. mgr. Władysław Kozłowski, wychowanek Wydziału Prawo-Ekonomicznego uniwersytetu Poznańskiego. Zastępcą jego został p. mgr. Henryk Gronkiewicz.

Utworzenie oddzielnych delegatur spowodowane zostało wzrostem aktywności życia gospodarczego C. O. P. — nie jest to zatem jedynie administracyjna reorganizacja tych inwestycji. Należy podkreślić, że przez Delegaturę Związku Izb Przemysłowo-Handlowych dla spraw C. O. P., jako organem samorządu gospodarczego, z każdym dniem rozwoju C. O. P. powstają stale nowe zagadnienia, które muszą być rozwiązywane. W szczególności niezależnie od normalnych zadań, stojących przed samorządem gospodarczym, do rozwiązania których musi z biegiem czasu przystąpić, teren Centralnego Okręgu Przemysłowego wysuwa specjalne zagadnienia na najbliższą przyszłość.

Takim zagadnieniem w hierarchii aktualnych postawionych na pierwszym miejscu jest sprawa osiedleńcza na terenie C. O. P. Pobudzenie inicjatywy prywatnej, ułatwienie jej pracy na terenie C. O. P. oraz uzgadnianie z inwestycjami państwowymi — oto zasada naczelna w tej działalności. Wymaga ona w pierwszym rzędzie zwrócenia uwagi i zainteresowania prywatnych inwestorów z zakresu przemysłu, handlu i rzemiosła, na możliwości rentownej działalności gospodarczej na poszczególnych obszarach C. O. P., z drugiej strony wykazywanie chętnym dla rozwinię-

cia działalności gospodarczej konkretnych ośrodków pracy z uwzględnieniem naturalnych warunków gospodarczych, najbardziej do założenia danego rodzaju przedsiębiorstwa się nadających.

Przede wszystkim Delegatura Związku Izb Przemysłowo-Handlowych zajęmie się w pierwszym rzędzie rozbudową polskiego handlu, którego rozmieszczenie na terenie Centralnego Okręgu Przemysłowego nie jest dostosowane do rozbudowy przemysłowej i powstałych w związku z nią nowych większych skupień ludności. Podobnie jest z rzemiosłem. Dostosowanie tych dwóch dziedzin życia gospodarczego do narastających potrzeb społeczeństwa jest jednym z najważniejszych problemów rozbudowy Centr. Okr. Przemysłowego.

Należy się spodziewać, że Samorząd Terytorialny Centralnego Okręgu Przemysłowego przyjdzie z pomocą w tej dziedzinie Samorządowi Gospodarczemu i ułatwi mu realizowanie tych ważnych i koniecznych dla całokształtu życia gospodarczego zadań. Leży to bowiem w obopólnym interesie. Samorząd Terytorialny jest w równym stopniu zainteresowany w szybkim rozwoju Centralnego Okręgu Przemysłowego, gdyż zrealizowanie tego programu gospodarczego zmniejszy niektóre z istniejących ciężarów gospodarczych.

Rzecz oczywista, że podniesione tutaj niektóre zagadnienia, stojące przed samorządem gospodarczym w najbliższej przyszłości, nie wyczerpują nawet tych najaktualniejszych. Rozwijające się życie gospodarcze stale będzie ich zakres powiększało i to zarówno co do aktualności, jak i dziedzin życia gospodarczego. W miarę wzrostu C. O. P. wzrastać będzie zakres potrzeb, wysuwanych przez życie gospodarcze, a za nim musi postępować wzrost zainteresowań samorządu gospodarczego, którego celem jest ekonomiczne rozmieszczenie sił gospodarczych i pobudzanie ich aktywności dla zaspokojenia powstałych potrzeb.

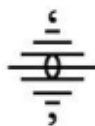
Introligator—chrześcijanin, oprawia książki wszelkiego rodzaju oraz obrabry, wykonuje także roboty galanteryjne. Sandomierz, ul. Podole 3 m. 1.

Artykuł o samorządzie gospodarczym w Centralnym Okręgu Przemysłowym ("COP" 1939, nr 2)

Eklibris Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie.
Źródło: zbiory prywatne Karola Dąbrowskiego

format: B5, program: Scribus 1.4.1, czcionka: Verdana Regular, Verdana Bold

Przedstawiony przez autorów przewodnik jest pierwszą na polskim rynku próbą napisania kompleksowego informatora po archiwaliach samorządu przemysłowo-handlowego. Z tego też względu powinien być on użyteczny dla innych badaczy, gdyż zawiera wiele praktycznych wskazówek na temat lokalizacji i stanu zachowania się akt izb przemysłowo-handlowych.

z recenzji wydawniczej Prof. nadzw. dra hab. Antoniego Mieczkowskiego